

BEKNOPTE

Friesche Spraakkunst

VOOR DEN TEGENWOORDIGEN TIJD

DOOR

Mr. Ph. VAN BLOM.

UITGEGEVEN DOOR HET „SELSKIP FOR FRYSKE TAELEN
SKRIFTENKENNISSE.”

„De taal is gansch het volk. Zij
is de natie zelve.”

DR. J. H. HALBERTSMA.

JOURE.

R. P. ZIJLSTRA.

wumkes.nl

»De taal is een historisch gewrocht en ondergaat
»den invloed der tijden. Verouderde en verkalkte
»vormen laat zij achter zich. Doch het heden wortelt
»in 't verleden en wordt eerst door vroegere lot-
»gevallen duidelijk.»

PROF. H. P. G. QUACK.

VOORREDE.

Nooit werd in de Friesche taal zooveel geschreven als in de laatste vijftig jaren, nadat de Gebroeders HALBERTSMA de Friezen hadden wakker geschud voor de waardeering van hare schoonheid en haren rijkdom.

De beoefening harer letterkunde neemt met den dag toe.

Vandaar de wensch naar eene nieuwe Friesche spraakkunst, nu die van COLMJOX geheel is uitverkocht.

Toen nu tot mij het verzoek werd gericht, om òf eene tweede uitgave van die spraakkunst te bezorgen, òf eene nieuwe te leveren, heb ik gemeend daaraan gehoor te moeten geven.

Ik deed dit eensdeels aarzelende, omdat tot het samenstellen van eene eenigszins volledige spraakkunst veel meer taalkennis wordt vereischt, dan ik bezit.

Maar anderdeels met eenige opgewektheid, omdat ik naar vermogen wilde medewerken, om in de thans bestaande leemte te voorzien.

V o o r e e r s t uit liefde tot de Friesche taal, die even geschikt als gezocht blijkt te zijn voor volksliteratuur.

wumkes.nl

Door hare eigendommelijkheden op te sporen en aan te wijzen, en, met behoud van hare bevallige losheid, tegelijk de regelen aan te geven, die overeenkomstig den aard der taal en hare geschiedenis, nog voortleven in het onbewuste taalgevoel van het volk, dat haar spreekt, hoopte ik den beoefenaar der Friesche letterkunde een leiddraad aan te bieden, om in gevallen van twijfel te kunnen raadplegen, en den vreemde te toonen, dat de Friesche taal niet is een plomp en bandeloos boeren-Friesch, maar met recht aanspraak mag maken op den naam van eene beschaafde taal.

Ten andere: Kernachtig zegt Dr. J. H. HALBERTSMA: »De taal is gansch het volk, zij is de natie »zelve.” — Is dit juist, en wie twijfelt daaraan, dan zal de oude Friesche volksaard, die zich openbaart in eenvoud, gepaard met degelijkheid op redelijk en zedelijk gebied, gediend worden door de Friesche taal in eere te houden, hare letterkunde te steunen en de lectuur er van te bevorderen.

Tot dit dubbele doel mede te werken, heb ik mijn plicht geacht.

Welken weg zou ik daartoe inslaan?

Mij was de keus gelaten tusschen eene herziene uitgave van de spraakkunst van COLMJOX of een geheel nieuwe bewerking van dit onderwerp.

Het laatste heb ik gekozen: niet slechts omdat ik daardoor vrijer was in den vorm, maar vooral omdat ik daarbij gelegenheid had, gebruik te maken van de belangrijke studiën van anderen.

Niettemin stel ik er prijs op te verklaren, dat het be-

langrijk werk van COLMJon, waarin voor het eerst de Friesche spraakkunst in haar geheel is behandeld, mij schier geregeld tot leiddraad heeft gediend.

En niet minder wensch ik te erkennen, dat ik veelal een gretig en dankbaar gebruik heb gemaakt van de studiën over afzonderlijke gedeelten der spraakkunst van mannen als Professor WASSENBERGH, DR. J. H. HALBERTSMA, R. POSTHUMUS, HARMEN SYTSTRA en JOHAN WINKLER en van menigvuldige opmerkingen omtrent het spraakgebruik in verschillende oorden van Friesland, van den Heer WALING DYKSTRA, wien ik daarvoor mijn bijzonderen dank toebreng.

Hierdoor werd ik als van zelve genoopt, eene geheel zelfstandige bewerking van het onderwerp te leveren.

Bij deze bewerking heeft mij gestaag het denkbeeld voor den geest gestaan, dat ik met treffende juistheid vind uitgesproken in de woorden van Professor QUACK, bij de opening van het taalkundig congres te Amsterdam in 1887. »De taal is een historisch gewrocht en ondergaat »den invloed der tijden. Verouderde en verkalkte vormen »laat zij achter zich. Doch het heden wortelt in 't verle- »den en wordt eerst door vroegere lotgevallen duidelijk.»

Daarom heb ik getracht de regelen op te sporen van de taal zooals zij thans luidt, zonder te pogen, om oude en versleten vormen weer in te voeren, maar tegelijk om, — voor zooveel het mij gegeven was, — de nog bestaande regelen aan de geschiedenis der taal te toetsen, teneinde daardoor zoo zoo veel mogelijk tot haren aard te kunnen doordringen.

Ik gevoel ten volle, dat ik daarin in velerlei opzicht ben te kort geschoten, maar het bewustzijn althans eenige grondslagen te hebben aangegeven voor nader onderzoek

of verdere opbouwing, geeft mij den moed, de vruchten mijner studie aan het welwillend oordeel van anderen te onderwerpen.

In de veronderstelling, dat ik hoofdzakelijk schrijf voor personen, die wel eenige algemeene kennis der spraakkunst bezitten, doch daarvan geen bijzonder vak van studie maken, heb ik gemeend eenerzijds de allereerste beginselen, als de definitiën der rededeelen en de toelichting daarvan, veilig achterwege te kunnen laten, maar mij anderzijds te moeten beijveren, om, met vermindering zoo veel mogelijk van vreemde of technische uitdrukkingen en van allen schijn van geleerdheid, voor het algemeen duidelijk en bevattelijk te zijn.

Op deze wijze scheen ik het meeste nut met mijn werkje te kunnen stichten. Ik hoop, dat het uit dit oogpunt, ook door beoordeelaren, mag worden beschouwd.

Tot staving van aangegeven regelen, heb ik nu en dan voorbeelden bijgebracht van verschillende Friesche schrijvers, als GYSBERT JAPIKS, E. WASSENBERGH, J. C. P. SALVERDA, J. H. HALBERTSMA, E. HALBERTSMA, J. G. VAN BLOM, HARMEN SYTSTRA en W. DYKSTRA, wier namen ik korthedshalve heb aangeduid met de voorletters G. J., E. W., J. C. S., J. H. H., E. H. (of enkel H.), J. G. v. B., H. S. en W. D.

De Heer ONNO SYTSTRA, Secretaris van het »*Selskip for Fryske Tael- en Skriftenkennisse*,» die mij eene zeer gewaardeerde hulp bij het nazien der drukproeven heeft geboden, ontvang daarvoor mijn dank.

's-GRAVENHAGE, Januari 1889.

EERSTE AFDEELING.

SPELLING en UITSPRAAK.

INLEIDING.

Het geschreven woord stelt de taal voor oogen, gelijk het gesproken woord haar doet hooren; daarom behoort de spelling het woord zoo getrouw mogelijk af te beelden. De beschaafde uitspraak te volgen, geldt dus bij de spelling als eerste wet.

Het is echter niet hetzelfde met welke letterteekens en letterverbindingen de taal wordt afgebeeld. Eene spelling met Grieksche letters, waarvoor de Friesche taal wegens hare klankrijkheid niet ongeschikt is, maakte haar volkomen onkenbaar. ⁽¹⁾ Ook in het kleet van Hoog-Duitsche letters en klankvormen zal men de Friesche taal niet licht herkennen. ⁽²⁾ Evenmin in het gewaad der Nederlandsche taal. De letterteekens, waarin eene taal steeds is geschreven, de letterverbindingen, die bij meerdere ontwikkeling der spelling algemeen zijn aangewend, en de klank en de waarde, welke aan die letters en hare verbindingen immer zijn toegekend, vormen het eigenaardig karakter der schrijftaal, dat zooveel mogelijk moet worden gehandhaafd.

⁽¹⁾ Dit werd, naar beweerd wordt, in toepassing gebracht door SICO VAN GOSLINGA in zijne geheime gezantschapsbrieven. Gevraagd naar den sleutel van dit vermeende geheimschrift, antwoordde hij, dat daar in het geheel geen sleutel op was. Vandaar de spreekwijze: Dêr wier nin kaei fen, sei Sikke.

⁽²⁾ BENDER BENDSEN stak zijn Noord-Friesch naar den Möringer tongval in dit kleet, hetwelk zeer werd afgekeurd door Dr. J. H. HALBERTSMA,

Kortheid behoorde tot het karakter der Oud-Friesche taal, van omstreeks de 12e tot 15e eeuw. Een enkele klinker werd veelal voldoende geacht om niet slechts zijne volle waarde, maar ook elken gewijzigden klank daarvan af te beelden; twee-klanken kwamen daarbij niet dan hoogst zelden voor. Zoo schreef men:

met eene enkele *a*: *clagia* (klagen), *sad*, thans *saed* (bron), *nacht* (nacht), *wrald*, thans *wrâld* (wereld), *cap* thans *keap* (koop), *rad*, thans *read* (rood).

met eene enkele *e*: *breka* (breken), *bred* (breed), *bregge* thans *brêge* (brug), *fela*, thans *fiele* (voelen), *ben*, thans *bien* (been).

met eene enkele *i*: *wif* thans *wiif* (wif), *sin* thans *syn* (zijn), *sin* (zin), *fri* thans *frij* (vrij).

met eene enkele *o*: *bova* (boven), *hona* thans *hoanne* (haan), *over* (oever), *hors* (paard), *of*, thans *ôf* (af), *tor*, thans *toer* (toren).

met de enkele *u*: *tun* thans *tún* (tuin), *suda* thans *súd* (zuid), *ut*, thans *út* (uit), *us*, thans *ús* (ons), *hus*, thans *hús* (huis), *buta*, thans *bûte* (buiten), *burliuda*, thans *bûrljûe* (buren), *mure*, thans *mûrre* (muur), *riucht* thans *rjucht* (recht). Zooals algemeen in de Oude Germaansche talen, had de *u* de dubbele waarde van *u* en *oe*.

Nadat de Friesche taal onder de Saksische regeering in het begin der 16e eeuw, als officieele taal was afgeschaft en nog slechts een dertigtal jaren, tot omstreeks de regeering van Karel V, in akten, contracten en testamenten was gebruikt, werd zij bijna anderhalve eeuw later door de voortreffelijke gedichten van GYSBERT JAPIKS weer als schrijftaal ingevoerd. De dichter bezigde echter eene

geheel eigene spelling, sterk afwijkende van die der ouden. De oorspronkelijke korthed was verdwenen. Dubbele letterteekens, zooals *ck*, *gh* waren, overeenkomstig het Hollandsch van zijn tijd, veelvuldig.. Het woord *brûke* b.v., oud-Friesch *bruka* (gebruiken) werd *bruuwcke*. Met nauwgezetheid echter legde hij zich toe op het afbeelden van tweeklanken. De in het Hollandsch onbekende *ea* en *oa* bleken zoo juist de klanken weer te geven, dat ze door alle latere schrijvers zijn aangenomen. En waar hij, zonder tweeklank, eene lange, *gewijzigde* klank hoorde, teekende hij den klinker met een breedteeken, als *âd*, thans *âld* (oud), *wràd* thans *wràld* (wereld), *sân* (zand), *rânne* (rand), *fôle* (veulen), *rók* (rok), *kógje* (kauwen), *dróvig* (droevig).

Voor de scherp-lange *e*, zooals men die hoort in *rêch* (rug), gelijk aan die in het Fransche *bête*, *être*, nam hij echter zijn toevlucht tot het vreemde letterteeken *æ*, als *æfter*, thans *efter* (achter), *ægen*, thans *eagen* (oogen), *plægen*, thans *pleagen* (plagen).

En waar de *u* de oeklank heeft, bezigde hij standvastig *uw*. In zijn voorbericht geeft hij daarvan als reden aan, dat dit een middelklank aanwijst tusschen *oe* en *ou*. Dientengevolge zou de *uw* ongeveer *oeuw* moeten luiden. Als voorbeeld kon hij dan ook met recht aanhalen het woord *uwne* (oven), dat als *oeuwne* zal zijn uitgesproken, en oudtijds als *ovne* (ook als *oven*) werd gespeld. Zoo schreef hij ook, overeenkomstig het dialect van den Zuidwesthoek van Friesland, het woord *stjuwn* (uitspraak: *stjoeuwn*) (steven), ofschoon dit woord in het Oud-Friesch nooit anders dan als *steven* werd gespeld.

Bedenkelyk was het echter, om de woorden, waarin

wumkes.nl

alleen de zuivere oeklank, zonder den nagalm der *w*, gehoord wordt, tevens met *uw* te spellen, als *bruwcke* (gebruiken), *buwse* (zak), *luwcke* (trekken), *fuwl* (fel), *buwtte* (buiten), waarvoor wij thans schrijven: *brûke*, *bûse*, *lûke*, *fûl*, *bûte*, met de uitspraak *broeke*, *boese*, *loeke*, *foel* en *boete*.

Met de herleving van het Friesche volksschrift gaf Dr. J. H. HALBERTSMA op uitnoodiging van het Friesch Genootschap voor geschied-, oudheid en taalkunde, een stelsel voor de spelling, dat groote waardeering verdiende.

Had GYSBERT JAPIKS zich het meest met de klanken afgegeven, hij ordende diens stelsel, zuiverde het van onregelmatigheden en beval vooral een soberder gebruik van medeklinkers aan. Het was de eerste stap tot herstel van het oorspronkelijk karakter van korthed.

Evenals G. J. gebruikte hij het breedteeken bij woorden waarin de klinker een gewijzigden, veelal langen klank heeft, zooals *âld*, *wrâld*.

Bovendien bezigde hij nog twee toontekens, als: het klemtoonteken ('), als een enkele klinker zijn volle zachte waarde laat hooren, als *de sé* (de zee), *it fé* (het vee), enz., en het deelteeken (·), wanneer in een tweeklank de hoofdtoon valt op den tweeden klinker, als *moai*, *moäyer*, (mooi, mooier), *moarn*, *moärntiid*, (morgen, morgentijd), *keal*, *keällen* (kalf, kalveren), *foet*, *foëtten*, (voet voeten) enz.

Betrekkelijk de verlenging der klinkers in gesloten lettergrepen verzette hij zich met klem tegen de verdubbeling der *a*, zooals die thans in het Nederlandsch plaats heeft. Hij hield vast aan de *ae*, omdat zich achter de eerste *a* geen tweede laat hooren, alsof er stond *ba-an*, maar slechts een toonlooze *e*, als *ba-en*, wordt uitgesproken.

Of op denzelfden grond de verlenging der *u* met *e* verdedigd kan worden, als in *ues* (ons), *thues* (thuis), *druef* (druif), mag echter betwijfeld worden.

Waar de *u* den klank van *oe* heeft, volgde hij, — »niet zonder hoog gezag,» zooals hij zich uitliet, — de schrijfwijze van G. J., ofschoon hij in zijne latere stukken daarvoor veelal de enkele *û* bezigde.

Eveneens behield hij, in navolging van G. J. het vreemde letterteeken *æ*, als in *sæft* (zacht), *stæd* (stad); en consequent in het gebruik ervan, wendde hij het ook aan in woorden waarin G. J. slechts eene enkele *e* schreef, als *wæze*, G. J. *wezze*, thans *wêze* (wezen), *bræge*, G. J. *bregge*, thans *brêge* (brug), enz.

Niet allen volgden evenwel HALBERTSMA's spelling. Enkelen hielden vast aan die van GYSBERT JAPIKS; anderen wilden zoo na mogelijk de Nederlandsche gebruiken.

Dat was een doorn in het oog van H. S. SYTSTRA, kernachtig dichter en ijverig beoefenaar der Oud-Friesche taal. De oorspronkelijke taal was hem in het schrift van vele schrijvers onkenbaar. Ofschoon nog dezelfde taal als die der oude Friezen, geleet ze in het schrift eene gansch andere. Ze was geheel ontgaan van haar oorspronkelijk karakter. Daarom trachtte hij eene spelling ingang te doen vinden, die geheel geschoeid was op de leest der oude taal. Hij had een goeden grond voor zijn streven; maar hij ging te ver. Niet slechts verbande hij de reeds algemeen gebruikte tweeklanken, maar door de menigte van toontekens, boven en onder de klinkletters aangebracht om hare waarde te bepalen, en door het gebruik van oude, afgesleten vormen, werd zijn schrift voor het Friesche volk zelf schier onleesbaar. Hij had met de

historische ontwikkeling der schrijftaal geen voldoende rekening gehouden. De schoone gewrochten uit zijne dichtelijke pen gevloeid, bleven dikwijls ongelezen. En niemand volgde hem in zijne spelling geheel en al na. Toch werd zijn streven zeer gewaardeerd. Enkele gevierde schrijvers keerden op zijn voetspoor meer tot de oorspronkelijke korthed terug, en verwierpen daarbij het vreemde letterteeken *œ* en de verlenging der *u* met *e* en *w* tot *ue* en *uw*, om daarvoor alleen de met het breedteeken gemerkte *ê* en *û* te gebruiken, als in *wêze* (wezen), *ûs*, *hûs* (ons, huis) enz.

Zoo heerschte er allengs een groot verschil in spelling.

Ten einde eenheid daarin te bevorderen werd in het jaar 1876 door het *Selskip for Fryske Tael- en Skriftenkennisse* eene commissie benoemd, om daarvoor een vast stelsel te ontwerpen. Deze stelde daarvoor de volgende beginselen:

1. Het geschreven woord moet zooveel mogelijk het gesproken woord weergeven, zoodat in de eerste plaats de uitspraak moet beslissen.

2. Alleen Friesche letters en letterverbindingen, in de waarde, die ze in de Friesche taal hebben, worden daarbij gebezigd.

3. Het oorspronkelijk karakter der schrijftaal wordt, met inachtneming der wijziging en ontwikkeling van vormen en klanken, zooveel mogelijk gehandhaafd.

en 4. Waar de uitspraak het toelaat, wordt de oorspronkelijke vorm der woorden, voor zoo verre dit met den algemeenen spelregel strookt, behouden, en de afleiding der woorden in acht genomen.

Met deze beginselen voor oogen had de commissie alles,

wumkes.nl

wat daaraan bij de beste schrijvers voldeed, bijeen te verzamelen, te ordenen, aan te vullen en tot een bepaald stelsel en logisch samenhangend geheel te bewerken.

Dat werk is goedgekeurd. En ofschoon daardoor ook niet alle nuances der klankrijke taal even nauwkeurig kunnen worden terug gegeven, wordt het thans door bijna alle Friesche schrijvers gevolgd.

I. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN OMTRENT DE KLANKEN.

De klinkletters hebben in het algemeen dezelfde zachte of scherpe, lange of korte, of toonlooze waarde als in het Nederlandsch.

§ 1. De Toonteekeus.

In enkele gevallen worden tot aanwijzing van den klank toonteekeus (lûdwizers) gebruikt, als: it sêftteken en it breedteken.

Waar het onzeker zou zijn, of een klinker zijne volle zachte, dan wel eene korte of toonlooze waarde heeft, wordt in het eerste geval het Nederlandsche klemtoon-teeken, het Friesche sêftteken (') aangewend. Dit heeft plaats boven de letters *e* en *u*, als *sé* (zee), *ré* (gereed) *sté* (stede), *fé* (vee), en *ús* (ons), *út* (uit), *tún* (tuin), *súd* (zuid), enz.

Alle klinkers hebben, behalve dien, welken ze ook in de Nederlandsche taal hebben, bovendien een gewijzigden, veelal min of meer gerekten klank, zonder dat deze evenwel een tweeklank uitmaakt. Samenkoppeling van

wumkes.nl

klinkers was hier dus ongepast. Daarom wordt in die gevallen het breedteken (^) gebruikt, b. v.:

De *a* helt in sommige woorden over tot de *o*, zooals in *mâl* (mal), niet te verwarren met *moal* (meel), *wâl* (wal), *âld* (oud), *kâld* (koud), *wrâld* (wereld), *sâlt* (zout), *bân* (band), *lân* (land), *hân* (hand), *sân* (zand), enz.

De *e* heeft somtijds een scherp-langen klank, gelijk aan dien van het vreemde letterteeken *æ*, en aan dien in de Fransche woorden *être*, *bête*. b. v. in *brége* (brug), *béd* (bed), *glês* (glas), *rêch* (rug). Dat in deze en dergelijke woorden werkelijk de *e* behoort, blijkt uit de afgeleide woorden, waarin ze enkel als scherp-korte *e* luidt, als *brechje*, *bedtsje*, *gleske*, *rechje*.

Ook de *i* neemt somtijds een scherp en tegelijk langen klank aan, volkomen gelijk aan de scherp-korte *i* in *ik*, verlengd en afgesloten door eene *j*. Deze klank behoeft echter niet met het breedteken te worden aangeduid, omdat hij volmaakt wordt weergegeven door de *ij*, die sinds eeuwen in de Friesche spelling gebruikt werd. Men zorge evenwel deze letter met de scherpe *i*, en niet, zooals ten onrechte in Holland, met de scherpe *e*, als *ei* uit te spreken.

De *o* zweemt in vele woorden naar de lange *â*, en wordt dan ook met het breedteken gemerkt, b.v. *bólle* (wittebrood), *lóge* (laaie, vlam), *bôge* (boog), *hóf* (hof), *stók* (stok). Reeds G. J. gebruikte in dergelijke woorden het breedteken, en dat hier werkelijk de enkele *o* behoort, blijkt almede uit de afleidingen als *boltsje*, *stokje*, enz.

De *u* heeft, nevens den klank der Nederlandsche *u*, ook dien van *oe*. Deze klank wordt aangewezen door *û*, als in: *brúke* (gebruiken), *dúkje* (duiken), *bûk* (buik),

húd (huid), *rúch* (ruig), *rúzje* en *brúzje* (ruischen en bruisen), enz.

De *uw*, die G. J. voor den enkelen *oe*-klank gebruikte is hierdoor vervallen. Zij is alleen behouden, wanneer werkelijk de volle klank *oeuw* gehoord wordt, zooals in *bliúwe* (blijven), *kliúwe* (klimmen), *driúwe* (drijven), *skriúwe* (schrijven), *triúwe* (drukken), enz.

Met het gebruik der beide toontekens wordt alzoo de korthed bewaard, de oorspronkelijke klinker gehandhaafd en het gebruik van vreemde samenkoppeling van letters voorkomen, zooals van *ao*, *æ*, *uw*, waartoe sommige schrijvers hunne toevlucht meenden te moeten nemen.

§ 2. De klinkletters.

In afwijking van het Nederlandsch worden in het Friesch de klinkletters in *open* lettergrepen nooit verdubbeld.

Men schrijft *wezen* (weezen), *teken* (teeken), *roke* (rooken), *rove* (rooven), evenals ook *prate* (praten), *blide* (blijde), *suver* (zuiver).

Alleen wanneer de klinker in *gesloten* lettergrepen een langen klank heeft, kan verdubbeling of verlenging plaats hebben.

Dit geschiedt:

bij de *a* door achtervoeging der *e*, als in *baen* (baan), *kaert* (kaart), *faek* (vaak); bij *e*, *i*, en *o* door verdubbeling, als *heech* en *leech* (hoog en laag), *bliid* (blijde), *wiif* (wif), *hoopje* (hopen), *roof* (roof), enz.

De *u* wordt noch verdubbeld noch verlengd, maar met het *séftteken* gemerkt, als *tún* (tuin), *drúf* (druif), *ús* (ons), *út* (uit), enz.

wumkes.nl

Waar de *u* met *e* verlengd wordt, heeft zij het karakter van een tweeklank, waarin de toonlooze *e* achter de *u* gehoord wordt, b. v. in *flues* (vlies). Dit is ook het geval, wanneer er eene *r* op volgt, zooals *kuer* (kuur), *tuerje* (turen), *onhuer* (vuil), welke woorden echter evengoed en korter met de enkele *ú* gespeld worden, als *kúr*, *túrje*, *onhúr*.

Waar de enkele klinkletter, zonder toonteekeus, door een medeklinker wordt afgesloten, klinkt zij evenals in het Nederlandsch, altijd kort, b. v. *bak* (bak), *sjen* (zien), *wille* (genoegen), *hok* (hok), *rjucht* (recht).

§ 3. Twee- en drieklanken.

Met de herleving van het Friesche volksschrift onder GYSBERT JAPIKS zijn verschillende tweeklanken in gebruik gekomen, waaronder er zijn, die in de Nederlandsche taal niet voorkomen of althans niet op dezelfde wijze worden uitgesproken. Zoo b. v. de *ea*, *ie*, *oa*, *oe*, die als lange, gebroken klanken worden uitgesproken, waarin de klem valt op de eerste letter met een zachten naklank van de volgende, alsof er stond *é-a*, *í-e*, *ó-a*, *ó-e*.

De *ea* klinkt nagenoeg als *ee* in het Nederlandsch vóór eene *r*, als *hear* (heer), *bear* (beer), *kream* (kraam), *beam* (boom), *keal* (kalf).

Eveneens de *ie* als in het Nederlandsch voor een *r*, als *bier* (bier), *skier* (vaal), *skiep* (schaap), *wiet* (nat), *ien* (een). Zoo ook wordt achter de *o* eene zachte *a* gehoord in den tweeklank *oa*, als *boar* (boor), *hoarn* (horen), *hoas* (kous), *poat* (poot), en ook de *oe* wordt als werkelijke tweeklank uitgesproken, waarin de zachte *e* na de

o gehoord wordt, als in *boer* (boer), *koer* (korf), *goes* (gans), *goed* en *tsjoed* (goed en kwaad) (¹).

Bijzondere opmerking verdient bij de voormelde tweeklanken de verandering van den klemtoon in de afgeleide woorden. Terwijl in het grondwoord de klank lang is, en de klemtoon valt op den eersten klinker, wordt daarentegen in de afgeleide woorden de klank veelal verscherpt, en gaat de klemtoon over op den tweeden klinker of op een korten klinker die dezen vervangt.

Zoo verandert in de *uitspraak*: *ea* in *je* met scherpkope *e*, als *peal* (paal), *pjellen*, *keal* (kalf), *kjellen*, *kjeltsje*, *beam* (boom) *bjemmen*, *bjemke*.

De *ie* in *ji* met skerpkope *i*, als *stien* (steen) *stjinnen* *stjintsje*, *fier* (ver), *fjirder*, *fjirst*; *skiep* (schaap) *skjipke*, *wiet* (nat) *wjitte*.

De *oa* in *oá*, met skerpkope *a*, als *hoas* (kous) *hoázzen* *hoáske*; *moal* (meel) *moállen*, *moálker*; *moai* (mooi) *moáyzer*, *moáíst*.

De *oe* in *oe-ó* of *uó* met skerpkope *o*, als *koer* (korf) *kuórren*, *kuórke*; *boer* (boer) *buórkje*; *goes* (gans) *guózzzen* *guóske*.

Het is niet mogelijk deze verscherpte uitspraak nauwkeurig in de spelling uit te drukken, dan door het gebruik van geheel andere letters dan het grondwoord bevat. Maar daardoor zou de duidelijkheid niet worden bevorderd. Het verband tusschen het grondwoord en het onmiddellijk daarvan afgeleide woord zou verbroken wor-

(¹) De *oe* wordt echter in sommige woorden ook, evenals in het Nederlandsch, als een enkele ongebroken klank uitgesproken en vormt dan een oneigenlijken tweeklank. Zie de tweeklanken op de letter *o*.

den. Menig woord werd onkenbaar. DR. J. H. HALBERTSMA heeft getracht aan het bezwaar te gemoet te komen, door in de afgeleide woorden een deelteeken te plaatsen op den tweeden klinker der tweeklanken, als *peal*, *peällen*, *fier*, *fjërder*, *goes*, *goëzzen*. Maar deze aanwijzing zou eerder tot eene verkeerde uitspraak leiden, dan tot die van *pjellen*, *fjirder*, *guozzen*. Om deze redenen wordt in het schrift de spelling van het grondwoord ook in de onmiddellijk afgeleide woorden behouden, en de verscherping van den klank alleen aangewezen door verdubbeling van den volgende medeklinker, waar dit, zooals in de meervoudsvormen, mogelijk is, b. v. *beammen*, *stiennen*, *hoazzen*, *goezzen*.

Na deze algemeene opmerkingen kan de bijzondere behandeling der klinkers en twee- en drieklanken kort zijn.

II. DE KLINKLETTERS EN TWEE- EN DRIEKLANKERS IN HET BIJZONDER.

A.

De *a* hooren we in hare volle waarde in open lettergrepen in *ja* (ja), *twa* (twee), *pake* (grootvader), en in gesloten lettergrepen, met *e* verlengd, in *baen* (baan), *haed* (hoofd), *tael* (taal), *saed* (bron, wel).

Scherp-kort klinkt zij in gesloten lettergrepen, als *habbe* of *hawwe* (hebben), *tarre* (teren), *barre* (beuren), *hazze* (haas), *Anne* (vrouwen-naam) en in enkele uit ongesloten lettergrepen bestaande kleine woordjes als *hja* (zij), *ta* (toe), *sa* (zoo).

wumkes.nl

Iets zachter, meer naar *o* overhellende, luidt zij in *man* (man), *panne* (pan), *Anne* (mannennaam), *fallē* (vallen).

Woorden als *hwat*, *dat*, *want*, *wannear* (wat, dat, want, wanneer) worden ook somtijds met de scherp-korte *e* geschreven, als *hwet*, *det*, *hwent*, *hwennear*. In de oude taal van het tegenwoordig (Westerlauwersch) Friesland werden ze echter meestal met *a* gespeld, terwijl in de dialecten van de oostelijker gelegen landen de *e* gewoonlijk gebezigd werd.

Nagenoeg denzelfden naar *o* overhellenden klank, maar langer gerekt, heeft zij, met het breedteeken gemerkt, in *lân* (land), *strân* (strand), *wâl* (wal), *stâl* (stal), waarvan het meervoud met dubbelen medeklinker wordt gevormd, als *lânnen*, *strânnen*, *wâllen*, *stâllen*, en in *âld* (oud), *wâld* (woud), *wrâld* (wereld), *kâltsje* (kouten) en dergelijke.

Tweeklanken van *a* zijn:

ai, in *aikje* (aaien), *klaiker* (kleibewoner), *baitsje* (buisje) en het langer gerekte *aei* in *klai* (klei), *daei* (deeg), *laei* (lag), *taei* (taai).

au, in *gau* (spoedig), *blau* (blauw), *dauwe* (dauw), *sнауwe* (snauwen). Deze tweeklank wordt, overeenkomstig de oude spelling, ook gewoonlijk geschreven in *saun* (zeven), onderscheiden van *sân* (zand.)

Met *aw* wordt gespeld *hawn* (gehad), verleden deelwoord van *hawwe*, waarvan de uitspraak mede nagenoeg overeenkomt met die van *hân* (hand).

E.

De *e* in haar volle zachte waarde wordt in gesloten lettergrepen verdubbeld, als: *heech* en *leech* (hoog en laag), *sleef* (houten lepel), *teef* (vrouwelijke hond), *sleep* (gemeene

vrouw), *reek* (rook), *freegje* (vragen), en in *open* lettergrepen als enkele *e* geschreven, als: *spiegel* (spiegel), *redens* (schaatsen), *skeper* (schaapherder).

Als de *e* in opene, eenlettergrepige woordjes denzelfden vollen, zachten klank heeft, wordt zij met het klemtoon-teeken, *sêftteken*, gemerkt, als: *fé* (vee), *né* (neen), *ré* (gereed), *sé* (zee), *sté* (stede), *swé* (zwad), *thé* (thee).

Anders is de *e* aan het einde van een woord en in de uitgangen *en*, *el* en *er*, altijd toonloos, als *de* (de), *boartsje* (spelen), *lânnen* (landen), *handelje* (handelen), *wetter* (water).

Door een medeklinker afgesloten krijgt de enkele *e*, evenals in het Nederlandsch, een scherp-korten klank, als: *lek en brek* (gebreken), *hert* (hart), *sjen* (zien), (soms tijds ten onrechte met *ea* gespeld als *sjean*), *hen* (zie, tusschenwerpsel), *men* (men), (volgens Dr. J. H. HALBERTSMA meervoud van *man*, door verandering van *a* in *e*, en daarom ten onrechte soms tijds als *min* gespeld), het korte *voegwoord ef*, — waarvoor thans veelal *of* wordt gebruikt, — in tegenstelling van het meer gerekte *bijwoord óf* of *aef* (af), enz.

Dezelfde scherp-korte klank komt voor in woorden met voorafgaande *j*, als zij niet rechtstreeks zijn afgeleid van woorden met den tweeklank *ea*, als: *hjerst* (herfst), *ljedder* of *ljerre* (ladder), *stjerre* (sterven), *bidjerre* (bederven), *tsjerke* (kerk), *tsjerne* (karn).

Waar de scherpe *e* gerekt wordt uitgesproken, verkrijgt zij het breedteeken, als *bêd* (bed), *grêf* (graf), *sêft* (zacht), *glês* (glas), *lêze* (lezen), *brêge* (brug).

Twee- en drieklanken van *e* zijn:

ea, uitgesproken als *ee* voor eene *r*, b.v. *hear* (heer), *fear* (veer), *dea* (dood), *earm* (arm), *ljeaf* (lief), *ljea* (lieve)

lea (leden), *kreas* (bevallig uitgedoscht), *weagje* (wagen). Waar in onmiddellijk afgeleide woorden de *ea* in de uitspraak overgaat in *je* met scherp-korte *e*, blijft de tweeklank *ea* in de spelling behouden. ⁽¹⁾

Met *u* verlengd, ontstaat hieruit de drieklank *eau*, b.v. *reau* (tuig), *greau* (kaan), *kleaun* of *kleauwen* (kluwen), *kreauwe* (kribben), *leauwe* (gelooven), alsmede de verleden tijd en het verleden deelwoord van de werkwoorden *bliûwe* (blijven), *driûwe* (drijven), *kliûwe* (klimmen), *skriûwe* (schrijven), *triûwe* (drukken), als *bleau bleaun*, *dreau dreauun*, *kleau kleaun*, *skreau skreaun*, *treau treaun*. ⁽²⁾

ei, met denzelfden klank als in het Nederlandsch, als: *beide* (beide), *lei* (legde), *feye* (vegen), *breidsje* (breiden).

eo en *eu*. Evenals in den tweeklank *ea* achter de *e* een zachte nagalm der *a*, zoo wordt ook in *eo* eene zachte *o* achter de *e* gehoord. Zij klinkt als de *eu* voor de ratelende *r* in *geur* en *fleur*, en heeft dus altijd eenen helderen klank. Wij hebben dezen tweeklank van ouds in *Greonterp* (plaatsnaam), *Reonts* (vrouwen-naam), en in *Greolt* afgewisseld met *Greult* (mannennaam).

De *eu* daarentegen is, behalve voor de *r*, altijd dof, b.v. *deun* (karig) *deugd* (deugd), *jeugd* (jeugd), *heupe* (heup), *leuning* (leuning), *teut* (rabbelaarster), *skeuke* (skeuken).

Dientengevolge zouden woorden met den helderen klank met *eo* gespeld moeten worden, als *gleon* (gloeijend), *snjeon* (zaterdag), en *frjeon* (vriend). Nochtans worden deze woorden gewoonlijk geschreven als *gleaun*, *snjeun* en *frjeun*.

⁽¹⁾ Zie Algemeene Opmerkingen.

⁽²⁾ JOHAN WINKLER schrijft niet ongespast de verleden deelwoorden dezer werkwoorden met *w* in plaats van *u*, als *bleawn*, *dreaun*, enz., verkorting van *bleauwen*, *dreauwen*.

Dit steunt echter noch op de grondregels der spelling, noch op de afkomst dezer woorden.

Gleun mist den nagalm der *u*, zooals wij dien hooren in *leauwe* en *skreaun*. G. J. spelde dit woord dan ook gewoonlijk als *gleon*. De *o* van *gloede* en *gloeye* behoort ook naar de afleiding in dit woord.

Snjeon, als samengetrokken uit *sinne-jond*, *s'ne-joun* (zonne-avond), bevat eveneens de *o* in het samenstellend deel;

en *frijeon*, in de oude Friesche taal afwisselend als *friund* en *friond* voorkomende, werd in het Westerlauwersch dialect gewoonlijk *friond* gespeld. Ook hier verzet zich de afkomst van het woord dus niet tegen deze spelling. Het gebruik beslisse. Wie den wortelklank *i*, — ofschoon nog slechts flauw als *j* hoorbaar, — in de spelling wenscht te behouden, schrijve althans *frieon*, omdat *frieun* den drieklank *ieu* bevat, met de uitspraak als in *lieu* (leeuw).

I.

De zuivere *i*, overeenkomende met de Nederlandsche *ie*, heeft een langere en kortere waarde. In *ongesloten* lettergrepen wordt dit in de spelling niet in acht genomen. Zoo wordt zij eenigszins gerekt uitgesproken in *bibel* (bijbel), *divel* (duivel), *blide* (blijde), *grize* (grijze); iets korter daarentegen in *krite* (krijten), *glide* (glijden), *side* (zijde), *sile* (zeilen), *slide* (sleed), *trime* (sport).

In *gesloten* lettergrepen wordt dit verschil in lengte aangeduid, door de verdubbeling van de *i* voor de *lange* en het gebruik van de *y* voor de korte *i*, b.v. *bliid* (blijde), *wiid* (wijd), *brïik* (brak), *spriik* (sprak), *tiid* (tijd), *wiïf* (wïf);

en met korten klank: *ryk* (rijk), *bryk* (scheef), *wyt* (wit), *bytsje* (beetje), *hymje* (hijgen), *spyt* (spijt). (1)

Evenzoo worden ook de eenlettergrepige woordjes, die op de zacht-korte *i* uitgaan, met *y* gespeld, als *hy*, *wy*, *my*, *dy*, *by*.

Scherpkort wordt de enkele *i*, als ze wordt afgesloten door een medeklinker, als: *ik* (ik), *wille* (genoegen), *kinne* (kunnen), *rinne* (loopen), *widze* (wieg), *sjitte* (schieten).

In sommige woorden, hoofdzakelijk vóór eene in de uitspraak verzweigen *r*, en in verleden deelwoorden voor *ts*, wordt de *i* veelal uitgesproken als de scherp-korte *u*, b.v. *Firdgum*, *Wirdum* (plaatsnamen, uitspraak *Fudgum*, *Wud-dum*.) Zoo ook *bird* (baard), *hird* (hard), *mird* (bunsing), *wird* (woord), *stirt* (staart), *wirk* (werk), en de verleden deelwoorden *litsen* (getrokken), *britsen* (gebroken), *ditsen* (gedekt), *ritsen* (gerekt), *spritsen* (gesproken), *stritsen* (gestreken), *bitritsen* (betrokken).

In voor- en achtervoegsels, als *bi*, *ich*, *lik* en *ing* en het onbepaald lidwoord *in* (een) wordt de *i* nagenoeg als de toonlooze *e* uitgesproken, b.v. *bigripe* (begrijpen), *reinich* (regenachtig), *noflik* (genottelijk), *goatling* (gootling).

De *ij*, met scherp-korte *i*, door *j* afgesloten, en niet zooals in Holland tot *ei* verbasterd, komt voor in *bij* (bij, insect) *blij*, (vroolijk uitziende), *brij* (melkpap), *dije* (gedijen), *frij* (vrij), *frije* (vrijen), *lij*, *lijte* (luw, luwte), *lije* (lijden), *kij* (koeien), *krije* (krijgen), *mije* (mijden),

(1) Het ware gemakkelijk ook bij de ongesloten lettergrepen, dit verschil in lengte aan te duiden, door b. v. den langen klank met de enkele *i* en den korten met de *y* te schrijven, b.v. *blide* en *glyde*. Dit is echter nagelaten, om het gebruik der *y*, die in de Oud-Friesche taal weinig voorkwam, niet te vermeerderen. Oudtijds gebruikte men gewoonlijk de enkele *i*.

binije (benieuwen), *tapije* (toepressen), *rij* (verkwistend), *trije* (drie), *wije* (wijden), *snije* (snijden), *swije* (zwijgen) en *Marije* of *Marijke* (Maria).

Ook in achtervoegsels, als in *maetskippij* (maatschappij), *tsjoenderij* (tooverij), is het gebruik der *ij* aangenomen, doch waar die enkel den klank van *i* hebben, wordt *y* gebruikt, als *Juny*, *July*, enz.

De *ie* is een zuivere tweeklank, waarin de zachte *e* duidelijk achter de *i* gehoord wordt, als *ien* (een), *bien* (been), *trien* (traan), *skiep* (schaap), *briede* (braden), *siede* (koken).

In de onmiddellijk afgeleide woorden blijft deze tweeklank bewaard, ofschoon de uitspraak verscherpt wordt, b.v. *jier* (jaar) *jierren*, *miet*, *miette* (maat), *wiet* (nat) *wiette*, waarvan de afgeleide woorden worden uitgesproken als: *jirren*, *mjitte*, *wjitte* ⁽¹⁾.

In navolginging van G. J. wordt in de spelling gewoonlijk onderscheid gemaakt tusschen *jiette* (gieten, oudtijds *giata*), *forjiette* (vergieten) en *forjitte* (vergeten), oudtijds *urjeta* of *forjetta*.

De verschillende klanken der *i* worden alzoo zeer nauwkeurig in het schrift weergegeven, als: *hy wit* (hij weet), *wyt* (wit) *wiid* (wijd), *wijd* (gewijd) en *wiet* (nat) ⁽²⁾.

Nevens de *ie* wordt in enkele woorden nog *ye* gebruikt, in uitspraak nagenoeg overeenkomende met *ji* met scherp-korte *i*, als *yet* en *yette* (nog), onderscheiden van *jiette*

(1) Zie de algemeene Opmerkingen.

(2) Sommige van bovenvermelde klanken komen voor in *hird*, *rea rikke rierre* *ljirre*, (hard. rood gerookt rookvleesch van een eenjarige koe), eene uitdrukking, die men oudtijds, wegens de moeilijkheid der juiste uitspraak, eenen verdachte liet zeggen, om te onderkennen of hij een Fries was of niet.

(gieten), *yen* (wederkeerig voornaamwoord, 4e naamval van *men*): *men sjucht yen sels*, (men ziet zich zelven), en het daarvan afgeleide bezittelijk voornaamwoord *yens*: *men kin yens eigen skea net siikje*, (men kan zijn eigen schade niet zoeken.)

Van *ie* wordt door achtervoeging der *u* de drieklank *ieu* gevormd, dien we hooren in *ieu*, *ieuwen*, (eeuw, eeuwen), *kieu*, *kieuwen* (kieuw, kieuwen), *lieu*, *lieuwen*. (leeuw, leeuwen).

In *iuw* wordt minder de toon op de *i* maar meer op de *ú* (oe) gelegd, nagenoeg alsof er stond *ioeuw* b. v. *bliuwe*, *driuwe*, *kliuwe*, *skriuwe*, *triuwe* (blijven, drijven, klimmen, schrijven, duwen). Ofschoon in deze werkwoorden de *i* nagenoeg de waarde van de *j* heeft, is het toch wenschelijk daarin de *i* te gebruiken, omdat deze letter oorspronkelijk de *eenige* wortelklank dier woorden is. Oudtijds toch werden ze geschreven als *bliwe*, *driwe*.

Waar dit niet het geval is, gebruikt men de *j*, als *ljue* (zonder *w*, als afkomstig van *liude*), (lieden), *rjûwe* (hark), *njû* (genoegen), *rju* (vrij wat) *njuwd* of *njût* (tam). (1).

O.

De volle zachte *o*, zooals men die hoort in de Nederlandsche woorden *roof*, *room* wordt in *open* lettergrepen nooit, in *gesloten* altijd verdubbeld, b. v. *hope*, *hoopje*,

(1) Daar de uitspraak het eerste richtsnoer voor de spelling is en de afleiding in de *tweede* plaats in aanmerking komt, waar zij, zonder de uitspraak geweld aan te doen, gevolgd kan worden, schijnt het niet aanbevelenswaardig, om woorden, als *ljeaf* en *frjeun* of *frjeon* (oudtijds *liaf* en *friend* of *freund*), te spellen als *lieaf* en *frieun*. In beide woorden wordt de *i* in het geheel niet meer, en de *j* slechts te nauwnood gehoord. In *frieun* zou daarenboven de drieklank *ieu* tot eene zeer onjuiste uitspraak leiden.

(hoop, hopen), *dope*, *doop* (doopen, doop), *rove*, *roof*, (rooven, roof), *smookje*, *smoke*, (tabakrooken), *romer* (roe-mer), *koper* (koper), *in hopen* (een aantal), enz.

In de éénlettergrepige woordjes *ho* en *do* (hoe en toen), zweemt de uitspraak der *o* naar *oe*, in *to* (te) naar de toonlooze *e*.

In sommige woorden wordt de enkele *o* in open lettergrepen *helder* uitgesproken als de tweeklank *oa*, b. v. *frolik* (vroolijk), *bozem* (boezem van den schoorsteen), *onnozel* (onnozel), *goden* (goden), enz. De kortheid in het klankstelsel eischt hier de enkele *o*.

Waar echter in het grondwoord de tweeklank *oa* voorkomt, blijft hij in het afgeleide; b. v. *roas*, *roazen* (roos, rozen), evenals hij ook behoort in die woorden, die dezen tweeklank in het onmiddellijk afgeleide woord hebben, b. v. *kroade*, *kroadtsje* (kruiwagen, kruiwagentje).

De enkele *o* is in gesloten lettergrepen altijd kort, en, evenals in het Nederlandsch, somtijds *dof*, als in *dom* (dom), *kop* (kom), *tonger* (donder), *tosk* (tand), *toffel* (muil); somtijds *scherp*, als in *kop* (kop), *lot* (lot), *slof* (slordig), *skotse* (dansen), *stopje* (stoppen).

Waar deze scherpe klank lang gerekt wordt, verkrijgt de *o* het breedteken, als *bóle* (witte brood), *bóge* (boog), *lóge* (laaie, vlam), *dóf* (doof), *hóf* (hof), *nóch* en *genóch* (genoeg), *rólje* (rollen), *stók* (stok), *tógje* (togen), *skógje* (schouwen).

Deze klank, die zeer nabij komt aan de *â* in *mâl*, verschilt aanmerkelijk van den tweeklank *oa*, die daarvoor somtijds werd gebezigd.

De *oa* is een zuivere tweeklank, waarin de korte *a* zachtens achter de heldere *o* gehoord wordt, zooals in

moal (meel), verschillend van *mâl*, *boal* (beul), verschillend van *bôle*, *kroade* (kruiwagen), verschillend van *krôdde*, (naam van een onkruid en van het zaad daarvan, in de zandstreken ook *keik* genoemd, vanwaar: *groat mei krôdde*), *loane* (ook *leane*, laan), verschillend van *lân* (land.)

In sommige, vooral afgeleide woorden, verkrijgt van dezen tweeklank de *a* den hoofdtoon, met *scherp-korten* klank, als *boadskip* (boodschap), *boarje* (boren), *boarne* (drenken van vee), *skoarje* (schoren), *skroarje* (kleermaken), enz. In de spelling wordt dit evenwel niet bijzonder aangeduid. ⁽¹⁾.

Van *oa* komt de drieklank *oai*, dien we hooren in *loai* (lui), *koai* (slaapplaats), *ploaitsje* (plukken), *loaitsje* (kijken), *koaitsje* (koken), enz.

De *oe* luidt eensdeels als een enkele zachte klank als in het Nederlandsch, anderdeels als een zuivere tweeklank.

Zij luidt als enkele klank in *hoeke* (hoek), *hoep* (hoepel), *loebes* (gemeene vent), *droegje* (drogen), enz., en iets langer gerekt in *broek* (broek), *koek* (koek), *ik loek* (ik trok), *ik roek* (ik rook), *skoep* (schiep), *schoech* (schoen), *spoek* (spook). ⁽²⁾

Deze klank van *oe* komt overeen met dien der *û*. De eerste wordt gebruikt als het woord in het Nederlandsch met *o* of *oe* gespeld wordt; de tweede wanneer het woord in het Nederlandsch of Stad-Friesch met *u* of *ui* luidt,

⁽¹⁾ Zie de algemeene opmerkingen.

⁽²⁾ Ter aanwijzing van dezen gerekten klank der *oe* wordt door sommige schrijvers de *o* met het breedteeken gemerkt, als *ôe* in *brôek*, *kôeke*. De lezer zorge er dan evenwel voor, haar in de uitspraak niet te verwarren met de enkele gemerkte *ô*, zoo als wij die hooren in *bôle*, *lôge* enz.

b. v. *boek* (boek) en *bûk* (buik), *hoed* (ho ed) en *hûd* (huid). ⁽¹⁾

Als echte twee- of gebroken klank, waarin de zachte *e* achter de *o* gehoord wordt, komt *oe* voor in *boer* (boer), *boete* (boete), *koer* (korf), *goes* (gans), *groede* (litteeken), *tsjoene* (tooveren), *woe* (wilde), *koe* (konde).

Ook van dezen tweeklank wordt in de afgeleide woorden de uitspraak vaak verscherpt, als *goes*, *goezzen*, (uitspraak *gûozzen*), *koer*, *koerren*, (uitspraak *kuorren*). ⁽²⁾.

Met *i* verlengd wordt van *oe* de drieklank *oei* gevormd, als: *bloeije* (bloeien), *djoeije* (stoeien), *roeye* en *roeikje* (roeien).

In enkele woorden wordt de tweeklank *oi* gebruikt, als *boi*, *boike* (kleine jongen), *foi* (foei), *koi* (houten ei), *moye* en *moike* (moei).

Evenals de enkele korte *o* een scherp en een doffen klank heeft, zoo heeft ze dien ook in den tweeklank *ou*.

Scherp klinkt zij in *tou* (touw), *rou* (rouw), *kouwe* (kooi), *touterje* (schommelen), *smout* (luw).

Dof in *dou* (duif), *kou* (koe), *jou* (uw), *nou* (nu), *skouwe* (schuiven).

Nog doffer wordt zij vóór eene *n*, omtrent alsof er *oou* of *óu* stond, b. v. *boun* (bond), *joun* (avond), *goune* (gulden), *foun* (vond), *groun* (grond), *roun* (rond), *poun* (pond), *stoune* (stond), *woune* (wonde). Waar een woord als *goudne* wordt verkort tot *goune*, zooals dikwijls bij G. J., is het noodig daarbij het afkappingsteeken te gebruiken als *gou'ne*, om het verschil te doen uitkomen met *goune* (gulden), b. v. »*Rea gou'ne mûlke*'' G. J.

⁽¹⁾ Zie de algemeene opmerkingen.

⁽²⁾ Zie nader omtrent het verschil tussehen *oe* en *ú* bl. 24.

De *ouklank*, die door de vervoeging van het werkwoord *jaen* (geven), ontstaat, wordt altijd geschreven met *ow*, b. v. *ik jow*, *dú jowst*, *hy jowt*, *wy*, *jimme*, *hja jowe*, en *ik hab jown*. De verleden tijd heeft echter *oe*, niet *ow*, b. v. *ik joech*, niet *ik jowch* (ik gaf), omdat dit *sterk* en onregelmatig werkwoord in den verleden tijd verandering van wortelklank ondergaat.

U.

De *u* klinkt gelijk als in het Nederlandsch, in ongesloten lettergrepen, in *ruten* (ruiten), *slute* (sluiten), *hune* (honen, sarren), *sunich* (zacht), en iets langer gerekte vóór *r* of *v* in *trurich* (treurig), *kuren* (kuren), *druven* (druiven), *nuver* (zonderling), *suver* (zuiver).

In gesloten lettergrepen wordt zij niet verdubbeld of verlengd, maar met het toonteken, (sêftteken) gemerkt. b. v. *tún* (tuin), *rín* (ruin), *rút* (ruit), *út* (uit), *ús* (ons), *lústerje* (fluisteren).

Alleen waar zij niet slechts lang is, maar er tevens eene zachte *e* achter haar gehoord wordt, bezigt men *ue*, b. v. *flues* (vlies), *sluerkje* (verkleinwoord van *sliere*). De *ue* heeft dan het karakter van eenen *tweeklank*. Zij kan vooral voorkomen vóór eene *r*. Woorden als *natuer* (natuur), *onhuer* (vuil), *tuerje* (turen), worden echter ook zeer juist met de enkele getoonteekende *ú* gespeld, als *natúr*, *onhúr*, *túrje*.

Zonder het sêftteken is de *u* in gesloten lettergrepen scherp-kort, als *wjuk* (wiek), *rjucht* en *sljucht* (recht en slecht), *guds* (oud paard), *hutte* (hut), *bjuster* (bijster), *njunken* (nevens), *fjuchtsje* (vechten), als mede in de on-

gesloten eenlettergrepige woordjes *ju* (vocativus van *gij*), en *hju* (*zij*).

Waar de *u* als *oe* klinkt, wordt zij met het breedteken gemerkt, als *bûge* (buigen), *dûk* (duik), *kûle* (kuil), *dûr* (duur van tijd), *djûr* (duur in prijs), *glûre* (gluren), *sûgje* (zuigen), *sûch* (zeug), *rûzje*, *sûzje* en *brûzje* (ruischen, suizen, en bruisen).

De *û* wordt gebezigd als het woord in het Nederlandsch of het Stad-Friesch *u*, *ui* of *eu* heeft, terwijl, wanneer dáár het woord eene *o* of *oe* heeft, ook in het Friesch gewoonlijk de *oe* gebruikt wordt. Bij twijfel, gelijk ook bij verschil tusschen het Nederlandsch en het Stad-Friesch, heeft de *û* den voorrang, b. v. *boter*, Stad-Friesch *butter*, Friesch *bûter*.

Het verschil blijkt in de volgende woorden:

bûk (buik)	boek (boek).
ik brûk (ik gebruik)	broek (broek).
ik bûg (ik buig)	boech (boeg).
ik dûk (ik duik)	doek (doek).
hûd (huid)	hoed (hoed).
kûle (kuil)	koel (koel).
mûrre (muur)	moer (moeder).
mûs (muis)	moesje (morsen).
ik rûk (ik ruik)	roek (roek, vogel).
rûzje (ruischen)	roes (roes).
skûrre (schuur)	skoerre (scheuren).
ûre (uur)	oer (over).

Enkele ongelijkvloeiende of sterke werkwoorden met *û*, hebben in den onvolmaakt verleden tijd de *oe* als:

<i>onbepaalde wijs</i> , <i>tegenwoordige tijd</i> , <i>onv. verleden tijd</i> .		
glûpe (gluipen)	ik glûp	ik gloep.
krûpe (kruipen)	ik krûp	ik kroep.
lûke (trekken, luiken)	ik lûk	ik loek.
(Oud-Friesch luka.)		
rûke (ruiken)	ik rûk	ik roek.

De voorvoegsels *on* en *ont* worden ook dikwijls, niet onjuist, en vooral naar het dialect van het noordelijk gedeelte van Friesland, met *û* gespeld. Men zegt en schrijft b. v. *onrie* en *ûnrie* (onraad), *onthâlde* en *ûnthâlde* (onthouden). Zoo ook *sonder* en *sûnder* (zonder) en *hondert* en *hundert* (honderd).

De *û* heeft in sommige meerlettergrepige woorden, vóór *rr*, of voor *r* en een anderen medeklinker, een gebroken klank, als *búrren* (buurt), *búrman* (buurman), *dúrje* (duren), *múrre* (muur), *skúrre* (schuur), *súrje* (verzuren), welke woorden worden uitgesproken als: *bûorren*, *bûorman*, *dûorje*, *mûorre*, *skûorre*, *sûorje*. Zeer enkele schrijvers gebruiken daarom de letterverbinding *uo*. Bij de aangenomen spelregels is het niet raadzaam geacht dit na te volgen. Vooreerst zou daardoor een geheel nieuw element in de spelling worden gebracht en in de tweede plaats zoude in verschillende andere woorden, waarin het grondwoord den zuiveren tweeklank *oe* heeft, de onmiddellijke afkomst van het afgeleide woord uit het oog worden verloren. Van *boer* (boer) zou *buorkje*, van *goed* (goed) *guodtsje*, van *hoed* (hoed) *huodtsje*, van *goes* (gans) *guozzen*, van *koer* (korf) *kuorren*, van *skoech* (schoen) *skuon* ontstaan. De woorden zouden onkenbaar worden. ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ Zie de algemeene opmerkingen.

De tweeklank *ui* klinkt evenals in het Nederlandsch : *buijen* (buien), *kuijerje* (wandelen), *druije* (drogen), *stuit-sje* (stuiten), *struije* (strooien), *tuike* (naam van de koe.)

Uw klinkt als *oeu*. In werkwoorden als *bliuwe*, *driuwe*, *kliuwe*, *skriuwe*, *triuwe*, gaat daaraan eene *i* vooraf, omdat deze letter, gelijk wij bij de behandeling daarvan zagen, daarin oorspronkelijk de *eenige* wortelklank was. Waar dit niet het geval is, wordt in hare plaats de *j* gebruikt, als *rjuwe* (hark), *kliuwn*, ook *kleaun* (kluwen garen).

In woorden als *ljue* (lieden) als zijnde oudtijds *liude* en in *njû* (genoegen), *rju* (vrijwat) wordt de *w* weggelaten.

III. MEDEKLINKERS. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

§ 1. Verwante Medeklinkers.

De verwante medeklinkers kan men onderscheiden in :
zachte, als : b, d, g, v en w, z.

harde of *scherpe* als : p, t, k en ch, f, s.

Over het algemeen laten, naar onze spraakorganen, de gelijksoortige medeklinkers, als *zachte* met *zachte* en *harde* met *scherpe*, zich het liefst vereenigen. Men zegt b.v. *blibze* (nederhangende dikte onder de oogen en lippen), en *strips* (slaag), *widze* (wieg), en *litsen* (getrokken), *bûgd* (gebogen), en *bocht* (bocht), *deugd* (deugd), en *tocht* (tocht).

Waar twijfel bestaat omtrent de keuze der letters en de afleiding niet beslist, behoort dan ook deze regel in acht genomen te worden.

Desniettegenstaande verbindt de Fries ook dikwijls ongelijksoortige letters. Hij spreekt en schrijft *tobke* (tobbetje), *topke* (tolletje), *stobke* (afgeknot boomstammetje), *stopke* (kleine stop), *twa* (twee), *dwaen* (doen), *swan* (zwaan), *swije* (zwijgen), *swylje* (zwelen), enz.

Omtrent het gebruik der letters *b*, *p*, *d*, *t* en *k* bestaat dan ook geene moeielijkheid, daar de uitspraak duidelijk genoeg onderscheidt.

Moeilijker is het juiste gebruik van de overige letters *g* en *ch*, *v*, *w* en *f*, *z* en *s*.

G. ch. De *g* verschilt in de uitspraak, naarmate zij al of niet aan het begin van een woord staat.

Aan het begin van een woord is zij altijd eenigszins hard als in het Engelsch, b.v. *girdel* (gordel, Eng. girdle), *goes*, *gies* (gans, ganzen, Eng. goose, geese), en nagenoeg als de Fransche *g* in *guérir*, Friesch *genéze* (genezen). Zij verschilt daarin van de Hollandsche *g*, die altijd uit de keel wordt voortgebracht (keelletter), terwijl de Friesche *g* aan het begin van een woord, evenals de *k*, een verhemelteletter is, bij welker uitspraak de tong tegen het verhemelte wordt geheven, zooals ook in: *gau* (spoedig), *gean* (gaan), *goed* (goed), *gleon* (gloeijend), *glide* (glijden), *greauwen* (kanen), *goune* (gulden), *gûle* (schreeuwen), enz.

In het midden van woorden of aan het einde eener lettergreep heeft zij echter volkomen dezelfde waarde als de Hollandsche *g*, bij een beschaafde uitspraak, in *buigen*, *geven*, b.v. *bûge* (buigen), *brêge* (brug), *bôge* (boog), *dage* (dageraad), *drôge* (gedroomd), *fage* (geveegd), *flagge* (vlag), *plagge* (zode), *freegje* (vragen), *kôgje* (kauwen), *loegje*

(loegen), *noegje* (noodigen), *pleagje* (plagen), *sûgje* (zuigen), *tôgje* (toogen), *weagje* (wagen).

Het verschil tusschen *g* en *ch* blijkt duidelijk bij vergelijking van werkwoorden als de genoemde, die op *je*, en verkleinwoorden van zelfstandige naamwoorden, die mede op *je* uitgaan, als :

bargje (morsen)	en barchje (varkentje).
bôgje (bogen)	» bôchje (boogje).
bigje (het werpen van jonge varkens)	» bichje (jong varkentje).
eagje (naoogen)	» eachje (oogje).
freegje (vragen)	» feeche (kleine feeks).
haegje (behagen)	» (haechje (kleine heg). (hachje (kleine vermetele).
reagje (ragen)	» (reachje (ragje). (rechje (rugje).
sûgje (zuigen)	» soechje (domachtig meisje.)
slûgje (sluimeren)	» slûchje (droomerig kind).
weagje (wagen)	» weachje (golfje).

Hieruit moge blijken, dat de bewering van sommigen, als zoude in het Friesch geen woord of lettergreep op *g* kunnen eindigen, in hare algemeenheid onjuist is. Waarschijnlijk is daarbij te uitsluitend gelet op de waarde van de *g* aan het begin van een woord.

Ten onrechte gaan dan ook sommige schrijvers zoover, dat zij zelfs de afgeleide vormen van werkwoorden, wier stam eene *g* heeft, als *bûge* (buigen), *drage* (dragen), enz. met *ch* spellen, als *ik bûch*, *dû bûchst*, *ik bûchde*, *dû bûchdest*, *ik hab bûchd*, *ik draech*, *ik droech*, enz. De duidelijkheid wordt hierdoor zeker niet bevorderd, allerminst

de afleiding in acht genomen. En de vereeniging van *d* met *ch* strijdt met den boven opgegeven algemeenen regel.

Twijfel kan echter ontstaan of vóór eene *t*, zooals in den 3en persoon van den tegenwoordigen tijd, eene *g* of eene *ch* moet worden geschreven. De genoemde regel zou *ch*, maar de regelmaat en de afleiding eene *g* vorderen. In de Nederlandsche taal hebben onze grootste taal-kenners, ook bij de jongste wijziging in de spelling, gemeend, dat vóór alles de duidelijkheid moet worden betracht, en naar de regelen der woordvorming, de *g*, die tot den wortel van een woord behoort, ook in de *rechtstreeks afgeleide* woorden moet behouden blijven, b. v.: *zeggen*, *ik zeg*, *gij zegt*, *hij zegt*, *wij*, *gij*, *zij zeggen*. Dit voorbeeld schijnt ook voor het Friesch navolgenswaard te zijn. GYSBERT JAPIKS spelde nooit anders. Men schrijve dus: *ik búg*, *dú búgst*, *hy búgt*, *ik búgde*, *ik hab búgd*, en zoo in het algemeen bij alle werkwoorden, in wier stam de *g* behoort.

Op dezelfde wijze zullen ook andere woorden met *g* moeten worden gespeld, wanneer daarop eene zachte *d* volgt, zooals: *jeugd*, *deugd*, enz.

Maar waar de *g* niet tot den stam van het werkwoord behoort, en een *korte* klank voorafgaat, zooals in de afgeleide vormen van *dwaen*, *slaen*, *sjen*, *tsjen*, (doen, slaan, zien, tijgen), wordt daarentegen duidelijk eene *ch* gehoord, als *ik doch*, *hy docht*, *ik slach*, *hy slacht*, *ik sjuch*, *hy sjucht*, *ik tsjuch*, *hy tsjucht*.

Dewijl alzoo zoowel de *g* als de *ch* een woord kan sluiten, is het duidelijkheidshalve wenschelijk ook het

verschil in spelling te bewaren tusschen het bijwoord *nog* (nog), waarvoor ook veeltijds *yet* (Oud-Friesch *ita, jeta*) gebruikt wordt, en het ontkennend voegwoord *noch* (noch, Oud-Friesch *nahweder, nor, ner*). Daar beide woordjes *nog* en *noch* oudtijds uit de verwante talen, in Nederlandschen vorm, zijn overgenomen, schijnt er geen voldoende grond te bestaan, ze anders dan in het Nederlandsch te spellen.

Overigens mag als regel gelden, dat daar, waar uitspraak en afleiding niet duidelijk onderscheiden, aan het gebruik der *ch* aan het einde der woorden behoort te worden vastgehouden.

V, w, f. Ook de *w* verschilt in uitspraak, naarmate zij een woord opent, of in het midden daarvan als overgangslatter tot eene volgende lettergreep voorkomt.

Aan het begin van een woord is zij altijd, evenals in het Nederlandsch, een zuivere medeklinker, als in *wál* (wal), *wei* (weg), *weak* (week), *wrekje* (wreken), *wroeging* (wroeging).

Als overgangslatter tusschen twee lettergrepen heeft zij echter oorspronkelijk, — evenals in het Engelsch — het karakter van half-klinker half-medeklinker, *dúbeld-ou*, omtrent als *û-e*, waarvan de *û* niet hoorbaar wordt uitgesproken, maar zich in den voorafgaanden klinker oplost, b. v. *bliûwe* (blijven), *kliûwe* (klimmen), *dauwe* (dauw), *kouwe* (kooi), *rouwe* (rouw). Zij kan als overgangslatter alleen voorkomen tusschen eene *û* of een tweeklank op *u* en eene volgende toonlooze *e*. In verleden deelwoorden, als *bleaun*, *dreaun*, *skreaun* kan zij daarom worden weggelaten, of wegens haar karakter van half-klinker half-medeklinker, de *u* vervangen, als *bleawn*, *dreawn*, *skreawn*.

Wanneer die woorden den volledigen vorm van *bleauwen*, *dreauwen* en *skreauwen* aannemen, moet de *w* altijd als overgangslatter worden gebezigd.

Waar de overgangslatter zich niet met den voorafgaanden klinker verbindt, wordt de zachte *v* gebruikt, zoo als in *nuver* (zonderling, vreemd), *suver* (zuiver), *divel* (duivel), *iver* (ijver), *klaver* (klaver), *daverje* (daveren), *sulver* (zilver), *aventûr* (avontuur).

Evenzoo in werkwoorden, waarvan de stam eene *f* heeft, als *roof*, *rove* (roven), *stoof*, *stove* (stoven), *geriif*, *gerive* (gerijven), *draef*, *drave* (draven), gelijk ook in andere woorden, waarin de *f* voor de toonlooze *e* in den zachten medeklinker overgaat, als *braef* (braaf) *brave*, *ljeaf* (lief) *ljeave*, *dief* (dief), *dieven*, enz.

De zachte *v* kan in het Friesch nooit een woord openen. Aan het begin klinkt altijd een *f*. *De froede Fries fjuchtet for frijdom en frede fen folk en frjeonen tsjin foarsten en freamde folken.* De vroede Fries vecht voor vrijheid en vrede van volk en vrienden tegen vorsten en vreemde volken).

Ook aan het einde van een woord wordt de *f* gebezigd, als *braef* (braaf), *dóf* (doof), *dreef* (dreef), *brief* (brief), *wiif* (wif), *stiif* (stijf).

Zelfs met een volgende *d* laat zich de *f* verbinden, zoodat ook de verleden tijden van werkwoorden op *ve* met *fd* gespeld worden, als *drave* (draven) *draefde*, *draefd*, *weve* (weven), *weefde*, *weefd*.

Vóór de *j* is echter de uitspraak verschillend. Voor den zachten klank wordt eene *v*, en voor den *scherpen* eene *f* vereischt, b.v.

kiivje (oudtijds kivia, kijven) en kifje, kijfje (keffen).

sloovje en slôvje (sloven) » slofje (sloffien).

stoovje (stoven) » stofje (stoffien).

Zoo ook *ervje* (oudtijds *ervia*, erven) *fervje* verven, *doovje* of *dôvje* (doven), maar *kofje* (koffie).

Hoe ongaarne de spraakorganen der Friezen eene *j* op *f* laten volgen, blijkt ook daaruit, dat de verkleinwoorden van zelfstandige naamwoorden op *f* nog altijd den uitgang *ke* hebben en niet *je* of *tsje*, b.v. *bef* (bef) *befke*, *brief* (brief) *briefke*, *kof* (kofschip) *kofke*, *stof* (stof) *stofke*, *slûf* (sleuf), *slûfke*.

Ook de werkwoorden in verkleinenden vorm nemen na *f* eene *k* voor de *j* op, b.v. *hifkje* van *heve*, (op de hand wegen), *sifkje* van *seve* (ziften).

S, z. ⁽¹⁾ Aan het begin van een woord spreekt geen Fries de zachte *z* uit, maar altijd de *s*. *Hy sjiddet en swilet*, *hy saget en swoeget*, *hy sylt en swalket* en *smakket syn swiet en sûr*. (Hij zaait en zweelt, hij zaagt en zwoegt, hij zeilt en zwalkt en smaakt zijn zoet en zuur).

Ook aan het einde van een woord wordt altijd de *s* gebruikt, als: *baes* (baas), *boas* (boos), *tsjiis* (kaas), *hûs* (huis), enz.

Alleen de kleine woordjes *ik liz* (ik leg), *ik siz* (ik zeg), van de werkwoorden *lizze*, *sizze* (uit de oude zachte vormen *lidsa* of *lidza* en *sidsa* of *sidza* ontstaan, plegen met de zachter slepende *z* te worden geschreven.

(1) Het verschil tusschen *s* en *z* werd in het Oud-Friesch, ofschoon ook daar de *z* niet ongebruikelijk was, niet altijd in acht genomen. DR. J. H. HALBERTSMA, verdedigt het verschil, ook voor de Friesche taal, sterk in de *Vrije Fries*, dl. X, bl. 367—371.

Tusschen twee lettergrepen beslist de uitspraak duidelijk tusschen het gebruik van de zachte *z* en de scherpe *s*.

Men hoort de *z* in *bezych* (bezig), *bearzen* (baarsen), *biezem* (bezem), *dûzelich* (duizelig), *fêrzen* (gevroren), *kûze* (kleine lieveling), *raze* (razen), *weazich* (modderig), *widze* (wieg).

en ter vervanging van de *s*, als deze op een toonloozen medeklinker overgaat, als *baes* (baas) *bazen*, *doas* (doos) *doazen*, *hûs* (huis) *hûzen*, *mûs* (muis) *mûzen*, *tsjiis* (kaas) *tsjizen*.

en voorts verdubbeld, na een voorafgaanden scherp-korten klank, als *hazze* (haas), *dizze* (deze), *lizze* (leggen), *sizze* (zeggen), *goezzen* (ganzen), *kjizzen* (kiezen), *moezze* (gemorst) enz.

Daarentegentegen wordt de scherpe *s* gehoord en geschreven in *bûse* (zak in het kleed), *dounse* (gedanst), *fersen* (verzen), *giselje* (geeselen), *hise* (geheeschen), *strusen* (rissen van bessen).

en verdubbeld, na voorafgaanden scherp-korten klank, in *brasse* (brassen), *klosse* (klotsen), *losse* (lossen), *passse* (passen), *útrisse* (uitrusten), enz.

Met *d* en *t* beide laat zich de *s*, evenals in het Nederlandsch, verbinden, b. v. *it friest* (het vriest), *hy riisde* (hij rees), *hy hat raesd*, (hij heeft geraasd).

In werkwoorden op *j* uitgaande, is, evenals tusschen *v* en *f*, ook tusschen *z* en *s* het verschil in uitspraak zeer duidelijk, weshalve dit ook in de spelling in acht behoort te worden genomen.

Zoo b.v. wordt de *z* gebruikt in *oanboazje* (kwaadaardig aanwakkeren), *gúnzje* (gonsen), *kúizje* (kittelen), *rúzje* en *súzje* (ruischen en suizen), *moezje* (morsen), *poezje* (waterstorten), enz.

Met *s* daarentegen *dounsje* (dansen), *hysje* (hijtschen), *hoasje* (hoesten), *poarsje* (portie), *negoasje* (negotie), *smûsjes* (beleedigende uitdrukkingen), enz.

§ 2. Vloeibare medeklinkers.

De vloeibare medeklinkers *l*, *m*, *n*, *r*, hebben de eigenschap, dat bij verbinding van deze met een anderen medeklinker, in de uitspraak veelal een van beide moet wijken. (1).

In de spelling maakt men daarbij onderscheid:

1°. Of de niet uitgesproken medeklinker in het *mid-*
den van een woord vóór een anderen medeklinker voor-
komende, tot het zakelijke deel van het woord behoort,
in welk geval hij in de spelling behouden blijft;

en 2^e. of hij oorspronkelijk aan het *einde* van eene
lettergreep voorkwam, als een aanhangsel, dat thans geheel
is afgesleten, in welk geval hij ook in de spelling wordt
achterwege gelaten.

Tot de letters van de eerste soort behooren de *l* en de *r*.

Zoo wordt de *l* vóór eene *d*, na een langen klank,
ofschoon wel geschreven, in de uitspraak gewoonlijk
verzwegen, b. v. *âld* (oud), *kâld* (koud), *wâld* (woud),
wrâld (wereld), *sâlt* (zout), luidende als *âd*, *kâd*, *wâd*,
wrâd, *sât*. In enkele dialecten wordt echter de *l* nog
uitgesproken. In het Hindeloopersch b. v. zegt men *aald*,
kaald, enz.

De *r* valt in de uitspraak meestal weg vóór *d* of *t*,
n en *s*, als:

(1). DR. J. H. HALBERTSMA. Taalgids, 9e jaargang 1867, pag. 20 en
volgg.

Vóór *d* of *t* in *barte* (barte), *bird* (baard), *board* of *boerd* (bord), *boartsje* (spelen), *foart* (voort), *flarde* (vod), *goartich* (gortig), *hird* (hard), *koart* (kort), *lardich* (flauw-achtig), *moardsje* (moorden), *mird* (bunsing), *poarte* (poort), *stirt* (staart), *skurd* (afgebrokkeld deel van aardewerk), *skoart* (schort), *woartel* of *wirtel* (wortel), evenals ook in de eigennamen *Baerd* (Baard), *Raerd* (Rauwerd), *Ljouwert* (Leeuwarden), *Wirdum* (Wirdum), *Ternaerd* (Ternaard), enz.

Vóór *n* in *bern*, (het geborene, kind), *barne* (branden), *earnje*, *nearnje*, (ergens, nergens), *herne* of *hoarne* (horne, hoek), *kérne* *kérnje* (kerf, kerven), *tsjerne* *tsjernje* (karn, karnen), en de plaatsnamen *Harns* (Harlingen), *Mirns* (Mirns).

en vóór *s* in *bears* (baars), *dwars* (dwars), *gêrs* (gras), *kêrs* of *kjêrs* (kers), *kears* (kaars), *lears* (laars), *merse* (mars), *wêrs*, *wêrzich* (warsch.)

Veelal geeft de *r* in deze en dergelijke woorden, ofschoon niet uitgesproken, toch een eigenaardigen klank aan den voorafgaanden klinker. Hierom, zoowel als om de duidelijkheid en de afleiding, wordt zij in de schrijftaal behouden.

Tot de 2e soort, waar de eind-medeklinker geheel is afgesleten, behooren de *d* na eene *n*, en de *f* na *l* of *r*.

Na eene *n* is de *d* spoorloos verdwenen in *bân* (band), *boun* (bond), *goune* (gulden), *groun* (grond), *hân* (hand), *houn* (hond), *lân* (land), *pân* (pand), *poun* (pond), *roun* (rond), *sân* (zand), *soun* (gezond.)

Wanneer echter het achtervoegsel *de*, als spraakkunstige vorm, achter een stam op *n* wordt gevoegd, wordt de *d* zoowel uitgesproken als geschreven, b.v. *hy miende* (hij

meende), *grynde* (schreide), *dwaende* (doende), *sjende* (ziende), *saunde* (zevende), *tsjiende* (tiende), enz.

Opmerkelijk is het tevens, dat na *l*, *n* of *r*, wanneer de uitgang *er* daarop volgt, zelfs eene *d* wordt ingeschoven, als: *alderbêst* (allerbest), *fierder* (verder), *donkerder* (donkerder), *stilder* (stiller), *fynder* (fijner), *tinder* (dunner) enz.

Na *l* of *r* is de *f* of *v* spoorloos verdwenen in woorden als: *deale* (duivel), *dolle* (delven), *keal* (kalf), *sels* (zelf), ofschoon ook nog *selvers* gebuikt wordt, *bidjerre* (bederven), *doarre* (durven), *hjerst* (herfst), *koer* (korf), *stjerre* (sterven). In *alve* (elf), *toalve* (twaalf), *ferve* (verf) is de *f* in *ve* overgegaan, of zij heeft, zooals in *tolef* eene zachte *e* vóór zich genomen.

Omtrent de vloeibare letters valt nog op te merken, dat *m* en *r* alleen den verkleinenden uitgang *ke* achter zich nemen, terwijl *l* en *n* zoowel *ke* als *tsje* dulden, b. v.

na *m*: *famke* (meisje), *lamke* (lammetje), *damke* (dammetje), *komke* of *kûmke* (kommetje), *kromke* of *krûmke* (kruimeltje), *preamke* (praampje), *tomke* of *tûmke* (duimpje).

na *r*: *broerke* (broertje), *sisterke* (zusje), *boerke* (boertje), *dierke* (diertje), *hierke* (haartje), *dochterke* (dochtertje), *jifferke* (juffertje), *keamerke* (kamertje), enz.

na *l* en *n* echter: *bólke* en *boltsje* (bolletje), *fólke* en *fóltsje* (veulentje), *kealke* en *kealtsje* (kalfje), *holke* en *holtsje* (hoofdje), *poalke* (bovenhoofdje), *poeltsje* (poeltje), en *bernke* en *berntsje* (kindje), *hanke* en *hantsje* (handje), *manke* en *mantsje* (manneke en mannetje). Uit deze voorbeelden blijkt dat na *l* en *n* de verkleinings-uitgang *tsje* het meest

gebruikelijk is. De uitgang *ke* wordt echter, vooral in liefderijken zin, tevens gebezigd ⁽¹⁾.

§ 3. Verdubbeling van medeklinkers.

De medeklinkers worden alleen in meerlettergrepige woorden verdubbeld:

1^e als een korte of verkorte klank voorafgaat.

2^e in den verleden tijd van gelijkvloeiende of zwak verbogen werkwoorden, welker stam op *d* of *t* eindigt.

De eerste regel heeft plaats:

a. na scherp-korte klinkers, als *fammen* (jonge dochters), *latte* (lat), *better* (beter), *brekke* (breken), *sillich* (zalig), *holle* (hoofd), *hutte* (hut).

b. na *â*, *ê* en *ô*, als de *d* achter de *n* is weggefallen en dus de verdubbeling strekt tot vervanging daarvan, of de medeklinker reeds tot den eenlettergrepigen stam van het woord behoort, als *lân* (land) *lânnen*, *rânne* (rand), *strân* (strand) *strannen*, *mâl* (mal) *mâlle*, *kêdde* (hit), *rêdde* (redden), *stedden* (steden), *lêf* (laf) *leffer*, *rôlle* (gerold), enz.

c. na *û* voor een *r*, als zij den scherpen gebroken tweeklank *û-o* aanneemt, als *bûrren* (buurt), *mûrre* (muur), *skûrre* (schuur), uitspraak *buorren*, *muorre*, *skuorre*.

d. na de tweeklanken *ea*, *ie*, *oa*, en *oe* als deze in de uitspraak verscherpt voor komen, b. v.:

ea als *je*, met scherp-korte *e*, in woorden als *beam* (boom) *beammen* (uitspraak *bjemmen*), *keal* (kalf), *keallen* (uitspraak *kjellen*).

ie als *ji* met scherp-korte *i* in *jier* (jaar) *jierren*, *riem*

(1) Zie nader bij de verkleinwoorden.

(riem) *riemmen*, *trien* (traan) *triennen*, (uitspraak *jirren*, *rjimmen*, *trjinnen*.)

oa als *oá* met scherpkope *a*, in *hoas* (kous) *hoazzen*, *koal* (kool), *koallen*, *moanne* (maan), uitspraak: *hoázzen*, *koállen*, *moáanne*.

en *oe* als *úo*, met scherpkope *o*, als *foet* (voet), *foetten*, *koer* (korf) *koerren*, uitspraak *fuóttten*, *kuórrren*.

De *tweede* regel vindt zijn grond in de spraakkunst. Daar de verleden tijd van gelijkvloeiende werkwoorden veelal *de* of *te* aanneemt, als *ik barnde* (ik brandde), *ik raesde* (ik raasde), zoo moeten de werkwoorden, waarvan de stam reeds op *d* of *t* eindigt, die letters in den verleden tijd verdubbelen, als *lade* (laden), *ik laed*, *ik laedde*, *prate* (praten) *ik praet*, *ik praette*. ⁽¹⁾

GYSBERT JAPIKS breidde dezen regel uit ook tot werkwoorden op *je* uitgaande, waarvan de stam geen *d* of *t* had, b. v. *traepje* (trappen) *ik traepje*, *ik traeppe*, *slypje* (slijpen), *ik slypje*, *ik slyppe*. In deze soort van werkwoorden is echter de verleden tijd eene verkorting van de oorspronkelijke vormen *trapede*, *slipede*, waarvan het achtervoegsels *de* is weggevallen. Voor verdubbeling van den medeklinker bestaat hier dus geen grond. Bovendien zou zij in de werkwoorden van herhaling, op *elje* of *erje* uitgaande, verwarring brengen in de uitspraak van het geschreven woord. Van *biddelje* (bedelen), en *panderje* (langzaam loopen), b. v. zou dan de verleden tijd zijn: *hy biddelle*, *hy panderre*, even alsof de *e* vóór *l* of *r* een scherp klank had, terwijl zij toonloos is als in *biddele*, *pandere*.

(1) Zie hieromtrent de vervoeging der werkwoorden.

In het algemeen behoort een medeklinker niet verdubbeld te worden na een toonloozen klinker, b.v. *Berltsumer* (Berlikumer), *wirksume* (werkzame), *hastige* (haastige), *inkele* (enkele), enz.

De *ch* en de *x*, (voor zooverre deze laatste letter nog gebruikt wordt, zie aldaar bl. 42), sluiten zich zoowel aan de voorgaande als aan de volgende lettergreep aan. Daarom maken zij den voorafgaanden enkelen klinker kort en laten zij geene verdubbeling toe. Men schrijft *lichem* (lichaam), *rache* (schelden), *kachel* (kachel), *poche* (pochen), *gûchelje* (goochelen), *tixel* (dissel), *wixelje* (wisselen), *fore* (vos), en de plaatsnamen *Waevens* en *Bowum*.

De met deze letters verbonden lettergrepen kunnen, om dezelfde reden, ook niet worden gescheiden.

IV. MEDEKLINKERS IN HET BIJZONDER.

H, hj, hw. De *h* wordt, met zeer enkele na te melden uitzonderingen, altijd duidelijk uitgesproken; als *habbe* (hebben), *heil* (hagel), *hymje* (hijgen), *hynsder* (paard), *hoale* (hol), *huverje* (huiveren), *hearre* of *heare* (hooren), *hjerst* (herfst), *hjr* (hier), *hjitte* (heeten), enz.

Oudtijds werd de *h* tevens, inzonderheid vóór de halfklinkers en half-medeklinkers *i* of *j* en *w* of *dubbelde-û*, gebezigd in woorden, waar zij thans is weggevallen. Enkele sporen zijn daarvan overgebleven zooals in *hja* (zij), *hjar* (haar), *hwa* en *hwat* (wie en wat), *hwer* (waar), en de van deze woorden afgeleide vormen.

Hja hjar. Ofschoon in *hja*, met scherpkorte *a* (onderscheiden van *ja* (ja) met lange zachte *a*), de *h* in de uitspraak is verdwenen, wordt deze letter in de schrijftaal

behouden, omdat zij is blijven bestaan in het onmiddellijk daarvan afgeleide woord *hjar* (haar), waarin daarentegen de *j* gewoonlijk niet wordt uitgesproken. Daar echter dit laatste woord in sommige dialecten ook als *jar* en bij GYSBERT JAPIKS als *jerre* en *jearm* luidt, behoort hierin ook de *j* te blijven, en wordt alzoo de onmiddellijke verwantschap door gelijke spelling aangewezen.

Afwisselend met *hja* en *hjar* worden *hju* en *hir* gebruikt.

Hwa hwat hwer. GYSBERT JAPIKS schreef standvastig *het* of *hette* (wat). Daar deze uitspraak, nevens de meer algemeen gebruikelijke van *wat*, nog voorkomt, wordt, met behoud van de *h*, dit woord geschreven als *hwat* of *hwet*.

Naar aanleiding hiervan behoort de mannelijke en vrouwelijke vorm *hwa* (wie) evenzeer met *h* gespeld te worden, gelijk ook de 2e en 3e naamvallen daarvan *hwa's* en *hwaem*, en eveneens het hiermede verwante woord *hwer* (waar), onderscheiden van *wer* (weder), en de daarmede samengestelde woorden, als *hwerfen*, *hwerom*, *hwersa*, *hwerta* enz.

Het valt echter te betwijfelen, of men met het gebruik der *h* verder behoort te gaan. In woorden als *want*, *wannear* is de *h* spoorloos verdwenen. Om de duidelijkheid wordt zij ook niet gevorderd en wegens de afleiding evenmin. *Wannear* en *honear*, ofschoon van gelijke betekenis, zijn woorden met verschillende afleiding.

Tsj, *ts*, en *tj*. De eigenaardige letterverbinding *tsj*, waarvan elke der drie letters duidelijk wordt uitgesproken, komt overeen met *ch* in het Engelsch en wisselt veelal met *k* in het Nederlandsch, b. v. *tsjerke* (Eng.

church) (Nedl. kerk), *tsjéf* (kaf), *tsjettel* (ketel), *tsjirl* (kerel in gunstigen zin), *tsjiis* (kaas), *tsjerne* en *tsjernje* (karn en karnen), *laitsje*, oudtijds *lakia* (lachen), *meitsje*, oudt. *makia* (maken), *reitsje*, oudt. *reka* (raken), *smeitsje*, oudt. *smekka* of *smakia*, (smaken), *weitsje*, oudt. *waka* (waken). Van laatstgenoemde werkwoorden is de *k* bewaard gebleven in de verbogen vormen *lake*, *makke*, *rekke*, *smakke*, *wekke*, en in de zelfstandige naamwoorden: *raek* en *om-raek*, *smaek* en *maek*, b. v. *yn 'e maek*, *gemaek*, enz.

Als verkleinende vorm komt *tsje* in plaats van het oorspronkelijk en meer algemeen gebruikelijke *ke*, voornamelijk achter *d* en *t*, als *aerdsje* (aardje), *bedtsje* (bedje), *bledtsje* (blaadje), *byldtsje* (beeltje), *boerdtsje* (bordje), *hoedtsje* (hoedje), *kroadtsje* (kruiwagentje), *ridtsje* (ridje), *slydtsje* (sleedje), *wirdtsje* (woordje), enz.

Uit deze voorbeelden blijkt de noodzakelijkheid, om de *d* en *t* beide te schrijven, ter onderscheiding van de werkwoorden *aerdsje* (aarden), *byldsje* (beelden), *kroadsje* (kruien).

Wanneer het grondwoord echter eene *t* heeft, kan deze zonder bezwaar voor de duidelijkheid en ter voorkoming van opeenstapeling van dezelfde medeklinkers, in de volgende *t* worden opgelost, b.v. *bytsje* (beetje), *katsje* (katje), *ratsje* (ratje), en in eigennamen als *Doetsje*, *Fetsje*, *Pytsje*, *Tetsje*.

Somtijds blijft de *j* achterwege en wordt alleen *ts* gebruikt, zooals in de verleden deelwoorden *ditsen* (gedekt), *britsen* (gebroken), *biritsen* (het vuur berekend), *bitritsen* (betrokken), *spritsen* (gesproken), *stritsen* (gestreken.)

Tsj beantwoordt niet altijd aan *k*, maar somtijds ook aan *d* of *t*, b.v. *tsjinje* (dienen), *tsjeaf* (dief), *tsjok* of *tsjûk*

(dik), *tsjuster* (duister), *Tsjutsk* (Duitsch), *tsjozel* (dissel), *bitsjutte* (beduiden), *tsjien* (tien), *tsjilpe* en *tsjotterje* (tjilpen en tjotteren), *tsjen* (tjigen), *tsjin* (oudt. *to jen*, tegen), *tsjoene* (tooveren), *tsjoed* (slecht), *tsjúge* (volledige waarde krijgen bij ruiling), *tsjúr* (tuier).

Met *tsj* is niet te verwarren *tj*, waarin de *j* de *i* van den tweeklank *ie* vervangt. Zoo komt van *tierje* (tieren), *tjirgje*, *mál tjirgje* (mal aanstellen), verschillend van *tsjiere* (kibbelen, razen), zoo ook van *tiermje*, *tjirmje* (omkwijnen), hetwelk echter in sommige streken ook als *tsjirmje* wordt uitgesproken, verschillend van *tsjirmje* of *kjirmje* (kermen).

Sc en *sk* werden oudtijds door elkander gebruikt voor de Nederlandsche *sch*. *Sk* kwam echter verreweg het meest voor en wordt als geheel overeenkomende met de uitspraak der Friezen, thans algemeen gebruikt, b. v. *skaalle* (school), *skip* (schip), *skouwe* (schuiven), *skriuwe* (schrijven), *bøsk* (bosch), *boask* (verloving), *fisk* (visch), *frysk* (friesch), *minske* (mensch), *rynsk* (mild), *terskje* (dorschen), enz.

In het woord *scille* (zullen) en den afgeleiden vorm *scoe* (zoude), waarin thans de *k* niet meer wordt gehoord, wordt, overeenkomstig het bestaande gebruik, de *sc* geschreven, met de uitspraak van eene enkele *s*, als *ik scil*, *ik scoe*. Deze uitzondering, in strijd met de uitspraak, uit te strekken tot andere woorden, als *scjitte* voor *sjitte*, schijnt niet aanbevelenswaard te zijn.

In uitgangen wordt somtijds de *c* of *k* geheel wegge laten, b.v. *Ingelsman* (Engelschman), *Frânsman* (Franschman), in plaats van *Ingelskman*, *Frânskman*.

X. Deze letter werd reeds oudtijds hoogst zelden ge-

bruikt. Meestal vinden wij de *ks*, welke letterverbinding reeds hierom het meest aanbevelenswaard schijnt. Daardoor kunnen dan tevens de woorden in twee lettergrepen worden afgebroken, en vervalt de moeilijkheid, of een voorafgaande klinker lang of kort moet worden uitgesproken en of deze in de spelling al of niet verlengd of verdubbeld moet worden.

Sommige schrijvers gebruiken haar echter in woorden, waar de onmiddellijke afleiding niet eene *ks* vordert, b.v. *boxen* (broekspijpen), *blixem* (bliksem), *fix* (fiks), *fox* (vos), *flaex* (vlas), *lexum* (les), *oxe* (os), *moxel* (mossel), *mjoxje* (de goot van den koestel reinigen), *wixel* (wissel), *tixel* of *tsjoxel* (dissel), *sorix* (domkop.)

Daar de *x*, wanneer zij gebruikt wordt, zich, evenals *ks*, zoowel bij de voorgaande als de volgende lettergreep aansluit, maakt zij den voorafgaanden enkelen klinker kort, zooals in de meeste bovenstaande voorbeelden. Waar die klank lang en zacht is, behoort dit ook in de spelling uitgedrukt te worden, zooals in de plaatsnamen *Laexum* en *Waexens*.

Waar een grondwoord op *k* eindigt, blijft deze letter in de met *s* afgeleide vormen in allen gevallen in de spelling behouden, b.v. *wyks*, (wekelijks), *ryks* (rijks), *soks* (zulks), en in den 2den naamval der eigennamen op *k*, als, *Japiks*, *Tsjerks*, enz.

TWEEDE AFDEELING.

DE REDEDEELEN.

INLEIDING.

De thans gesproken Friesche taal is nog grootendeels dezelfde als het Oud-Friesch. Wel is waar zijn, als in elke levende taal, sommige woorden verloren gegaan, van andere de klanken eenigszins gewijzigd of de uitgangen versleten of vervormd, maar in hoofdzaak vinden we de oude woorden en het gansche karakter der taal in het tegenwoordig Friesch terug. De woordenschat is thans echter veel rijker dan die, welken wij uit de overgebleven oude geschriften kennen. De zich immer ontwikkelende volkstaal heeft vaak door gering verschil van klank of uitgang, of ook door afleiding of samenstelling eene zoo groote verscheidenheid van zinverwante woorden gevormd, dat de hedendaagsche taal bij uitnemendheid geschikt is, om de verschillende voorstellingen en gewaarwordingen, gedachten en gemoedsaandoeningen, in hare fijnste schaakeeringen, met juiste woorden uit te drukken.

Daarentegen zijn de buigingsvormen der verschillende rededeelen aanmerkelijk vereenvoudigd. Door nieuwe

spraakwendingen wordt allengs minder behoefte gevoeld, om den spraakkunstigen zin, waarin een woord wordt gebezigd, door bijzondere uitgangen kenbaar te maken. De hoofdwoorden worden gemakkelijker aan elkander gekoppeld: de uitgangen slijten af. Zoo is het onder andere met de Nederlandsche taal gegaan: zoo ook met het Friesch.

Geene pogingen worden daarom aangewend, om de versleten vormen der oude taal weer in de schrijftaal in te voeren. De levende taal en de schrijftaal moeten ééne en dezelfde zijn. Maar daarom moeten ook die vormen, waar ze nog geheel of ten deele bestaan, in de schrijftaal worden in acht genomen. Vaak kunnen ze bijdragen, om door eene enkele uitdrukking, zonder omschrijving, het juiste begrip aan te geven, waarmee een woord in den zin voorkomt. En daarenboven moeten grove afwijkingen en vreemde inkruipselen, die tegen het wezen der taal strijden en haar zouden doen ontaarden in een onregelmatig *patois*, zorgvuldig worden vermeden.

Daarom hebben wij getracht die regelen der taal op te sporen en te bewaren, die nog voortleven in het onbewuste taalgevoel van het volk, dat haar spreekt. En ofschoon wij daarbij rekening hebben gehouden met de taalregelen, die van ouds bestonden, hebben we gemeend toch met het behoud daarvan niet hooger te mogen opklimmen, dan tot den tijd van GYSBERT JAPIKS, den Frieschen dichter bij uitnemendheid, die het eerst in den nieuwen tijd onze volkstaal in het schrift heeft afgebeeld: met wien de nieuwe Friesche letterkunde een aanvang heeft genomen, en wiens voortreffelijke poezie door elken

beoefenaar van Friesche taal- en letterkunde wordt gekend en gewaardeerd.

I. HET LIDWOORD.

Het lidwoord was vroeger rijk in vormen, zoowel naar het geslacht, als naar het getal en den naamval.

§ 1. Het bepalend lidwoord.

Het bepalend lidwoord luidde oudtijds in de Friesche landen ten oosten van de Lauwers, mannelijk *thi*, vrouwelijk *thiu*, onzijdig *thet*, meervoud *tha*. In Friesland tuschen Vlie en Lauwers werd echter de *th* al vroeg door de zachtere *d* vervangen.

Oudtijds was *hier* de verbuiging van het lidwoord als volgt:

Enkelvoud.

Meervoud.

	mannelijk,	vrouwelijk,	onzijdig,	alle geslachten.
1e naamval	di	diu	det	da
2e "	des	dere	des	des
3e "	da	dere	da	da
4e "	den	da	det	da

Deze vormen zijn allengs zeer vereenvoudigd. De verschillende klanken in *di*, *diu*, *da* vervloeiden tot de toonlooze *e* in *de* voor het mannelijk, vrouwelijk en het meervoud, terwijl de *d* voor het onzijdig lidwoord wegsleet.

In de tegenwoordige spreektaal worden zelfs de verbogen vormen in het geheel niet meer gebruikt; de tweede naamval wordt gevormd door omschrijving met het voor-

zetsel *fen* (van), evenals ook de derde, zoo noodig, met het voorzetsel *oan* (aan).

In beschrijvenden stijl, verheven taal of dichterlijke vormen, waarin de gemeenzame spreektoon minder op zijne plaats zou zijn, maken echter de beste schrijvers, evenals GYSBERT JAPIKS, nog dikwijls gebruik van den verbogen tweeden naamval *des* en *der*.

Voorbeelden daarvan bij G. J. zijn o. a.: *des Hearne*, *des geastes*, *des minske*, *des kenings*, *des mans*, *des flitige*, *des bloeds*, *des ljachts*, *des deads*, — *der ljeafde*, *der tael*, *der ongerjuchtheid*, *der sonde*, *der onskild*, *der natúr*, *der wierheit*, *der jonge faem*; — *der minsken*, *der Friezen*, *der godleazen*, enz. Het ware overdreven vrees voor Hollandisme, om altijd den verbogen vorm van den tweeden naamval te vermijden.

In de tegenwoordige taal is derhalve de verbuiging van het bepalend lidwoord aldus: (verouderde vormen, waarvan nog enkele voorbeelden aanwezig zijn, worden hierbij tusschen haken gevoegd):

Enkelvoud

	mannelijk,	vrouwelijk,	onzijdig.
1e nv.	de	de	it
2e nv.	des, fen de	der, fen de	fen it (des)
3e nv.	de, oan de	de, oan de (der)	it, oan it, (de).
4e nv.	de (den)	de	it,

Meervoud

voor alle drie geslachten.

1e nv.	de
2e nv.	der, fen de
3e nv.	de, oan de
4e nv.	de.

Evenals de *d* in het onzijdig geslacht geheel is ver-

dwenen, wordt zij in het mannelijk en vrouwelijk ook dikwijls weggelaten achter de voorzetsels *fen*, *oan*, *yn*, *op*, *oer*, *út*. De *e* wordt dan van een afkappingsteeken voorzien, als *fen 'e*, *op 'e*, *oer 'e*, *út 'e*, enz.

Van de verouderde, tusschen haken gevoegde vormen komen nog enkele voorbeelden voor, als van:

den in den 4en naamval in het mannelijk geslacht in: *troch 'en tiid*, voor *troch den tiid* (doorgaans), *op 'en dúr* (op den duur), *op 'en baen komme* (voor den dag komen), *ten oarloch*, *ten of to 'n earste*. Zoo ook *ten ein* of *to 'n ein*, daar *ein* in deze beteekenis mannelijk is, evenals ook oudtijds b.v. »*oppa thene lesta ende*.”

In deze voorbeelden is dus het bepalend lidwoord *'en* voor *den* niet te verwarren met het onbepaalde lidwoord *in* (een). Men schrijve b. v. niet: *troch in tiid*, *op in baen*.

Der in den derden naamval van het vrouwelijk geslacht in: *mei 'er tiid*, voor *mei der tiid*, *ter herte* voor *to der herte*, *ter eare*, *ter siden*, *ter sé*, *ter dea*, *ter misse*, *ter hân*, *by 'er hân*, *fen der hân*, *by-er-hansk*, *by der hant*. Zoo ook hoort men nog in het noorden van Friesland: *út 'er hân forkeapje*.

De in den derden naamval van het onzijdig geslacht *yn 'e hûs*, *út 'e hûs* voor *yn* of *út da hûse*.

Opmerking verdient het, dat het lidwoord in den 2en naamval onverbogen blijft, wanneer het onmiddellijk gevolgd wordt door twee zelfstandige naamwoorden, waarvan het eerste, in den tweeden naamval, den bezitter en het tweede de bezitting aanduidt, als *de frouwe* of *de frous earizer*, *de mans horloasje*, *it jongkjes klomp*, *it wiifs mûtse*. In deze voorbeelden behoort het lidwoord bij het eerste, verbogen, naamwoord.

Dikwijls echter slaat het lidwoord alleen op het laatste woord, en blijft dan natuurlijk ook onverbogen, als *it Lâns bestjûr, it famne pronkjen, it dronkenmans praet, it bûrmans hûs*.

Waar het nu onduidelijk zou worden, of het lidwoord bij het eerste of het tweede woord behoort, gebruikt men voor woorden, die een persoon aanduiden, het lidwoord dat daarbij behoort en wijst men de bezitting aan door het voornaamwoord *syn* of *hjar* b.v. *de keapman syn pak-hûs, it bûrwiif hjar tûn*.

Eveneens blijft het lidwoord onverbogen vóór een zelfstandig naamwoord in den 2en naamval, waar dit staat ter aanduiding van een bepaalden tijd die voorbij is, b. v. *hy hie de deis nei stêd ta west*, (hij was dien dag naar de stad geweest.) *Hy wier de moarns útgien en de jouns wer thús kommen*. (Hij was des morgens uitgegaan en des avonds terug gekomen.) *Hy wier de Sneinto-jouns net kommen*. W. D. (Hij was des Zondagsavonds niet gekomen).

Het lidwoord wordt geheel weggelaten, waar het naamwoord in den 2en naamval den tijd geheel in het algemeen, zonder nauwkeurige bepaling aanduidt, b. v. *deis weitsje en nachts sliepe*, (des daags waken en des nachts slapen), *moarns ier en jouns let op 'en baen* ('s morgens vroeg en 's avonds laat op een pad.) *Simmers grutte beanen ite, Winters wite. Ileave faem, Hwat seiste nou!* E. W.

§ 2. Het onbepaald lidwoord.

Het onbepaald lidwoord luidde oudtijds *én* voor alle
Fr. Spraakk.

drie geslachten, met de buigingsvormen *enes*, *ener*, *enes* in den tweeden naamval. Dit woordje, *én*, met de lange zachte *e*, is eerst overgegaan tot *ien*, met den tweeklank *ie*, evenals *bén* tot *bien*, *stén* tot *stien*, gelijk ook het telwoord *ien* thans nog luidt. Met der tijd werd echter de *ie* van het lidwoord tot de toonlooze *i* verkort. GYSBERT JAPIKS schreef nog afwisselend *yen* en *in*. Thans is het standvastig *in*, (nagenoeg uitgesproken als *en* met toonlooze *e*), en voor verbuiging onvatbaar. De 2e naamval wordt daarom altijd gevormd door voorvoeging van het voorzetsel *fen*, als *in man*, *fen in man*, *in wiif*, *fen in wiif*, *in bern*, *fen in bern*.

Daar dit lidwoord geen meervoudsvorm kan hebben, staan de naamwoorden, onbepaald gebruikt wordende, in het meervoud zonder lidwoord.

Toch komt dit lidwoord in enkele uitdrukkingen voor, waarin, als verzamelende eenheid, een meervoud ligt opgesloten, als *in stik of hwat*, *in mannich*, *in tweintich*, *in hondert*.

II. HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

§ 1. Vorming van zelfstandige naamwoorden.

Evenals de meeste andere rededeelen worden de naamwoorden onderscheiden in stam-, afgeleide- en samengestelde woorden.

Stamwoorden worden geacht te zijn die, waarvan de

wumkes.nl

oorsprong tot zoo hooge oudheid opklimt, dat daarvan in dezelfde taal geene afleiding kan worden opgespoord; als zoodanig gelden b. v. *man*, *kou*, *skiep*, *sân*, *saed*, (bron of put), *wetter*, *fjûr*, enz.

Afgeleide woorden ontstaan hetzij door klankwijziging, hetzij door voor- of achtervoegsels; samengestelde door samenvoeging van woorden, die op zich zelve reeds beteekenis hebben.

A. AFLEIDING DOOR KLANKWIJZIGING.

Deze afleidingen komen zeer veelvuldig voor. Enkele woorden uit werkwoorden en bijvoegelijke naamwoorden ontstaan, mogen als voorbeelden dienen. Van *meltsje* of *melke* (melken), hebben we *mólke* (melk), en *molken* (zuivel); van *ride* (rijden), *reed*, *ridtsje* (rijtoer, rijtoertje), *rid*, *ridde*, (een plaats, die de sporen draagt, dat er veel loop langs is, b. v. door een bosch of droge sloot); van *driuwe* (drijven), *drift* (recht om te drijven) en *dreef*, b. v. *op syn dreef wêze*. Zoo ook van het bijvoegelijk naamwoord *káld* het zelfstandig naamwoord *kjeld* (koude), evenals van *áld* het thans eenigermate verouderde *jeld* (ouderdom), hetwelk veelvuldig voorkomt bij GYSBERT JAPIKS, onder ander waar hij een lichtzinnigen knaap laat zeggen:

Jeld godtsjinstich yn 'e tsjerke,
Jeugd licht-schonke en blij to merke;
Jeld by hús en jeugd to bjear:
Dat 's for beide in áld manear.

Zoo ook HARMEN SYTSTRA, tot een grijsaard:

Sa to klom'rjen op jou jeld;
Fij, jo binne stiif fen kjeld!

B. AFLEIDINGEN DOOR VOORVOEGSELS.

De gewone voorvoegsels voor de zelfstandige naamwoorden zijn: *aerts*, *ant*, *bi*, *for*, *ge*, *mis*, *oar*, *oer*, *on* en *wan*.

Het gebruik hiervan komt grootendeels overeen met dat in de Nederlandsche taal. Enkele opmerkingen mogen daarom voldoende zijn.

Aerts of *earts* (aarts) staat voor het vreemde woord *arché*, dat de eigenschap in de hoogste mate uitdrukt. *Aerts* wordt gebruikt in van elders overgenomen woorden, voornamelijk bij hooge waardigheden, als *aertshertoch*, *aertspriester*; *earts* in echte Friesche woorden, vooral van minder gunstige beteekenis, als *eartsskelm*, *eartsdogeneat*, *eartsketter*, *aertsdomkop*, enz. In de spreektaal gebruikt men in dezen zin ook het woord *earst*, b. v. in *earste dogeneat*, in *earste baes*. Waarschijnlijk is dit woord verbasterd uit *earts*.

Ant beteekent *tegen*, en komt nog alleen voor in *antwird* en in *andert*, met dezelfde beteekenis, van *anderje*, oudtijds *andertia*, waarvan *ant* de stam schijnt te zijn.

Bi van *by*, met de scherp-korte of met de toonlooze *i* uitgesproken, komt nagenoeg alleen voor in naamwoorden, die afgeleid zijn van werkwoorden, welke hetzelfde voorvoegsel reeds hebben, als *biderf*, (het benoodigde, H. D. bedürfniss), *bidriúw*, *bigjin*, *bigryp*, *bihâld*, *bihelp*, *bilang*, *bilet*, *birop*, *biried*, *birik*, *bistek*, *bisiik*, *bisit*, *bistân*, *bistean*, *biswier*, *biwiis*.

Hetzelfde is het geval met *for*, met toonlooze *o*, nagenoeg als *fer* uitgesproken, als *forbliuw*, *forfal*, *forfolg*,

forguld, *forlet*, *forlies*, *forlak*, *formeits*, *forried*, *forrin*, *forstân*, *forslach*, *fortriet*.

Ge wordt op verre na niet zooveel gebruikt als in het Nederlandsch. Waar het in deze taal staat voor verzamelwoorden, als *gebeente*, *gebergte*, *geboomte*, *gevogelte*, *geslacht*, *gesteente*, blijft in het Friesch het grondwoord, in den regel, zonder voorvoegsel, als *biente*, *bergte*, *beamte*, *fûgelt*, *slachte*, *stiente*.

Naamwoorden van werkwoorden afgeleid en eene voortdurende werking of herhaling aanduidende, nemen echter gewoonlijk dit voorvoegsel aan, als *gebidde*, *gedoch*, *gegouns*, *gedreun*, *gedjoei*, *gegryn*, *gegûl*, doch veelal wordt ook voor deze en dergelijke woorden het werkwoord, als zelfstandig naamwoord, gebezigd, als *it biddeljen*, *dounsjen*, *gounzjen*, *dreunen*, *djoeyen*, *grinen*, *gûlen*. Gewoonlijk staat het voorvoegsel vóór woorden, die niet een lichamelijk voorwerp, maar een begrip aanduiden, als *gebed*, *geboarte*, (nevens *berte*), *gebrûk* (nevens *brûkme*), *gefjucht*, *gehoar*, *gelove*, *gelok* (nevens *lok*), *ongelok*, *gemak*, *gemjoks*, *gemoed*, *genade*, *geriif*, *geroft*, *gesicht*, *gesprek*, *getal*, *geweld*, *gewin*, *gewoante*. In woorden als *gelearde*, *gemaek*, *gesel*, *gesin*, *gewaeks*, *gewear*, en dergelijke is het oorspronkelijk begrip op den persoon of het voorwerp overgegaan.

Oar komt voor in *oardiel*, *oarkonde*, *oarloch*, *oarlof*, *oarsaek*, *oarsprong*.

oer (over) in *oerbliuwsel*, *oerfal*, *oerfloed*, *oergroede*, *oerhân*, *oerlêst*, *oermoed*, *oermjitte*, *oertinkinge*, *oerwei*, *oerwinst*, enz.

De beteekenissen van *mis*, *on* en *wan* zijn na aan elkander verwant.

Mis beteekent *verkeerd*, als *misbaer*, *misbrúk*, *misdied*, *misgryp*, *mispas*, *misslach*, *misforstân*, *misstap*.

On beoogt in de eerste plaats eene ontkenning van het begrip, dat in het stamwoord ligt opgesloten, als *onbrúk*, *ondeugd*, *ondjipte*, *onear*, *onforstân*, *onfrede*, *ongelok*, *ongemak*, *onkinde*, *onrjucht*, *onrêst*, *onrym*, *onskild*, *onstjûr*, *ontank*, *ontrou*; in de tweede plaats drukt het iets onwelgevalligs of ontaards uit, als *ondier*, *ongefal*, *onjild*, *onkosten*, *onkromte*, *onlêst*, *onlân*, *ontúch*, *onwaer*.

Wan beteekent het ontbreken, of een gebrek en geeft veelal een ongunstigen zin aan de woorden, als *wanhoop*, *wanlevering*, *wanlûd*, *wansmaek*, *wanwirk*, *wanwitskip*.

C. AFLEIDING DOOR ACHTERVOEGSELS.

De achtervoegsels bestaan deels uit enkele letters, die op zich zelve geen lettergreep vormen, als *d*, *t*, *st*, *n*, en andere, b. v. *deugd* van *doge*, *drift* van *driuwe*, *winst* van *winne*, *bern* van *bere* (baren), eigenlijk it *berne* (het geborene).

Te dezen opzichte is het opmerkelijk, hoevele naamwoorden in het Friesch de toonlooze *e* als eindletter hebben behouden, die haar in het Nederlandsch hebben afgeworpen, als *bóge* (boog), *dauwe* (dauw), *doaze* (doos), *eide* (eg), *flesse* (flesch), *foxe* (vos), *gripe* of *grype* (greep, boerenwerktuig met drie tanden), *hikke* (hek), *kedde* (hit), *koffe* (kof), *kouwe* (kooi), *Maye* (Mei), *matte* (mat), *merse* (mars), *mjitte* (maat), *mólke* (melk), *mouwe* (mouw), *mûrre* (muur), *oxe* (os), *ribbe* (rib), *sjippe* (zeep), *slippe* (slip), *skûrre* (schuur), *stamme* (stam), *skoalle* (school), *tobbe* (tob), *tange* (tang), *tomme* (duim), *ûre* (uur), *wille* (wil, genoeg).

Anderdeels bestaan de achtervoegsels uit lettergrepen , die evenwel, op zich zelve, geene zelfstandige beteekenis hebben , als :

ân , in *heilân* , *fyân*.

aesje, in *frijaesje*, *lekkaesje*.

el en *sel*, in *hikkel*, *bikkel*, *leppel*, *baksel*, *haksel*, *skynsel*.

er , *der* , *ert* , *ier* , in *bakker* , *skriuwer* , *kinner* , *kunder* (bekende), *hynsder* ⁽¹⁾, *slûgert*, *lompert*, *hóvenier*, *koetsier*, en *genierker* (van *genierkjen* , *gardenieren*.)

mer, *ter* , *ster*, in *Geastmer* , *Hegemer* , *Sweagemer* , *Ljouwerter* , *Grouster* , *Dragtster* , *tsjoenster* , *sjongster*.

esse, in *fôgdesse*, *prysteresse*.

in en *inne*, in *keninginne*, *heidinne* , *boerinne*.

ske, in *pastoarske*, *keapmanske* , *smidske*.

dom, in *frijdom*, *rykdom* , *edeldom*.

heit, in *frijheit*, *greatheit*.

te, in *greatte*, *hichte* , *leechte*.

me, in *brûkme*, *eangstme*.

ing en *ling*, in *achting*, *skieding* , *hânling* , *twielling*.

skip, in *keappenskip*, *hearskip*.

ens en *nis* , in *greatens* , *kreazens* , *moayens* , *finzenis* , *groetenis* , *drofenis*.

ij en *ije* , in *brouwerij* , *tsjoenderij* , *foartsjirmerije*.

En de verkleinwoordtjes *ke* , *tsje* , *je*, in *beamke*, *famke*, *beantsje* , *hantsje* , *bekje* , *bichje*.

Voor zooverre het gebruik en de beteekenis dezer achtervoegsels niet met die van het Nederlandsch overeen stemmen , volgen enkele opmerkingen.

(1) Daar dit woord is samengetrokken uit *hynst-dier* , en zoowel als *hynder* , *hynzer* en *hynsder* wordt uitgesproken , behoort de spelling van het laatste woord gevolgd te worden.

Waar *er* in het Nederlandsch soms overgaat tot *aar* en *aart*, blijft in het Friesch *er* en *ert*, als *redener*, (redenaar), *skildner* (schuldenaar), *súper* (dronkaard), *gji-rgert* (gierigaard), *loaijert* (luiaard), *leffert* (lafaard).

Als vrouwelijk makende uitgangen worden voornamelijk hebezigd *in* of *inne* en *ske*, als *boerinne*, *kúperinne*, *ferverinne*, en *pastoarske*, *masterske*, *moalkerske*, *smidske*, *skipperske*. De uitgangen *es* of *esse* en *ster* worden als zoodanig minder veelluldig gebruikt, en komen hoofdzakelijk voor in *prinsesse*, *dichteresse*, *prysteresse*, *fôgdesse* en *sjongster*, *kreamheidster* en *tsjoenster*.

Dom en *heit* verschillen vooral daarin, dat de woorden op *dom* meer den algemeenen staat, die op *heit* meer de eigenschap der bijzondere personen uitdrukken, als *it kristendom*, de staat der Christenen, *de kristenheit*, de personen die tot het Christendom behooren, *de Fryske frydom*, de staat van vrijheid van het geheele Friesche volk, *de fryheid*, het persoonlijk recht om iets te doen of te laten, b. v. *Ut it Kristendom strielt in kreft, dy de hiele Kristenheit troch hert en ieren giet*. En gelijk men in de Oude Friesche Wetten leest van: *Kaerl der da Fresen den fridoem joe*, zoo zong ook GYSBERT JAPIKS van: *Lâns frijdom*, en HALBERTSMA van: *Frijdom, koft troch egen moed*. En niet slechts tot den staat van algemeene vrijheid is de beteekenis van het woord *frijdom* beperkt. Het wordt ook gebruikt voor ontheffing van eene verplichting, b. v. *frijdom fen tol*, *frijdom fen pacht*. Het woord *frijheit* daarentegen, ofschoon ook somtijds zeer algemeen gebruikt, als: *De fryheit tint' let him troch 't bloed*, J. G. v. B. beteekent toch meer het genot van bijzondere rech-

ten, als: *frijheit fen sprekken, frijheit fen forkear, frijheit om eigen haden to kiezen.*

Ook de uitgangen *heit, te, me en ens* worden dikwijls achter denzelfden stam van een woord gevoegd, om eene eigenschap uit te drukken. Zoo heeft men *eangste en eangstme; greatheit, greatte, greatme en greatens; drófheit, drófte, dróftme en drófenis; drokte en droktme; droechte en droegens; flaute en flautme; folheit, folte en follens; gledte en gleddens; gleonte en gleonens; heechheit, heechte of hichte, heechtme en hegens; leechte en leechtme; hjitte en hjittens; holte en hollens; kjeltme en kjellens; kromte en krommens; sêftme en sêftens; sykte of sjochte, sjochtme en sikens; sountheit en sounens; sterkte en sterkens.*

Het verschil dezer uitdrukkingen duidt gewoonlijk ook eenig verschil in beteekenis aan.

De woorden op *ens* (Engelsch *ness*) vereenzelvigen zich met den persoon of de zaak, terwijl die op *heit* meer een begrip in 't afgetrokkene aanduiden, b. v. *de sounens leit dy man op 'e troanje; de goedens sjocht him de eagen út; en sountheit is in skat; al to greate goedheit bringt yen faek yn 't leech.* De uitgang *ens* is dan ook veel meer in gebruik. Wij hebben haar onder anderen in: *bangens, blidens, blierens, blijens, blinens, dommens, dwersens, falskens, fealens, finens, gauwens, gekkens, gleonens, goedens, gneppens, hjittens, kantens, kealens, kreazens, klûmskens, krommens, leardens, lichtens, lytsens, lilkens, moaijens, readens, reddens, rijens, sêftens, sloffens, slûgens, smoargens, sterkens, swietens, taeijens, tsjusterens, wyldens, woastens, enz.*

Nevens *te* wordt ook de uitgang *me* gebruikt, oudtijds *ma* zooals in *brecma* (breuke, boete), en *setma* (inzetting

of instelling), thans nog in: *brúkme* (gebruik), *séftme*, (zachtheid) enz. GYSBERT JAPIKS bezigde haar vooral in verhevene uitdrukkingen, als:

*Hear! ta Jo, yn 'e heechste heechtme,
Wjukt myn hert op, út druks leechtme.*

En SALVERDA na eene treffende beschrijving van den donder: *De eangstme wânlet troch natûre:*

It libben drógt syn lêste ûre:

en elders: *Is 't hert troch ûnk en eangstme britsen.*

D. DE VERKLEININGS-UITGANGEN.

Ke, tsje, je. De verkleinwoorden werden van ouds gevormd door achtervoeging van *ke*. Deze uitgang, in het Nederlandsch grootendeels verouderd, is in het Friesch nog de meest gewone. Zij komt voor:

1e achter klinkletters en tweeklanken: *bijke, boike, breake, douke, kouke, laike, moike, pake, reauke, strieke*, en eigennamen als: *Baike, Maike, Marijke, Wike*.

2e. Achter de meeste medeklinkers waarop de woorden kunnen eindigen, b. v.:

achter *b* en *p* als: *dobke, ribke, kopke, knipke, mopke, popke, skipke, skiepke, stipke*, en eigennamen als: *Epke, Gepke, Oepke, Wypke, Wopke, Tsjipke*, waarin meestal de zachte *b* tot de scherpe *p* is overgegaan.

achter *f* als: *bafke, befke, briefke, ljeafke, kofke, kúfke, mojke, nufke, pofke, roefke, slofke, slúfke, snufke, wyfke*, en eigennamen, als *Yfke, Jifke*,

achter *s* als: *bearske, doaske, ferske, gêrske, goeske, hoaske, hûske, ryske*, en eigennamen als: *Beitske, Frieske, Geeske, Idske, Ynske*.

3e. Ten aanzien van de vloeibare medeklinkers wordt onderscheiden tusschen de *m* en *r* en de *l* en *n*.

Achter de vloeibare letters *m* en *r*, volgt *ke*, als: *beamke*, *damke*, *famke*, *kamke*, *preamke*, *prûmke*, *tûmke* of *tomke*, en *bierke*, *broerke*, *dierke*, *dochterke*, *hierke*, *jifferke*, *karke*, *keamerke*, *marke*, *parke*, *wetterke*, en eigennamen als: *Wimke* en *Willemke*.

De vloeibare letters *l* en *n* dulden echter beide uitgangen achter zich, als: *bóltsje* en *bólke*, *fóltsje* en *fólke*, *holtsje* en *holke*, *kealtsje* en *kealke*, *poaltsje* en *poalke*, *hantsje* en *hanke*, *hontsje* en *honke*, *Mintsje* en *Minke*.

In deze en dergelijke woorden is de uitgang *tsje* de meest gewone, maar *ke* meer liefderijk en innig. B. v.

Och, hat er it lytse poalke sear dien. Lit mem it ljeave holke ôftútsje.

Achter *d* en *t* is de uitgang *tsje* het meest gebruikelijk. Wel is waar komen woorden als *boerdke* en *wirdke* nog voor, maar gewoonlijk zegt men: *boerdtsje*, *bedtsje* *hirdtsje*, *hoedtsje*, *lidtsje*, *ridtsje*, *wirdtsje*.

Wanneer het grondwoord reeds op *t* eindigt, vloeien de beide *t*'s in een, als: *bytsje*, *katsje*, *patsje*, *ratsje*, en eigennamen *Betsje*, *Doetsje*, *Fetsje*, *Tetsje*.

Opgemerkt moet worden, dat achter *k*, *g* en *ch* noch *ke* noch *tsje*, maar alleen *je* gevoegd wordt, terwijl daarbij de *g* tot *k* verscherpt wordt, als: *drankje*, *draekje*, *folkje*, *hekje*, *jonkje*, *sankje*. *wankje*, *bichje*, *michje*, *rechje*, *saechje*.

E. SAMENSTELLINGEN.

De Friesche taal leent zich bijzonder tot samenstellingen, onverschillig of zij uit twee deelen bestaan, als:

wumkes.nl

berns-bern, boerereau, dei-ljacht, eachwink, lânhear, lánsljue, lytsfeint, lytshûs, of uit meer samengevoegde deelen, als: ljacht-skyndei, klear-ljacht-dei, bedgongerstiid, út-fen-hûzer, wirkbijfolk, enz.

GYSBERT JAPIKS maakte in zijne gedichten veel werk van dergelijke samenkoppelingen. Zoo zingt hij omtrent het woud:

*Der hûshâldt it blij-swiet-wiiff-plomme, onbeteamd,
Der 't tsjureljurk-tsjilp-tsjoitret twiske beamt.*

En elders:

*Lit't sé-skom-woel-wiette hólje en bólje,
En rûzje en brúzje en rounom rôlje:
De klearre beken fen riviere,
Dy sluerk-sêft rinne en streamslûp sliere,
Forblije Gods-stêd om en om.*

Toch bezigt GYSBERT JAPIKS, waarschijnlijk onder den invloed van zijn hoogdravenden vriend, den geleerden GABBEMA, in zijne latere gedichten wel eens wat al te veel samenkoppelingen, die meer kunstmatig dan natuurlijk zijn.

§ 2. De geslachten der zelfstandige naamwoorden.

Nadat het verschil tusschen het mannelijk en het vrouwelijk lidwoord grootendeels was te loor gegaan, werd ook hoe langer zoo meer het oorspronkelijk geslacht der zelfstandige naamwoorden verwaarloosd. In de hedendaagsche spreektaal wordt zelfs, waar het geen personen maar zaken geldt, veeltijds een vrouwelijk zelfstandig naamwoord door een mannelijk voornaamwoord weergegeven.

De beste Friesche schrijvers verzuimen echter niet het geslacht in acht te nemen.

GYSBERT JAPIKS schreef:

*De frjeonskip rekket oan 't forkâldsjen ,
Oan 't klúnjen, klomjen, en forâldsjen ,
Wannear se net wirdt onderhâlden.*

SALVERDA : *Sa lang wrâlds sinne
Wrâld slingret om him hinne,
Hir oanbliest, patt' en aeit.*

DR. J. H. HALBERTSMA : *Eltse macht siket alles , hwet
hja r yn 'e wei stiet , foart to kringen ; hja scil oer alle
hikken en dammen hinne springe , as er net altiten ien by
stiet , dy it hja r bilet.*

Het geslacht, dat in den grond der taal ligt, te eerbiedigen, is dan ook de plicht van elken schrijver, wil hij zorgdragen, dat zijne grijze moedertaal niet te zeer ontaarde.

In het algemeen komt het geslacht der naamwoorden in het Friesch vrij wel overeen met dat in het Nederlandsch. Enkele hoofdregels mogen hier dus voldoende zijn. Eene lijst van woorden, die in beide talen een verschillend geslacht hebben, volgt daarop.

A. MANNELIJK ZIJN :

1e. De namen van het Opperwezen, de engelen en de heidensche mannelijke goden en geesten, als *God, Alfader, Wodan, Thor*, en van alle mannelijke personen, hetzij eigennamen, of in hunne mannelijke betrekking, bediening of beroep, als *Tsjerk, Gabe, heit, soan, swager, of sweager, domeny, master, bakker, kûper, enz.*

2e. De namen der mannetjes van dieren, als *hynst, bolle'*

raem, *hoanne*. Waar geen verschil van namen bestaat, wordt het geslacht veelal uitgedrukt door bijvoeging van het woord *mantsje* of *wyfke* b.v. *mantsje fink*. Van de *ljip* of *kivyt* wordt dit verschil aangeduid door *de hy* of *de sy*.

3e. De namen der groote diersoorten, die geene bijzondere benamingen voor het mannetje of het wijfje hebben, als *olifant*, *reiger*, *eibert* of *earrebarre*.

Enkele namen echter, die oorspronkelijk eene vrouwelijke diersoort aanduiden, maar thans als *algemeene* benaming van het dier gelden, worden *gemeenslachtig* gebruikt. *Kou* (koe) b.v. in de algemeene beteekenis van *rund* wordt gewoonlijk met het manlijk voornaamwoord *hy* bestempeld, maar als stuk melkvee wordt daarvoor in de weidestrecken (den greidhoek) nog vrij algemeen het vrouwelijk woord *hja* gebezigd. Hetzelfde geldt van de *kat*.

4e. De namen van boomen, als *iik*, *yp*, *bjirk*, *esk*, terwijl die van heesters en bloemen vrouwelijk zijn.

5e. De namen der maanden en dagen.

6e. De meeste naamwoorden, die uit den stam van een werkwoord bestaan en de werking zelve uitdrukken, als *bou*, *brân*, *bloei*, *byt*, *droom*, *dreun*, *fal*, *gong*, *hoop*, *keap*, *lêst*, *nyd*, *pronk*, *rin*, *rop*, *sliiep*, *tred*.

7e. De naamwoorden van werkwoorden afgeleid, die op *er*, *ert* of *der* uitgaan, als *feger*, *klauwer*, *klinkert*, *bjinder*, gelijk mede de namen van personen op deze lettergrepen uitgaande als *sûper*, *tsjinder*, *slûgert*.

8e. De woorden op *m* of *em* uitgaande, als: *azem*, *biezem*, *bloesem*, *bozem*, *blixem* of *bliksem*, *earm*, *fiem*, *galm*, *helm*, *riem*, *swerm*, *swolm*, *stoam*, *skelm*, *term*, *walm*, *wasem*.

Uitgezonderd *it lichem*.

9e. De meeste woorden op *el* uitgaande als *apel*, *adel*, *bikkel*, *beitel*, *bibel*, *bochel*, *drompel*, *dweil* (van *dwegel*), *girdel*, *heil* (van *hagel*), *himel*, *kegel*, *kerrel*, *koegel*, *rigle*, *spiegel*, *skoattel*, *winkel*, *woartel* of *wirtel*.

10e. Die op *dom* uitgaan, voor zooverre zij van bijvoegelijke naamwoorden zijn afgeleid en een staat, toestand of macht uitdrukken, als *adeldom*, *alderdom*, *frijdom*, *rykdom*, alsmede *eigendom* als een recht; maar *it eigendom*, als een bepaald voorwerp, is onzijdig.

B. VROUWELIJK ZIJN :

1e. De namen die eene vrouwelijke persoon aanduiden, als : *Bauk*, *Marije*, *mem*, *beppe*, *faem*, *suster*, *nicht*. Doch *wiif* en *frouminske* en de verkleinwoorden *famke* en *fanke* zijn onzijdig.

2e. De namen van vrouwelijke dieren, als : *merje*, *kou* (behalve in de algemeene beteekenis van rund) ⁽¹⁾ *ei*, *sûch*, *geit*, *teef*.

3e. De namen der meeste struiken, heesters, bloemen, granen en dergelijke vruchtgewassen, als *hulst*, *hagetoarn*, *heide*, *blom* en de hiermede samengestelde woorden; *rogge*, *weit*, *boekweit*, *hjouwer*, en andere, voor zooverre ze niet het lidwoord *it* voor zich nemen, als *it koarn*, *it koalsied*.

4e. De namen der letters en cijfers als de *r*, *de saun*, *de njuggen*.

5e. De woorden van werkwoorden afgeleid, die op *st* eindigen, als : *fangst*, *fynst*, *ginst*, *komst*, *rêst*, *tsjinst*.

6e. De woorden, die uitgaan of vroeger uitgingen op eene toonlooze *e*, als : *bôge*, *bynte*, *doaze*, *eide*, *fllibe*, *gripe*,

(1). Zie onder A 3°.

kofje, krite, kjitte, hikke, flesse, herne, mjitte, mûrre, pinke, matte, merse, panne, pine, pinne, strjitte, widze, wrine, weaze.

Uitzonderingen zijn, die een mannelijk wezen aanduiden, *heite, oxe, dóge*, of het lidwoord *it* voor zich nemen, als *it herte*.

7e. De woorden die op de vrouwelijk makende uitgangen *in* of *inne*, *ske*, *es* of *esse*, en *ster* eindigen, als: *keninginne, boerinne, dichteresse, prysteresse, keapmanske, smidske, kreamheinster, sjongster, tsjoenster*.

8e. De woorden van bijvoegelijke naamwoorden afgeleid, uitgaande op *:heit*, *te*, *me*, *ens* of *nis*: *goedheit, goedens, greatheit, greatte, greatme* en *greatens, gauwheit* en *gauwens, likens, kjellens* en *kjeltme, drófenis, finsenis, witnis, tsjusterens* of *tsjusternis*.

9e. De woorden op *skip*, voor zooverre ze niet eene waardigheid of betrekking aanduiden, als: *blydskip, dei-lisskip, frjecnskip, dronkenskip, rekkenskip, weddingskip*.

10e. De woorden op *ing* van werkwoorden afgeleid, als: *forieniging, forgearring, forkeaping, fieling, lieding, maling, nearring, riedling, rekkening, stelling, wenning, wroeging*.

11e. Die op *ij*, als: *bakkerij, bouwerij, dieverij, haverij, pronkerij, rymlerij, smidterij, sliterij*.

C. ONZIJDIG ZIJN :

1e. De namen van werelddeelen, landen steden en dorpen, als: *It greate Amerika, it álde Europa, it forienige Italie, it rike Amsterdam, it frije Fryslân, it álde Starum*.

Enkele namen, die het lidwoord *de* voor zich nemen, als *de Gordyk, de Haule, de Joure, de Knipe, de Lemmer*, worden mannelijk gebruikt.

2e. De namen der metalen , als : *goud , silver , koper , izer , stiel , lead , zink , blik of blyk*.

3e. De rededeelen en uitdrukkingen , als zelfstandige naamwoorden gebruikt , als *it myn en dyn , it hertlike dú , it goed en tsjoed , it ho en hwerom , it ja of né , it farrewol , it Forjit my net , it Frysk bloed tsjuch op , enz*.

4e. Alle verkleinwoorden op *ke , tsje , je* als *berntsje , holtsje , blomke , famke , sankje , bichje*.

5e. De naamwoorden , uitgaande op :

dom, als ze van zelfstandige naamwoorden zijn afgeleid , en eene verzameling aanduiden , als *minskdom , kristendom , heidendom , hertochdom*.

skip, als ze eene betrekking of waardigheid aanduiden , als *it boargerskip , faderskip , hearskip , masterskip , mondskip*.

sel, als ze van werkwoorden afgeleid zijn , als *baksel , brousel , haksel , kapsel , skynsel , skepsel , tsjoksel of tiksel*.

te, als verzamelwoorden , die in het Nederlandsch het voorvoegsel *ge* hebben , als : *berchte , beamte , biente , fûgelte , rúchte , stiente*.

6e. De naamwoorden van de wortels van werkwoorden afgeleid , met de onscheidbare voorvoegsels :

bi, als *biderf , bihâld , bigryp , bislach , bisit*.

for : *forbod , forbliuw , forguld , forfal , forkear , forlies , forsin , fortriet*.

ge : *gebrúk , gebrek , gefljuch , gegûl , gekryt , geklei , gemaek , geraes , gewaeks*.

ont : *onthâld , onthjit , ontslach , ontwyk*.

Bij samengestelde woorden richt zich het geslacht naar

het laatste woord, b.v. *de hûsman*, (m.), *de fiskfangst* (vr.), *it weardshûs* (onz.)

Uitzonderingen zijn :

it sketjefst (onz.), van het oude woord *sket* (*stalfé*), en *jefst*, *jefte* (gift), dat vrouwelijk is ;

de stoamboet (vr.), een nieuw uit het Nederlandsch overgenomen woord, en daarom, evenals in deze taal, vrouwelijk gebruikt, ofschoon *boat* in het Friesch gewoonlijk onzijdig gebruikt wordt.

D. VERSCHIL MET HET NEDERLANDSCH.

De volgende woorden hebben in het Friesch een ander geslacht, dan in het Nederlandsch. Omtrent die, welke met een cijfer gemerkt zijn, volgen hieronder bijzondere opmerkingen.

Friesch.

MANNELIJK.

de barch
de bosk (1)
de ein (2)
de fôle
de kenyn
de holle
de mar
de sé (3)
de swolm, swel

VROUWELIJK.

de harte m. en vr.
it hart o. (4)
de stoune
de ûre
de wiele (5)

Nederlandsch.

het varken o.
het bosch o.
het einde o.
het veulen o.
het konijn o.
het hoofd o.
het meer o.
de zee vr.
het gezwel o.

het wicht, hartje o.
de stond m.
het uur o.
het spinwiel o.

ONZIJDIG.

it aerd	de aard m.
it almanak	de almanak m.
it ankel	de enkel m.
it bird	de baard m.
it boadskip	de boodschap vr.
it boarst	de borst vr.
it boat	de boot vr.
it bosk (1)	de bos, bundel m.
it brief	de brief m.
it ezel	de ezel m.
it groat	de gort vr.
it hôf	de hof m.
it kier	de kier m.
it kin	de kin vr.
it kût	de kuit vr.
it laed	de lade vr.
it laei	de lei vr.
it lêst	de last m. (moeilijkheid)
it musyk	de muziek vr.
it omslach (fen in boek)	de omslag m.
it plak	de plek vr.
it sin (6)	de zin m.
it skaed	de schaduw m.
it skilderij	de schilderij vr.
it slaed	de salade vr.
it sté of steed	de stede vr.
it team, neiteam (7)	de toom m.
it tiksel, tsjoksel	de dissel m.
it wang	de wang vr.

E. BIJZONDERE OPMERKINGEN.

1. Het geslacht van *bosk* verschilt naarmate de beteekenis van het woord. *De bosk* (bosch, woud), is mannelijk, maar *bosk* (bos, bundel), is onzijdig: *in dubeltsje it bosk*.

2. Hetzelfde is het geval met het woord *ein*. In de beteekenis van *einde*, uiterste gedeelte, is het van ouds, evenals nu nog, mannelijk: *oppe thena lesta ende, fen de iene ein nei de oare, de onderein, de bopperein*. Maar *ein* in de beteekenis van *gedeelte*, *stuk*, *afstand*, is onzijdig, als: *it iene ein is langer as it oare, it ein wier to lang*. Van deze beide verschillende naamwoorden bestaan ook twee verschillende werkwoorden, als: *eingje* voor *eindigje* (ten einde brengen), en *einje* (vorderen met het werk).

3. *Sé* was van ouds mannelijk, als »*an des sees overa*." Ook bij GYSBERT JAPIKS: *Der se op 'e hege wier delbúke, En de sé seach yn syn tút*.

4. *Harte*, *hart*. De moeder zegt tot het oudere kind: *wol hy de harte eris sjen?* maar in het algemeen er over sprekende zegt zij: *it ljeave hart*.

5. *It wiel*, *fiel* of *fjil*. (wiel, wagenrad) is onzijdig, maar *de wiele*, *de spinwiele*. (spinnewiel), wordt altijd vrouwelijk gebezigd.

6. *Sin* (gezindheid, lust) is onzijdig, als *it sin fen de iene falt op reedriden, fen de oare op slydjeijen*. Maar als er het woord *beteekenis* door verstaan wordt, is het vrouwelijk. *Mannichien fettet de sin fen 'e werden forkeard op*.

7. *Team* in de beteekenis van afstammelingen, nakomelingschap, is onzijdig, als *it neiteam, it team hinne-piken*; maar als stam van het werkwoord *teamje* (toomen), b. v. *de team, hynstebitte*, (toom, gebit aan een paar-dehoofdstel), is het vrouwelijk.

Hiertoe behooren ook de woorden *minske*, *moed* en *skrift*.

It minske, waarschijnlijk eene verkorting van *frou-minske*, dat meer dan *manminske* gebruikelijk is, beteekent altijd eene *vrouw*, als: in *earm minske*, in *goed minske*, in *lêstich minske*, in *ryk minske*; maar *de minske* beteekent in het algemeen *de mensch*, b. v. *O, tins, hwet de yngoe God de onwirde minske al jowt*. G. J.

Moed, dat beide *moed* en *gemoed* beteekent, is in het eerste geval mannelijk: *De âlde moed is net forroun*,
O, wy stjerre for ús groun. DR. E. H.

In de tweede beteekenis is het onzijdig: *It moed waerd him fol*.

Zoo is ook *it skrift* (geschrift), onzijdig, maar *de Skrift* (de bijbel) vrouwelijk.

§ 3. De verbuiging der zelfstandige naamwoorden.

Het zelfstandig naamwoord, *met een lidwoord verbonden*, blijft in de *spreektaal* gewoonlijk onverbogen. Even als in het Hollandsch worden de 2e en 3e naamvalsvormen vervangen door omschrijving met een voorzetsel, als *fen de*, *oan de*, waarbij het naamwoord onveranderd blijft.

Zonder het lidwoord, wanneer twee naamwoorden onmiddellijk op elkander volgen, waarvan het tweede van het eerste afhangt, is echter de verbogen tweede naamval nog algemeen, terwijl hij *met het lidwoord*, in gebonden stijl ook nog gebruikelijk is, zooals beneden nader wordt uiteengezet.

Ook van een verbogen derden naamval komen nog

wumkes.nl

voorbeelden voor in uitdrukkingen met voorzetsels, die oudtijds dien naamval achter zich hadden, als *ter bede, ter eare, ta eare Gods, to fjilde, yn 't gelove, ter herte, to hóve, to live, by libbene live, to rjuchte, ten tide.*

En in verheven stijl wordt ook thans nog in den 3en nv. somtijds de *e* achter het naamwoord gevoegd, als: *Jaen de Heare lof. Gode wolgefallich, enz.*

Ten aanzien van den *tweeden* naamval moet worden onderscheiden tusschen de *zwakke* en de *sterke* verbuiging.

De *zwakke* verbuiging voegt eene toonlooze *e* achter het naamwoord, als: *Memme each en heite wird regjerje de bern, Gabe álders, Hidde hús.*

De *sterke* verbuiging voegt eene *s* achter het naamwoord, als *broers of sisters bern, Gysberts pinne, fearts wál.*

In de volgende regelen zijn beide verbuigingen vertegenwoordigd: *Hjir omtrint stie pake hús,*
Der in earme bidlersklús. J. G. v. B.

Het is noodig de regelen van beide verbuigingen aan te wijzen.

A. ZWAKKE VERBUIGING.

De 2e naamval der *zwakke* verbuiging ging oudtijds uit op *a*, b.v. *Siúrda lán* (Sjoerds land).

Voorbeelden van dien ouden naamvalsvorm hebben wij nog in de geslachtsnamen op *a*. Van oudsher waren de Friezen gewoon, de personen aan te duiden door den naam des vaders er bij te voegen. Thans geschiedt dit nog, maar onder den invloed van het Hollandsch, met de *s* der *sterke* verbuiging, als *Ruurd Sikkes*, met de betee-

wumkes.nl

kenis van *Ruurd Sikkeszoon*. Zoolang de buigingsvormen nauwkeurig in acht genomen werden, geschiedde het met de *a* der zwakke verbuiging, als *Sikko Tjaerda sone*, of kort weg *Sikko Tjaerda*. Zoo werd *Tjaerda* allengs de geslachtsnaam. ⁽¹⁾

Deze uitgang *a* was reeds ten tijde van GYSBERT JAPIKS tot de toonlooze *e* vervloeid, b.v. *Reontse ljeafdegel oer Frieske lichtfirdichheid*, (Reonixa's liefdeklacht over Frieskes lichtvaardigheid), en

Ho fet sopje oare ljeue petielen

En oare ljeue kij jaen grutte mielen. G. J.

Deze vorm leeft voort in de hedendaagsche taal.

Het duidelijkst blijkt zij, wanneer twee zelfstandige naamwoorden onmiddellijk op elkander volgen, waarvan het eerste, als de bezitter, in den tweeden naamval staat, en het tweede de bezitting uitdrukt, als *Ynske migen*, *sinne omgong*, *tsjerke weach*. G. J. *Gabe âlders*, H. *Nachtegale liet*, H. S. *Dat paed leit op Oege wei*, W. D.

Janne Griet (Griet de vrouw van Jan), *Jan en Griete bern* (de kinderen van Jan en Griet). Deze echt Friesche tweede naamvalsform wordt door sommige schrijvers ten

⁽¹⁾ JOHAN WINKLER. *Vrije Fries XIII* p. 152 en 241 en *XIV* p. 114 en volg.

Op dezelfde wijze ontstonden meerdere geslachtsnamen op *a* met tusschenvoeging van enkele overgangletters, zooals die op *ena*, *ema*, *sema*, *sma*, *inga*. De uitgang *ena* was de 2de naamval van het meervoud, b. v. *der minskena*. Vandaar in Oost-Friesland de geslachtsnamen *Tammema*, *Dekema*, waarvoor in in ons gewest *Tammema*, *Dekema*, met de letter *m*, met welke letter ook in andere woorden de herkomst wordt uitgedrukt, als *Geastmer*, *Hegemer*. De meervoudsuitgang van den 2den naamval werd aangenomen, als reeds meerdere stamvaders van den denzelfden naam waren voorafgegaan. De geslachtsnaam *Sjaerda* werd allengs *Sjaerdema*. Ook de uitgang *ing* geeft afkomst te kennen, zooals *Karolingers*. *Capetingers*. Met achtervoeging der *a* ontstonden daardoor geslachtsnamen als *Eijsinga*, *Hiddinga*.

onrechte dikwijls verwaasloosd, als zij in navolging van het Hollandsch schrijven: *de bern fen Jan en Griet*.

Ook met het lidwoord, waar dit in gebonden stijl verbogen wordt, en alzoo zonder bijvoeging van een tweede zelfstandig naamwoord, als bezitting, wordt deze naamvalsform gebruikt, als *des Almachtige, des Heare, des minske, de hân des flitige, der vrouwe*, enz. Deze tweede naamvalsform eischt dus in het Friesch de enkele *e*, waar die in het Nederlandsch *en* heeft.

Het tegenwoordig gebruik der zwakke verbuiging laat zich nog grootendeels uit de regelen der oude taal verklaren.

Zwak werden oudtijds verbogen de eigennamen van personen, en alle overige naamwoorden, die op een klinker eindigden, waarop niet, zooals in eenlettergrepige woorden *see, dei*, de hoofdtoon viel, b. v.: *di hera, des hera; di suna of sone, des suna; di fretho of frede, des fretha; diu frowe, der frowa; diu tsiurke, der tsiurka*.

Daar thans de eindklinker, zooals de *a, o* of *u* in den regel tot de toonlooze *e* is vervloeid en deze op hare beurt in vele woorden geheel is afgesleten, kan men thans de volgende regelen stellen:

Zwak worden verbogen:

1e. De eigennamen van personen van ééne lettergreep onverschillig op welken medeklinker zij uitgaan, en de meer-lettergrepige eigennamen, die op een toonlooze *e* eindigen, als *Reontse ljeafde gal, G. J. Ynske migen, G. J. De skrik fen Piere namme, R. P. De Blijere toer, de Blijere feart, W. D. Oedze Tryn, Gatske sizzen, Hidde hûs*.

Als echter een meerlettergrepige eigennaam, die niet op de toonlooze *e* eindigt, zooals *Harmen*, tot een één-lettergrepige als *Harm* wordt saamgetrokken, die evenwel in de uitspraak nagenoeg als tweelettergrepig klinkt, dan blijft de sterke verbuiging bestaan, als *Harms hús*.

2e. De overige persoons-, dier- of zaaknamen, die op eene toonlooze *e* eindigen of vroeger daarop uitgingen, b. v. *heite soan en memme pop*. Dat de woorden *heit*, *mem* vroeger op *e* uitgingen blijkt uit GYSBERT JAPIKS:

»*Heite seach, as woe hy bite,*
en: As de bern yen t' earen krite:
Memme, memme, ite, ite.

Zoo ook *memme skerte*, tegenover *moars skerte*, (omdat *moar* of *moer* is samengetrokken uit het tweelettergrepige *moder*, dat niet op eene toonlooze *e* eindigt). Voorts *beppe nijsqjirgens*, *it berne hoaske*, *jiffrouwe broer*. En bij naamwoorden, die geene personen aanduiden, als *ús bolle bek*, *G. J. kouwe hoarnen*, *hoanne spoaren*, *it nachtegale liet*, *herte kolk*, *sinne opgong*, *tsjerke weach*, *ljeafde gjalp*, *dobbe ich*, enz.

Alle woorden onder 2° begrepen volgen bij verbuiging met het lidwoord ook deze zwakke verbuiging en nemen dus na *des* of *der* de toonlooze *e* aan, voor zooverre ze niet reeds hierop uitgaan, zooals: *des Allerheechste*, *des Heare*, *des herte*, *der frouwe*, *der ljeafde*. Zoo ook de bijvoegelijke naamwoorden als zelfstandige gebruikt, als *des rjuchtfirdige*, *des goede*, *des fromme*, *des kweade*, *des flitige*, enz.

Samengestelde woorden uit twee zelfstandige naamwoorden bestaande, zijn ook meestal met dezen tweeden naam-

valsform der zwakke verbuiging verbonden als *hynstestâl*, *skieppehok*, *hoannekaem*, *hinneayen*, *sinneskyn*, *hikkepeallen*. Somtjids echter is de verbinding zoo innig, dat zelfs het teeken van den tweeden naamval is weggefallen, als: *hûsrie*, *maitiid*, *moarntiid*, *skiepmólke*.

B. STERKE VERBUIGING.

De sterke verbuiging had oudtjids plaats bij die naamwoorden, die op één of meer medeklinkers, of op een toonhebbenden klinker eindigden of op een toonloozen klinker, als in de voorgaande lettergreep ook een toonlooze klinker voorkwam, zooals *des mannes*, *des broders*, *des deis of dages*, *des sees*, *des presteres*.

Deze regel geldt thans nagenoeg nog geheel, als slechts het verloop der uitgangen in aanmerking wordt genomen.

Sterk worden thans verbogen:

1e. De eigennamen van personen op een toonhebbenden klinker eindigende en de meerlettergrepige, die niet op een toonlooze *e* maar op een of meer medeklinkers eindigen, als *Ké's earizer*, *Gysberts tong*, *Rommerts Bauk*, *Harmens hûs*.

Indien het meerlettergrepig woord wordt saamgetrokken, dan blijft dezelfde verbuiging bestaan, als *Harms hûs*.

2e. Alle overige namen voor personen of zaken, hetzij één- of meer lettergrepig, die op één of meer medeklinkers, uitgaan, en vroeger niet op een toonlooze *e* eindigden, als: *Tsjeskmoads séeangste*, *moarsskerte*, *broers of sisters bern*, *myn wiifs kypse*, *de breids klean*.

Voorbeelden van dezen tweeden naamval ook van zaak-

namen, zijn: *deads bût*, *deads hannen*, *tsjerkhófs boden*, *moarns- of jouns miel*, *fearts wâl*, *wâlskant*, *kofslading*, enz.

Deze verbuiging volgen ook alle verkleinwoorden op *ke*, *tsje*, *je*, als *famkes jierren*, *it berntsjes widske*, *it jonkjes klomp*.

Ook in samenvoegingen met andere rededeelen komt de sterke verbuiging van het zelfstandig naamwoord voor, als *âldwrâlds*, *goedmoeds*, *willemoeds*, *goed- of kwea skiks*, *bleatfoets*, *hjoeddeis*, *onderweis*, *stapfoets*, *folle goeds*, *hwat greats*, *hwat nolks*, *bûte tiids*, enz.

Bij verbuiging met het lidwoord nemen de tot deze verbuiging behoorende mannelijke naamwoorden, in gebonden stijl ook de *s* aan, als: *des kenings*, *des mans*, *des ljachts*, *des deads*, *des hielals*.

De vrouwelijke naamwoorden van deze verbuiging, ofschoon bij verbindingen met andere naamwoorden ook eene *s* aannemende, als: *broers en sisters bern*, blijven echter na een lidwoord onverbogen, als *der sister*, *der breid*.

Deze sterke verbuiging wordt ook nog gebruikt, onverschillig of het naamwoord tot de sterke of zwakke verbuiging behoort, als het woord, hetwelk door den tweeden naamval beheerscht wordt, als bekend verondersteld en verzwegen wordt, als b. v.

a. *Dit is heites en dat is memmes*. In dergelijke gevallen wordt ook dikwijls het bezittelijk voornaamwoord in den *sterk* verbogen tweeden naamval er bij gevoegd, b. v. *dit is omke sines en dat is moike hjarres*.

b. *By domenijs hadde se praters*, d. i. *by domenijs folk of hûsgesin*. Dit stemt overeen met het Engelsch: *at*

the vicars. Zoo ook: *nei oarreheites ta*, *nei heit en memmes ta*, *by de mounlers*, enz.

c. Bij vergelijkingen, als het voorwerp van vergelijking als bekend verondersteld wordt, als *Joukes is moayer as Annes*, *mar Geales is moaist*.

§ 4. De vorming van het meervoud der zelfstandige naamwoorden.

Oudtijds namen de zelfstandige naamwoorden in het meervoud de uitgangen *a* of *an* aan. In de landen ten oosten van de Lauwers en de Eems kwamen bovendien de uitgangen *ar* en *u* voor, die echter in het Wester-Lauwersch Friesland niet inheemsch zijn geweest.

De uitgangen *a* en *an* zijn langzamerhand tot *en* overgegaan. Reeds in de 15e eeuw was deze vorm algemeen, en thans is zij nog verre weg de meest gebruikelijke, ook in woorden, waarin het Nederlandsch eene *s* heeft, als: *banken*, *beammen*, *blommen*, *broerren* (broeders), *djirren* (dooiers), *gounen* (guldens), *heiten* en *memmen* (vaders en moeders), *keattingen* (ketens of kettingen) *hearringen*, *hoarnen* (horens), *toarnen* (dorens of doornen), *toeren* (torens), enz.

Een enkel overblijfsel van den meervoudsvorm op *a*, allengs tot de enkele toonlooze *e* vervloeid, hebben we nog in *earte* en *beane* (erwten en boonen), waarvoor echter ook *earten* en *beannen* gebruikt wordt.

Van vreemden oorsprong is de uitgang *s*, die oudtijds niet voorkwam.

Deze uitgang wordt echter alleen gebezigd:

1e. achter de vloeibare letters *l*, *m*, *n*, *r*, wanneer deze

wumkes.nl

door eene toonlooze *e* zijn voorafgegaan, alzoo achter de naamwoorden op *el, em, en, er.* of de verlengingen *ert* of *ier*, b.v. *apels, angels, beakens, bloesems, daelders, flodders, gaffels, jonges, (van het oude jongen), keppels, leagens, mokers, oarders, protters, spiegels, stjonkerts, koetsiers.*

2e. achter de verkleinwoorden op *ke, tsje* en *je*, als: *berntsjes, famkes, jonkjes, wyfkes.*

Daar deze afgang op *s* niet oorspronkelijk Friesch is, hoede men zich, haar in navolging van het Hollandsch uit te breiden tot andere woorden, als *mans, koks, smids*, enz.

In gebonden stijl wordt terecht de oorspronkelijke uitgang op *en* bewaard, als *Inglen, himelen, tekenen.*

Naamwoorden met een scherp korten klank behouden die in het meervoud, waar die in het Nederlandsch in een zachtlangen klank overgaat, als: *dak dakken, fet fetten, gat gatten, skip skippen, slach slaggen, smid smidden.*

Eenige naamwoorden hebben eene onregelmatige meervoudsvorming:

kou	wordt	kij.
goes	»	gies of goezzen.
skoech	»	skoën.
dei	»	dagen.
wei	»	wegen.

Andere blijven in het meervoud gelijk als:

bern	meervoud	bern.
skiep	»	skiep.

Een dubbel meervoud hebben:

bij	mv.	bij	en	bijen.
dier	»	djier	en	dieren.
hynsder	»	hynsder	en	hysders. b.v.

De broedbij meitsje is slaven lyk. J. G. v. B.

Dyn sechs bernkes, earne djier,

Rinne gúzjend om 'e stúke. G. J.

De hynsder reste, jowt men se iten. G. J.

Sommige woorden worden in den enkelvoudsvorm, met het begrip van het meervoud, als *verzamelwoorden*, gebezigd, b. v. *de mûs is yn 'e greiden, de lûs is yn 'e beane, de rûp is op 'e koal*. Het werkwoord behoudt echter in dergelijke gevallen ook den enkelvoudsvorm.

Het woord *kleed*, als lijfdracht, wordt *klean*, doch in andere beteekenis regelmatig *kleden*.

Zoo ook heeft het woord *lid*, naar gelang van zijne beteekenis, verschillende meervoudsvormen, b. v.: *lid* (deksel), wordt *lidden*, *lid* (als lichaamsdeel) wordt *lea*, behalve *fingerlid*, dat *fingerlidden* blijft, *lid* als deel van een genootschap wordt *leden*, en *lid* van een kerkgenootschap, gewoonlijk *lidmaet*, wordt *lidmaten*.

De woorden *man*, *frou* vormen in den regel het meervoud door achtervoeging van *ljue*, als *manljue*, *frouljue*. Waarschijnlijk is dit eigenlijk het meervoud van het gebruikelijke *manminske*, *frouminske*. De regelmatige meervoudsvormen *mannen*, *frouwen* worden ook gebezigd.

De uitdrukking: *de mannen* wordt in het bijzonder gebezigd voor de leden van eenig bestuur; zoo zijn *de mannen* of *de doarps mannen* de dorpsarmvoogden of vroeger de dorps gecommitteerden.

Samengestelde woorden op *man* veranderen dit in *ljue*, als *bûrman* *bûrljue*, *krychsman* *krychsljue*. Bepaald aangewezen buren, die b. v. bij begrafenis burenplicht doen, heeten echter de *bûrmannen*, met den klemtoon op *man*.

En *breugeman* (bruidegom), dat niet met *man* maar met het oude *goman* is samengesteld, blijft *breugemannen*.

Overigens gelden dezelfde regels als in het Nederlandsch, omtrent:

a. woorden, die geen meervoud aannemen, als stofnamen, *goud*, *silver*, *izer* en verzamelwoorden, als *fûgelte*, *fé*.

b. woorden die, ofschoon een meervoud hebbende, enkelvoudig worden gebruikt tot aanduiding van maat, gewicht of hoeveelheid, als *trije foet*, *fiif poun*, *saun jelne*, *tweintich goune*, *tsien lést*.

Kleine geldstukken maken hierop echter eene uitzondering. Men zegt: *twa duiten*, *trije cinten*, *twa oartsens*, *trije botsens*, *fiif stûren*, *fjouwer dúbeltsjes*, *twa kwartsjes*.

c. woorden, die alleen in het meervoud worden gebruikt, als *âldfaers*, *foarâlders*, *harsens*, *ljue*, *onkosten*.

Een verschil met het Nederlandsch maakt evenwel het woord *âlders*, waarvan ook het enkelvoud wordt gebruikt, b.v. *it leed fen in bern is for in âlder net út to stean*.

§ 5. De buigingsvorm in het meervoud.

De tweede naamval van het meervoud werd oudtijds gevormd door den uitgang *ena* achter het naamwoord, of als het meervoud op *an* uitging, daarachter de enkele *a* te voegen, b.v. *der minskena*.

Dezen vorm, waarvan de eindletter *a* tot de toonlooze *e* is vervloeid, hebben we nog bewaard bij samenvoeging van twee naamwoorden, waarvan het eerste het tweede beheerscht, b.v. *minskene dwaen en litten*, *Hearne wegen*, *famne pronkjen*.

Hij komt alleen voor bij naamwoorden, waarvan het meervoud op *en* eindigt.

Waar de *s* het meervoud vormt blijft de tweede naamval altijd onverbogen, b. v. *jonges streken*.

Bij verbuiging met het lidwoord blijven alle naamwoorden, hetzij het meervoud op *en* hetzij het op *s* eindigt, zoowel in den tweeden, als in de overige naamvalen, altijd onverbogen, b.v. *der minsken, der keningen, der blommen, der âlden, der âlders, der broerren, der sisters*.

§ 6. Voorbeelden van verbuiging.

Na de voorafgaande beschouwingen behoeven de voorbeelden van verbuiging geene nadere toelichting. Slechts zij opgemerkt dat de tusschen haken gevoegde vormen, als gedeeltelijk verouderd, alleen in dichterlijken of verheven stijl voorkomen.

A. ZWAKKE VERBUIGING.

MANNELIJK.

enkelvoud.

meervoud.

1 ^e nv. de hear	1 ^e nv. de hearen
2 ^e nv. des heare of fen de hear	2 ^e nv. der of fen de hearen
3 ^e nv. de hear(e) of oan de hear	3 ^e nv. de of oan de hearen
4 ^e nv. de hear	4 ^e nv. de hearen

VROUWELIJK.

enkelvoud.

meervoud.

1 ^e nv. de frou	1 ^e nv. de frouwen.
2 ^e nv. der frouwe of fen de frou	2 ^e nv. der of fen de frouwen
3 ^e nv. de frou(we) of oan de frou	3 ^e nv. de of oan de frouwen.
4 ^e nv. de frou.	4 ^e nv. de frouwen.

ONZIJDIG.

enkelvoud.

meervoud.

1^e nv. it herte1^e nv. de herten2^e nv. des herte of fen it hert2^e nv. der of fen de herten3^e nv. it hert(e)3^e nv. de of oan de herten4^e nv. it hert4^e nv. de herten

B. STERKE VERBUIGING.

MANNELIJK.

enkelvoud.

meervoud.

1^e nv. de broer1^e nv. de broerren2^e nv. des broers of fen de broer2^e nv. der of fen de broerren3^e nv. de broer of oan de broer3^e nv. de of oan de broerren4^e nv. de broer4^e nv. de broerren

VROUWELIJK.

enkelvoud.

meervoud.

1^e nv. de sister1^e nv. de sister2^e nv. der of fen de sister2^e nv. der of fen de sisters3^e nv. de of oan de sister3^e nv. de of oan de sisters4^e nv. de sister4^e nv. de sisters

ONZIJDIG.

enkelvoud.

meervoud.

1^e nv. it tiksel1^e nv. de tiksels2^e nv. des tiksels of fen it tiksel2^e nv. der of fen de tiksels3^e nv. it tiksel of oan it tiksel3^e nv. de of oan de tiksels4^e nv. it tiksel.4^e nv. de tiksels.

III. HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD.

De Friesche taal bevat een rijken schat van bijvoegelijke

Fr. Spraakk.

wurkes.nl

6.

naamwoorden, hetzij eigendommelijke, hetzij afgeleide of samengestelde, die veelal de fijnste schakeeringen van eigenschappen of hoedanigheden met treffende juistheid uitdrukken.

De beteekenis er van kan in het Nederlandsch dikwijls slechts ten naastebij worden wedergegeven.

§ 1. Eigendommelijke bijvoegelijke naamwoorden.

Eenige voorbeelden hiervan mogen aan het begin van dit hoofdstuk eene plaats vinden.

amper, te nauwernood, bijna.	froed, bezadigd, verstandig, deugdzaam.
bihypplik, netelig, hachelijk.	fúl, fel, heftig.
bikaaid, teleurgesteld in hoop op voordeel.	gammel, eenigszins ziekelijk, sukkelend.
bitáft, loos, slim, berekenend.	geizich, geelachtig, bleek van gelaat.
blier, vroolijk van gelaat.	gysten, haastig, voortvarend, driftig.
blij, vroolijk uitziende.	gjalt, gjelt, ledig, loos, onvruchtbaar.
bliid, blijde.	glei, hel, erg zonnig, zeer vettig.
blastich, bluisterich, opgeblazen,	grif, stellig, zeker.
opgewonden, leven makend.	grimmitich, brandende van gramschap.
bot, to bot, te veel, te mild.	heiselik, zeer hevig, vreeselijk.
brimstich, kortaf, toornig.	himmel, schoon en net.
brodzich, nattig en warm.	ynkennich, van een kind, alleen aan
danich, zeer, in groote mate.	bekenden gehecht, bang
deiles, twistend, vechtend.	voor vreemden.
diger, spaarzaam, op zijn zaken toe-	jamk, goed, schoon, hupsch, en als bij-
ziende.	woord: dikwijls, menigmaal.
dimmen, bescheiden, bezadigd, een-	kant, (fen liif en lea), welgemaakt.
voudig, nederig.	kein, van eene jonge maagd, net, fier,
dipper, vlijtig en spaarzaam.	eenigszins preutsch.
dizich, eenigszins mistig, dobberend,	keken, nauw toeziende, veel eischend
tusschen vorst en dooi.	in den persoon, waarmee men
dreech, rijk aan inhoud, overvloedig	verkeert.
van stof, stevig, duurzaam.	kjel, kel, verschrikt.
dún, vol, zat, beschonken.	kloek, ijverig en spaarzaam.
eang, beangst.	kras, wakker, bij de hand, oppassend.
eptich, net, proper.	kreas, bevallig in kleeding en houding.
faei, veeg, gevaarlijk.	kroes, golvend, kroes.
falikant, verkeerd uitkomend.	krudich, net en smaakvol in kleeding
flanterich, slap, gekreukeld, waterig.	en houding.
foldiedich, mild in doen en geven.	kûs, bedaard, gedwee.

kwier, netjes, keurig.	ringen, spoedig, weldra, schielijk.
kwikker, netjes, eenigszins opgedirkt.	rju, vrij wat, vrij veel.
lardich, fletsch, slap, flauw.	roppich, gulzig, begeerig.
leidich, met wulpsche oogen tot zich trekkend.	rûpsk, kouwelijk en ongezonder uitzierende.
lodderich, ljordich, behagelijk, aanminnig uitzierende.	sangerich, gezengd, aangebrand van natte spijs, zanikend van een beschonkene.
lij, luw, lauw.	sib, verwant.
mańsk, door eigen kracht veel vermogend, een man uitmakend.	sip, onnozel uitzierende.
matsk (van het weer) drukkend warm, afmattend.	sjuch, goed uitzierende.
moetel, poezel.	keapsjuch, zoo goed uitzierende, dat het tot koopen lokt.
min, slecht, weinig.	onsjuch, onooglijk, leelijk uitzierende.
nitelich, toornig, kwaad, stootend.	skier, grijs, grauw, vaal.
njummel, klein, zedig, lief.	skraech, te nauwernood,
njûr, norsch, boos.	skrander, vroeg opstaande.
notich, bedaard, ingetogen.	skrousk, kouwelijk, huiverig.
noartich, noartsk, norsch.	skruten, vreesachtig.
njûwd, niût, tam, tegenovergesteld van wild.	skobbich, skobberich, haveloos.
mak, tam, tegenovergesteld van kwaad- aardig.	sleau, traag, loom, slof, langzaam en toonloos sprekend.
near, naar, benauwend.	slynsk, ongeoorloofd verslindend, snoepsch.
neasich, gering, nietig, bekrompen.	slûch, traag, vadsig, loom, slaperig.
nochlik, genoegelijk.	sneu, teleurstellend.
noffelik, genottelijk, gerijflijk, gemakke- lijk.	snibbich, snippich, eenigszins bits.
nolk, gemakkelijk, geschikt, goed.	snoad, schrander.
nommel, oprecht, braaf, edel.	smout, warm, in de luwte.
nuver, bijzonder.	smûk, genottelijk warm.
oerhearich, ongehoorzaam.	staf, stomp van bevassing, eenigszins doof.
ôfmed, vermoeid, afgesloofd.	steech, onverzettelijk.
onhuer, vuil, smerig.	stjuch, stug.
onlijich, ruw, (van regen of wind.)	stym sk, stijfhoofdig.
oerdwealsk, zeer overdreven, buiten- sporig.	stoer, stout, vastberaden.
proes, proezich, bevallig, net en welgevuld gekleed.	strús, stuursch, barsch, gestreng.
permantich, gemaakt deftig.	sunich, zacht, spaarzaam, doodziek.
rynsk, milddadig.	swiid, veel, sterk, machtig.
rij, overdadig, kwistig.	tûk (tuk) loos, slim, vernuftig, bedreven
rimpen haastig, onbesuisd, kortaf.	tsjoed, erg, slecht, verkeerd.
	tsjok of tsjûk, dik.
	tsjep, knap, fraai, hupsch.
	warch, wirch, vermoeid.
	wif, wuft, vlug, onbestendig.

§ 2. Vorming van bijv. naamwoorden door voor- en achtervoegsels.

Een groot getal bijvoegelijke naamwoorden wordt bovendien gevormd door een ruim gebruik van voor- en achtervoegsels.

A. VOORVOEGSELS.

Het gebruik der voorvoegsels komt grootendeels overeen met dat bij de zelfstandige naamwoorden, weshalve daarnaar wordt verwezen.

Alleen zij nog opgemerkt, dat de voorvoegsels *yn*, *oer*, *troch*, veelvuldig worden aangewend, om de eigenschap, die reeds in het woord ligt opgesloten, in sterkere mate uit te drukken, als: *ynblank*, *ynbleek*, *yndjip*, *yngoed*, *yngreven*, *ynfieren*, *ynsyn*, *ynljeaf*, *ynsot*, *ynwyt*, *ynswart*; *oerblij*, *oerdjûr*, *oerdrovich*, *oerdwealsk*, *oerfloedich*, *oerfol*, *oergreat*, *oerkreftich*, *oerlokkich*, *oerlang*, *oerwyld*, *oernôch*, *oersêd*, *oerswiet*, *oerswier*;

trochbleek, *trochblier*, *trochloftich*, *trochsillich*, *trochsiik*, *trochswiet*, *trochwitne*, *trochwiet*.

B. ACHTERVOEGSELS.

De zelfstandige achtervoegsels zijn hoofdzakelijk:

Achtich, waarschijnlijk verwant met het Oud-Friesche *age*, (hebben, tot plicht hebben, moeten, b.v. *hy ách*, hij moet); het geeft de eigenschap door het hoofdwoord uitgedrukt, in geringere mate te kennen, als: *âldachtich*, *bernachtich*, *jongesachtich*, *skelmachtich*.

Haftich of *aftich* van den stam van *hawwe* (hebben) drukt daarentegen de eigenschap in het hoofdwoord opgesloten, in sterkere mate uit, als: *baesaftich*, *heldhaftich*, *krampaftich*, *krygshaftich*, *manhaftich*, *reusaftich*.

Ich (ig), waarin de stam van *eigen*, ⁽¹⁾ geeft in de eerste plaats de eigenschap, die in het hoofdwoord uitgedrukt is, te kennen, als in afleidingen van zelfst. naamwoorden: *beestich*, *bloedderich*, *driftich*, *fjûrich*, *hastich*, *hoannich*, *hoekich*, *linich*, *luftich*, *lokkich*, *lêstich*, *nidich*, *smoarrich*, (smoarch), in afleidingen van werkwoorden, in *bibberich*, *brimstich*, *dromerich*, *gobberich*, *kliemerich*, *klibberich*, *skriemerich*, *slepperich*, *skimerich*, *tobberich*. Achter andere bijvoegelijke naamwoorden dient zij om de eigenschap in geringere mate uit te drukken, als: *goedich*, *swartich*.

Ber van het oude *bera* (dragen, baren, waarvan *bern*), drukt in de eerste plaats iets met zich brengen of in zich dragen uit, als: *earber*, *dierber*, *feilber*, *kostber* en in de tweede plaats eene geschiktheid, als *brânber*, *brûkber*, *draegber*, *ytber*.

Er, *mer*, *ster* dienen om de plaatselijke afkomst aan te duiden, als *Ljouwerter*, *Hûnser*, *Geastmer*, *Hegemer*, *Grouster*, *Dragtster*.

En achter stofnamen, dient tot aanwijzing van de stof, als: *gouden*, *silveren*, *izeren*, *houten*, *liemen*, *learen*, *stiennen*, *wollen*, *saeijen*. Als de naam der stof reeds op *en* uitgaat, neemt het bijvoegelijk naamwoord daarachter eene *s*, als: *lekkens*, *linnens*.

Leas van *liese*, *forliese*, geeft een gemis te kennen, als: *âlderleas*, *earleas*, *hopeleas*, *ljeafdeleas*, *rokkeleas*, *soargeleas*, *trouweleas*.

(1) Naar de afleiding zou deze uitgang met *g* gespeld kunnen worden. De uitspraak vordert echter *ch*, die ook in het Oud-Friesch altijd gebruikt werd

Lik van *lyk* geeft oorspronkelijk eene gelijkheid of overeenkomst aan, als: *goddelik*, *minskelik*, *dierlik*, *masterlik*, *wonderlik*. Zoo ook geeft het achter werkwoorden en reeds bestaande bijvoegelijke naamwoorden eenige overeenkomst te kennen met hetgeen door het hoofdwoord wordt uitgedrukt, als: *boartlik*, *forjitlik*, *lidelik*, *mûgelik*, en *goeddelik*, *kwealik*, *rikelik*, *sikelik*.

Sk drukt in de eerste plaats eene afkomst uit, als: *Frysk*, *Hollansk*, *Fransk*, en in de tweede plaats eene overeenkomst aan afkomst eigen, als *ierdsk*, *himmelsk*, *stedsk*, *bernsk*, *hounsk*, en in het algemeen eene overeenkomst met de beteekenis van het hoofdwoord, als: *brodsk*, *glûpsk*, *grutsk*, *klûmsk*, *pronksk*, *ropsk*, *slytsk*, *smeulsk*.

Sum (zaam) geeft eene innige samenhang te kennen, als: *twaresum*, *trijresum*, *tweintigesum*, *hondertesum* (twee-, drie-, twintig-, honderd-samen; zie de verzamelgetallen bij de telwoorden), en voorts een samenhang met de eigenschap in het hoofdwoord uitgedrukt, als: *deugdsom*, *earsum*, *iensum*, *gemiensum*, *grousum*, *langsum*, *riedsum*, *seltsum*, *saedsum*. Achter de stammen van werkwoorden geplaatst, wordt eene geschiktheid of geneigdheid uitgedrukt, als *bikomsum*, *biskamsum*, *bûgsum*, *brûksum*, *dûrsum*, *groeisum*, *learsum*, *sjongsum*, *smaeksum*, *wirksum*.

De uitgangen *bandich* en *eindich* geven de eigenschap in sterke mate te kennen, als: *losbandich*, *fûlbandich*, *fûleindich*.

De verkleinwoordjes *kes*, *tsjes*, *jies* strekken om de eigenschap van het hoofdwoord in geringere mate uit te drukken, als *bleekjes*, *ljeafkes*, *minnichjes*, *rûchjes*, *sunichjes* of *sûntsjes*, *stilkes* of *stiltjes*, *slûchjes*.

§ 3. De verbuigingsvormen der bijvoegelijke naamwoorden.

De bijvoegelijke naamwoorden hadden van oudsher een *sterken* of *onbepaalden* en een *zwakken* of *bepalenden* buigingsvorm.

Bij den *sterken* of *onbepaalden* vorm blijft het grondwoord onveranderd, als: *moai*, *goed*, b. v. *moai waer*, *in goed man*.

Bij den *zwakken* of *bepalenden* vorm, neemt het grondwoord de toonlooze *e* aan, als *moaye*, *goede*, b. v. *it moaye waer*, *de goede man*.

Deze beide vormen bestaan nog in de levende taal.

Somtijds brengt het verschil in beide vormen een onderscheid in beteekenis mede. *In âld feint* is een oude vrijgezel, *in âlde feint* een oude of ook een vroegere knecht; *in lyts feint*, een tweede of laagste knecht, *in lytse feint*, een kleine knecht; *in âld faem*, eene oude vrijster, *in âlde faem*, eene oude of eene vroegere dienstmeid; *in goed faem*, eene dienstmeid die als zoodanig goed is, *in goede faem*, eene meid van goede inborst, *in âld boer*, iemand die al lange jaren boer is geweest en als zoodanig oud geworden, *in âlde boer*, een boer op hoogen leeftijd, *in âld swabbert*, iemand die lang rond gezworven heeft, *in âlde swabbert*, een zwerveling oud van jaren.

Waar geen verschil van beteekenis bestaat, hangt het gebruik van den *sterken* of den *zwakken* vorm daarvan af, of het bijvoegelijk naamwoord *onbepaald* of *bepalend* gebruikt wordt.

Sterk en *onbepaald* wordt b. v. het bijvoegelijk naam-

woord vooral gebezigd na het onbepalend lidwoord *in*, als: *in goed Fries, in jong faem, in opslûpen jonge, in âld hyn-der*, alsmede na eenig ander onbepalend woord als: *hwat, mannich*, b. v. *hwat nij hûsrie, mannich earm arbeider*.

In het onzijdig geslacht kan deze vorm ook met het bepalend lidwoord *it*, of zonder lidwoord voorkomen, als: *goed folk, tsjok waer, it âld hynsder*.

Opmerking verdient het, dat na het onbepalend lidwoord *in* en het bepalend onzijdig lidwoord *it* de beide vormen kunnen voorkomen, naarmate het bijvoegelijk naamwoord als minder of meer bepalend gebruikt wordt. In de uitdrukking *it âld hynsder* wordt minder op de eigenschap van *âld* gedrukt, dan in: *it âlde hynsder*. Hetzelfde verschil ligt in *it jong pear* en *it jonge pear*; *in great kearel* en *in greate kearel*; *in moai kou* en *in moaije kou*; *in lang piip* en *in lange piip*.

De *zwakke* vorm wordt gebezigd als meer *bepaald* gewezen wordt op de eigenschap, die in het bijvoegelijk naamwoord ligt opgesloten. Hij volgt daarom altijd achter het bepalend lidwoord *de* zoowel in het mannelijk als in het vrouwelijk geslacht, b. v. *de stoere Fries, de ni-vere man, de goede frou, de hege toer*.

Naarmate van den sterken of den zwakken vorm van het bijvoegelijk naamwoord was er oudtijds ook verschil van verbuigingsvormen.

De sterke vorm nam in den 2en naamval van het mannelijk en onzijdig geslacht den uitgang *s* aan, als *heles landes, grenes turves*, en in den 2en en 3en naamval van het vrouwelijk geslacht den uitgang *er* (of *ere*), b. v. *bi risender sunna, hastiger hande*.

Voorbeelden van deze sterke verbuigingsvormen hebben wij nog in bepaalde uitdrukkingen, als: *goederjousk*, *út goederbést*, *to goeder trou*, *lokkigerwize*, *mannigerlei*, *neijerhân*, *onforrjuchtersake*, en in verschillende woorden op *nóch*, als *goeddernóch*, *langernóch*, *likernóch*, *moaijernóch* daar het bijwoord *nóch*, *genóch* (genoeg) oudtijds den tweeden naamval bij zich had, als *thi kening heth allera campena* (kampvechters) *noch*; *allera rikera frionde enoch*.

De verbuiging van den zwakken vorm daarentegen was oudtijds reeds veel eenvoudiger. De eindletter *e* veranderde alleen in *a*, b.v. *dere goda frowa*.

Daar echter in de thans levende taal de verbogen naamvallen zoowel van het lidwoord als van het zelfstandig naamwoord gewoonlijk door omschrijving met de voorzetsels *fen* en *oan* worden uitgedrukt en daarbij de verbogen vormen grootendeels zijn vervallen, komen ook de buigingsvormen van het bijvoegelijk naamwoord, behalve in uitdrukkingen als de evenvermelde, thans niet meer voor.

De sterke vorm, als *âld*, *goed*, *moai* blijft in alle naamvallen gelijk; alleen neemt hij in het meervoud de *e* aan, als: *in âld hynsder*, *âlde hynsders*.

Ook in den zwakken vorm is de verbogen naamvals-uitgang *a* tot *e* versleten, zoodat ook deze vorm in alle naamvallen en getallen gelijk blijft, b.v. *in goede man*, *in goede frou*, *goede manljue*, *goede frouljue*, *de waerme sinne*, *de bleke moanne*, *de blinkjende stjerren*, *de wylde bisten*.

Uitgewerkte voorbeelden van verbuiging mogen dus overbodig geacht worden.

Uit het aangevoerde blijkt, dat de uitgang *n* niet tot

de buigingsvormen van het bijvoegelijk naamwoord behoort. Toch wordt de *n* somtijds bij een mannelijk zelfstandig naamwoord achter het bijvoegelijk naamwoord geplaatst, om daarop meer nadruk te leggen. Zoo spreekt men thans veelal van *Us ljeaven Heare*, ofschoon GYSBERT JAPIKS nog altijd regelmatig *ljeave Heare* schreef. Ook in min verheven uitdrukkingen komt zij voor, als: *Gabe hie altyd al in nuveren ien west*, J. H. H.; *in besten promten kearel*, *in goeden simpelen stedsman*, *sa'n meageren skerminkel*, E. H. Ofschoon het gebruik dezer *n* somtijds eene bevallige losheid of kracht aan de uitdrukking kan bijzetten, schijnt ze toch slechts spaarzaam gedoogd te kunnen worden, opdat de werkelijke taalregels niet onder al te weelderige uitwassen verloren gaan.

Wanneer de bijvoegelijke naamwoorden als zelfstandige naamwoorden gebruikt worden, nemen ze, evenals deze, in het meervoud de *n* aan, b.v.: *De swarten binne like goed minsken as de blanken*. Dit geschiedt ook als de bijvoegelijke naamwoorden op *el*, *en*, *em* of *er* uitgaan, in welke gevallen het zelfstandig naamwoord anders de *s* zou aannemen, als *de gammelen*, *de moeten*, *de skranderen*, *de digeren*, *de nuveren*.

§ 4. De trappen van vergelijking.

De vergrootende en overtreffende trappen van vergelijking der bijvoegelijke naamwoorden worden in het Friesch, evenals in het Nederlandsch, gevormd door achtervoeging van de uitgangen *er* en *st*, als *great*, *greater*, *greatst*; *moai*, *moayer*, *moaist*.

Achter de vloeibare letters *l*, *n* en *r* wordt in den vergrootenden trap gewoonlijk eene *d* tusschengevoegd, als *fûl* (fel). *fûlder*, *fûlst*; *mâl*, *mâlder*, *mâlst*; *skjin*, *skjinder*, *skjinst*; *tin*, *tinder*, *tinst*; *fier*, *fierder*, *fierst*; *klear*, *klearder*, *klearst*. Hierbij valt op te merken, dat de invoeging der *d* achter *l* en *n* alleen plaats heeft, als er een toonhebbende klinker, maar niet als er een toonlooze *e* voorafgaat, b.v. *moetel moeteler*, *gammel gammeler*, *dimmen dimmener*, *keken kekener*, terwijl achter de *r* de invoeging der *d* altijd geschiedt als *diger digerder*, *nuver nuverder*.

Het woord *let* werpt in den overtreffenden trap de *t* uit, als *let*, *letter*, *lêst*. In andere bijvoegelijke naamwoorden op *t* of *d* geschiedt dit echter niet, als *fet fetter*, *fetst*, *hjit hjitter*, *hjitst*, *red redder*, *redst*.

In woorden op *ts* uitgaande wordt in den overtreffenden trap de *s* niet herhaald, als *lyts lytser*, *lytst*, *bits bitser*, *bitst*.

Woorden die reeds op *st* uitgaan vormen den overtreffenden trap door omschrijving met het woord *meast*, als *fêst*, *fêster*, *meast fêst*.

Onregelmatig gaan :

<i>goed</i>	<i>better</i>	<i>bêst</i> .
<i>folle</i>	<i>mear</i>	<i>meast</i> .
<i>ier</i>	<i>earder</i>	<i>earst</i> .

Goed in de beteekenis van *goedaardig* behoudt echter de regelmatige vormen, als *goed goeder goedst*.

Graech als bijwoord (zie aldaar) gaat onregelmatig, doch als bijvoegelijk naamwoord, zooals in *grage waer*, blijft het regelmatig.

De samengestelde bijv. naamwoorden ondergaan de

trappen van vergelijking alleen in het laatste deel, b. v. *goedkeap, goedkeaper, goedkeapst*.

Tot versterking van den overtreffenden trap wordt somtijds nog de tweede naamval meervoud van het woord *al*: *aller* of *alder* (van allen) vóór het bijv. naamwoord gevoegd, als: *aldermoaist, aldergroatst*.

Van enkele bijv. naamwoorden wordt, zonder eenige vergelijking, een verhoogde trap gebezigd, alleen om de eigenschap, die in het woord ligt opgesloten, in sterken graad uit te drukken, b.v. van *skoan* (schoon, fraai, uitmuntend) wordt de vergrootende trap *skoander* gebruikt, als *in skoander pear* (een zeer mooi paar), *in skoander jonge* (een zeer schoon opgegroeide jongen), *in skoander bist* (een zeer fraai beest). Zoo ook gebruikt men het woord *bést* voor zeer goed, als *in bést man, in béste fangst*.

Sommige bijv. naamwoorden laten geene graadverhoging en dus ook geene wijziging door de trappen van vergelijking toe als:

- 1e. de *stoffelijke*, b.v. *gouden, silveren, izeren, houten*;
- 2e. die, waarvan de beteekenis volstrekt bepaald is, als *dea, deastil, iiskáld, pikswart, splinternij, fjouwerkantich*; en enkele andere, als *wirdlik, jierliks, allerhande*.

Wanneer de vergrootende of overtreffende trappen *prædicatief*, d. i. als gezegde achter de werkwoorden voorkomen, worden ze *beide* gewoonlijk zonder lidwoord gebruikt, terwijl in het Nederlandsch het lidwoord vóór den vergrootenden trap niet, maar vóór den overtreffenden trap wel gebruikt wordt, b.v. *hja ride om hirdst, hwa hirdst kin kriget de prüs*, (zij rijden om het hardst; wie het hardst kan krijgt den prijs), *de kommizen rúke hwat*

âldst is, it cedel of it flesk, E. H. (De commiezen ruiken wat *het* oudste is, het cedel of het vleesch).

Bij vergelijking van twee personen of zaken werd in het Oud-Friesch, evenals thans nog in het Nederlandsch onderscheid gemaakt in het gebruik der voegwoorden *as* en *dan*. Dit verschil wordt thans niet meer algemeen in acht genomen. In de gemeenzame spreektaal gebruikt men zoowel in den stellenden als in den vergrootenden trap het voegwoord *as*, b.v. *Hy is like great as syn broer, mar greater as syn sister*. Bij GYSBERT JAPIKS komt evenwel in den vergrootenden trap nog somtijds het woordje *dan* voor, en in de Dongeradeelen, waar het Friesch over het algemeen vrij zuiver bewaard is, is het woordje *dan* nog steeds in dagelijksch gebruik. Het verdient mitsdien aanbeveling, om althans *dan*, wanneer men niet in den gemeenzamen spreektoon schrijft, dit oorspronkelijk en eigenaardig verschil ook in de schrijftaal te blijven bewaren.

IV. TELWOORDEN.

De telwoorden zijn bepaald of onbepaald.

§ 1. Bepaalde Telwoorden.

HOOFDGETALLEN.

ien
twa
trije
fjouwer

RANGSCHIKKENDE TELWOORDEN.

earste of foarste.
twade of oarde.
tredde.
fjirde.

HOOFDGETALLEN.

RANGSCHIKKENDE TELWOORDEN.

fiif	fiifde of fyfte.
sêchs of seis	sechste of seisde.
saun	saunde.
acht	achtste.
njuggen	njuggende.
tsjien	tsjiende.
âlve	âlfde of âlfte.
toalve of toalf	toalfde of toalfte.
trettjin	tretjinde
fjirtjin	fjirtjinde.
fyftjin	fyftjinde.
sêchstjin	sechstjinde.
sauntjin	sauntjinde.
achttjin	achttjinde.
njuggentjin	njuggentjinde.
tweintich	tweintichste.
ien en tweintich	ien-en-tweintichste.
tritich	tritichste.
fjirtich	fjirtichste.
fyftich	fyftichtichste.
sechstich	sechtichste.
sauntich	sauntichste.
tachtich	tachtichste.
njuggentich	njuggentichste.
hondert of hûndert	honderste, hûnderste.
tûzen	tûzenste.
millioen	millioenste.

De bepaalde telwoorden blijven in den regel onverbogen. Echter kunnen de hoofdgetallen somtijds den meervoudsvorm *en* aannemen, als :

1e. wanneer ze als zelfstandige naamwoorden voor-

komen , als : *ik hab de ienen, dú de seizen ; telle by ienen, twaën, fiven, tsjienen.*

2e. na een persoonlijk voornaamwoord , als : *ien fen ús trijen, mei ús fiven, onder hjar achten.*

3e. om eenigermate het uur aan te duiden , als : *by fiven, foar saunen, nei achten, healwei tsjienen, om toalven hinne.*

4e. In de bijwoordelijke uitdrukking *yn ienen* (in eens) zoo ook : *ik set it dy yn trijen, enz.*

Oudtijds kwamen onder de telwoorden verschillende voorbeelden van een *tweevoud* voor. Thans gebruiken we als zoodanig nog alleen de woorden *beide* en *togearre*.

beide kan worden verbogen als :

1e nv. *beide* : *beide ús álders woen' 't net lije.* G. J.

2e. nv. *fen beide* of *beider* : *beider álden wierne wei.*

3e. nv. *beiden* : *jow beiden in stik brea.*

4e. nv. *beide* : *hy sloech se beide dea.*

Togearre beteekent niet in het algemeen *te gader* of *te zamen* , maar wordt alleen van *twee* gebruikt als *beide bij elkander* : b.v. *Lânfrou en y to-gearre*, G. J. Zoo ook thans nog : *hja sieten smûk togearre.*

Bovendien bestaan de woorden *twielling* (tweeling), *trijling* (drieling).

Van de *hoofdgetallen* ontstaan :

1e. De *verzamelgetallen*. Eene zeer eigenaardige beteekenis heeft de tweede naamval der hoofdgetallen met achtervoeging van *sum* of *som* (zaam), als *twaresum*, *trijeresum*, (met hun beiden, met hun drieën, letterlijk: twee-zaam, drie-zaam). In de oude taal komen deze verzamелgetallen meermalen voor, als : *hy scil twirasum*

onswara (hij zal met nog een ander, of met hun beiden aanzweren), *twilifasum* of *tolvasum* to *swerane*, (met hun twaalfen te zweren). Geheel in dezelfde beteekenis zijn deze eigenaardige uitdrukkingen nog in een groot deel, vooral in het noorden van Friesland van dagelijksch gebruik. Men zegt *twaresum*, *trijeresum*, *fjouweresum*, *fyftesum*, *seize-* of *sechstesum*, *saunresum*, *twintigesum*, *hondertesum*, om een innigen samenhang, een bepaalden bond van vereeniging uit te drukken, bv. *Wy wieren fyftegesum op 'e gearkomste fen 't Fryske Selskip*; zoo ook van een talrijk gezin: *Klaes en Akke habbe in hiele húshálding, hja komme alle middeis tólvesum om 'e tafel*.

Wanneer daarentegen de innige samenhang of band van vereeniging niet bestaat, wordt ook niet het verzameltal, maar eene omschrijving gebruikt. Van een samengeloopen gezelschap zegt men niet: *wy wieren dêr hondertesum*, maar *dêr wieren wol hondert minsken*.

Daar het achtervoegsel hetzelfde is als het Nederlandsche *zaam* (zie de achtervoegsels der bijvoegelijke naamwoorden), behoort het als *sum*, niet als *som* gespeld te worden.

2e. De *herhalingsgetallen*, als: *ienkear*, *twakear*, *tsjienkear*, en *ienris*, *twaris*, *trijeris*.

3e. De *verdubbeltallen*, als, *twafâld* of *dúbeld*, *trijefâld*, *tweintichfâld*, *hondertfâld*.

4e. De *soortgetallen*, als *ienderlei*, *twaderlei*, *tredderlei*, *twaderhande*.

Deeltallen zijn: *heal*, *fearn* of *fjirder*, *healfearn* of *healfjirder*, *séchstjindel*. Met behulp der rangschikkende

telwoorden worden hiervan gevormd, *oardeheal*, *treddeheal*, *fjirdeheal*, *achtsteheal*, *tweintichsteheal*, enz.

§ 2. Onbepaalde Telwoorden.

Tot de onbepaalde telwoorden kunnen verschillende woorden gebracht worden, die gedeeltelijk ook als andere rededeelen voorkomen, als:

1e. de onveranderlijke *hwat* (wat), *goeds* of *gûds* (¹, (eenige), *rjû* (vrijwat), *gâns* (vrij veel), *in hopen* (een aantal), *in bult* of *boel* (veel, eene menigte), *in bytsje* (een weinig), *nin*, *gjin* (geen), *alderhanne*, *forskate*, *folle* en *alderlei*

2e. woorden, die eenige verandering kunnen ondergaan, als: *al*, *elts* of *elk*, *yder*, *mannich*, *ienich*, *ytlik*, *inkel*, *somme* of *somlike*.

De woorden onder 1e opgenoemd blijven steeds onveranderd en kunnen deels *zelfstandig*, deels *bijvoegelijk* worden gebruikt.

Hwat staat als onbepaald telwoord, evenals *goeds* of *gûds* altijd *zelfstandig*; *der haste hwat*; *der binne al goeds*.

Rjû komt deels *bijvoegelijk* voor, als: *rjû kommer lije* G. J. *rjû Inglen Gods*. J. G. v. B. *rjû moaye lieten*. H. S. deels als *bijwoord*: *My eanget rjû for 't rabjen fen'e ljue* G. J. *'k Hab rju onderfoun*. G. J.

Gâns, ofschoon ook op zich zelve, zoowel *zelfstandig* als *bijvoegelijk* voorkomende, wordt veeltijds verbonden met *hwat*; *der binne al gâns hwat*.

In hopen, *in boel*, *in bult*, *in bytsje*, kunnen ook zoo-

(¹) Men maakt in de spelling veelal onderscheid tusschen *goed* (bezitting) en *gûd*, waaronder altijd *roerend* goed wordt verstaan, als *moai gûd*, *bêst gûd*, *djûr gûd*. De uitspraak in een gedeelte van Friesland schijnt tot dit verschil in spelling aanleiding te hebben gegeven. De oorsprong van beide woorden *goed* en *gûd* is echter dezelfde.

wel met als zonder zelfstandig naamwoord voorkomen , als : *in hopen* of *in bytsje minsken*; *der wierne al in hopen* of *in bult*, *in boel*, *in bytsje*.

Nin, de ontkenning van *in*, *ien*, komt alleen als bijvoegelijk voor: *nin skepsel*, maar *gjin* staat zoowel zelfstandig als bijvoegelijk: *ik socht om brea*, *mar der wier gjin*.

Alderlei en *alderhanne* worden meest bijvoegelijk gebruikt: *alderlei goed* (of *gûd*), *alderhanne slach*. Op zich zelve staande is het daarbij behoorend zelfstandig naamwoord verzwegen: *der wier alderlei* (*soarte*).

De woorden onder 2e opgenoemd, die eenige verandering kunnen ondergaan, kunnen alle zoowel zelfstandig als bijvoegelijk gebruikt worden.

Al, *elts* of *elk*, *yder*, *mannich*. Deze woorden behouden, als zelfstandig gebruikt, den sterken vorm zonder achtergevoegde *e*, b. v. *Al hwa libbet*; *al hwa der is*; *elts*, *elk* of *yder wol meidwaen*; *mannich* of *mannichien komt to let*.

Al als zelfstandig gebruikt, wordt in het meervoud veelal *allegearre*: *hja komme allegearre*. In den tweeden naamval kan het, als de bezitting er onmiddellijk op volgt, den verbogen vorm op *er* aannemen: *aller winsk*, en in den derden en vierden naamval, vooral na een voorzetsel, den uitgang *en*, als: *ien fen allen*, *mei ús allen*, *onder hjar allen*.

Als bijvoegelijk gebruikt behoudt het alleen dan den sterken vorm, als het door een ander bepalend woord van het zelfstandig naamwoord gescheiden wordt, als: *al de ljue*, *al it fé*, *al hir klean*.

Al myn moed is my ontsonken

Al myn goed hestu fordronken. G. J.

wumkes.nl

Doch onmiddellijk door het zelfstandig naamwoord gevolgd, neemt het den zwakken vorm met achtergevoegde *e* aan, en kan dan, in gebonden stijl, aldus verbogen worden:

1e nv. *alle*: *alle minsken*.

2e nv. *aller*: *aller widdouwen man*.

3e nv. *allen of alle*: *to allen tide*.

4e nv. *alle*: *hy rint alle dagen*.

Elts of *elk*, *yder*, *mannich* nemen in den 2en naamval, als de bezitting er onmiddellijk op volgt, de *s* aan, als: *elks aerd*; *yders namme*; *mannichs ear giet der forlern*.

Elts of *elk* heeft daarenboven een ouden derden naamval op *um*, die gewoonlijk bij GYSBERT JAPIKS werd gebruikt, als: *eltsjum* of *elkum*, en daarvan ook den tweeden naamvalsvorm *eltsjums*, *elkums* of *elkmes*.

De verbuiging van *elts* of *elk*, als zelfstandig gebruikt, is derhalve aldus:

1e nv. *elts* of *elk*: *elk wol meidwaen*.

2e nv. *eltsjums*, *elkums*, *elkmes*: *elks* of *elkmes aerd*.

3e nv. *eltsjum*, *elkum*: *hy snijt elkum in stik brea*.

4e nv. *elts*, *elk*: *fen elts-en-ien*.

Bijvoegelijk gebruikt, neemt het voor mannelijke en vrouwelijke naamwoorden gewoonlijk den zwakken vorm aan, maar blijft sterk voor onzijdige, en altijd onverbogen, als: *eltse man*, *fen elke frou*, *oan elk bern*.

De woorden *mannich*, *ienich*, *ytlik*, *inkel* worden in het meervoud *mannige*, *ienige*, *ytlike*, *inkele*. Hiervan kunnen *ienich* en *inkele*, gelijk ook *sommige* of *somlike*, als zij zelfstandig gebruikt worden, evenals de zelfstandige naamwoorden, tevens de *n* aannemen, als: *ienigen woene dit*, *inkelen dat*, en *sommigen wer hwat oars*. *Sommige* laat

ook in den 2en naamval den buigings vorm op *er* toe , als : *nei sommiger miening*. *Bijvoegelijk* gebruikt, blijven deze woorden in alle naamvallen onverbogen , als : *fen sommige minsken , oan inkele ljue*.

V. DE VOORNAAMWOORDEN.

De voornaamwoorden worden , als in andere talen, onderscheiden in *persoonlijke* , *wederkeerende* , *bezittelijke* , *aanwijzende* , *bepalende* , *onbepaalde* , *vragende* en *betrekkelijke*.

§ 1. De persoonlijke voornaamwoorden en hunne verbuiging.

De persoonlijke voornaamwoorden worden verbogen als volgt :

1e PERSOON.

enkelvoud.

1e nv, ik.

2e nv. fen my (myns).

3e nv. my of oan my.

4e nv. my.

meervoud.

wy.

fen ús (uzes).

ús of oan ús.

ús.

2e PERSOON.

enkelvoud.

gewone vorm.

1e nv. dû.

2e nv. fen dy (dyns).

3e nv. dy of oan dy.

4e nv. dy

beleefde vorm.

jy , je.

fen jo.

jo of oan jo.

jo.

meervoud.

1e nv. y, jimme.

2e nv. fen jimme.

3e nv. jimme of oan jimme.

4e nv. jimme.

Dit voornaamwoord heeft in het enkelvoud ook nog een ouden vocativus of aangesproken naamvalsform, als: *ju*, b. v. *ei né, ju!*

3e PERSOON.

mannelijk.

1e nv. hy, er.

2e nv. fen him (syne)

3e nv. him of oan him

4e nv. him (hin).

vrouwelijk.

hja, hju, se.

fen hjar, fen hir (hjars).

hjar, hir, se of oan hjar, hir.

hjar, hir, se.

onzijdig.

meervoud van alle

geslachten.

1e nv. it.

hja, se.

2e nv. fen him.

fen hjar.

3e nv. it, him of oan him.

hjarren.

4e nv. it, him,

hjar of hjarren, se.

Ook het onbepaald persoonlijk voornaamwoord *men* ondergaat in het Friesch de verbuigingsvormen, als:

1e nv. men of me.

2e nv. yens of fen yen.

3e nv. yen of oan yen.

4e nv. yen.

De hier vermelde tweede naamvalsform van *ik*, *dû*, *hy*, *hja*, is nagenoeg geheel verouderd en daarom tusschen haken gevoegd. In enkele uitdrukkingen komt hij nog voor, b. v. *Ik en myns gelikense*. (Ik en de gelijke van mij). Zoo ook: *dû en dyns*, *hy en syne*, *hja en hjars*, *men en yens gelikense*. De tweede naamvals-

vorm *yens* wordt echter nog dagelijks gebruikt, b. v. *hy is to grutsk, om nei yens hûs of bern om to sjen*, (om naar het huis of de kinderen van iemand onzer of uwer — geheel in 't algemeen, — om te zien. (Zie omtrent de beteekenis van *yen* op pag. 106 en 107.

A. HET GEBRUIK VAN HET VOORNAAMWOORD VAN DEN TWEEDEN PERSOON.

De tweede persoon *dú* is de uitdrukking van meerderheid des sprekers boven den aangesprokene, of van gelijkheid en vriendschap, waar geen hoffelijkheidsvorm vereischt wordt, terwijl *jy*, *je* en *jo* (oorspronkelijk een meervoudsvorm) de meer beleefde term is. Vandaar dat ouders hunne kinderen, heeren en meesters hunne onderhorigen, vrienden en makkers elkander met *dú* aanspreken. Jegens den Hemelschen Vader gebruikt GYSBERT JAPIKS in den regel *Jo*. DR. J. H. HALBERTSMA bezigt in zijn evangelie van Mattheus echter *Dú*, omdat een hoffelijkheidsvorm tegenover het oneindig wezen bespottelijk geacht zou kunnen worden en in het Oud-Friesch ook altijd *Dú* gebruikt werd.

Kinderen tegenover hunne ouders of meesters bezigen echter noch den vorm van gelijkheid *dú*, noch dien van hoffelijkheid *jy* of *jo*, maar meer innig den naam van den aangesprokene met het werkwoord in den derden persoon, b. v. *niet: Heit, kom je yn? Mem, wol je dat dwaen?* maar: *Komt heit yn? Wol mem dat dwaen?* Zoo ook: *Is domenij oan 't hûsbesikjen? Kin master my dat ek útlizze?*

Nevens den vorm *dú*, die evenals oudtijds ook nog

altijd bij GYSBERT JAPIKS gebruikt werd, is in de volkstaal ook de hardere vorm *dou* in gebruik gekomen. Daar echter het hartelijke en zachte *dú* nog op verschillende plaatsen, vooral in de woudstreken wordt uitgesproken, is er geene reden, om het algemeen in de schrijftaal met het ruwere *dou* te verwisselen. ⁽¹⁾ In de taal van minachting of geringschatting, waar geene hartelijkheid te pas komt, staat *dou* echter volkomen op zijne plaats.

De voornaamwoorden *dú*, *hy*, *hja*, veranderen gewoonlijk in *stú*, *er*, *se*, als ze onmiddellijk volgen op werkwoorden of de woordjes *as*, *dat*, *der*, *dy*, *do*, *hwer*, *nou* enz.

Zoo verandert *dú* in *stú*, als *bistú*, *komstú*, *astú*, *datstú*, *derstú*, *dystú*, *dostú*, *hwerstú*, *noustú*. Daar het werkwoord in den tweeden persoon reeds op *st* eindigt, worden deze letters niet herhaald, maar met die van het voornaamwoord ineengesmolten. Vandaar dat beide woorden bij werkwoorden altijd, en bij de overige kleine woordjes ook gewoonlijk als één woord worden geschreven. Indien het voornaamwoord geene bijzondere klem vereischt, wordt inplaats van de *ú* de toonlooze *e* gebruikt, als: *biste*, *komste*, *aste*.

In beleefden vorm worden altijd *jy*, *je* of *jo* gebruikt. Daar deze woordjes oorspronkelijk het meervoud van den 2en persoon uitdrukten, hebben ze nog steeds het werk-

⁽¹⁾ In het geïsoleerde Oudega in Smallerland, waar over het algemeen zeer zuiver Friesch gesproken wordt, zegt men altijd *dú*, nooit *dou*. Evensens in Tietjerkeradeel, Dantumadeel, het zuiden van Kollumerland en wellicht ook elders.

woord in den meervoudsvorm achter zich, b. v, *dû sjuchste*, maar *jy sjugge*.

Het woordje *jy* of *y* is oorspronkelijk de 1e naamval, waarvan *jo* de verbogen 3e en 4e naamval is. GYSBERT JAPIKS nam dit onderscheid nog altijd zuiver in acht. Hij laat den boer TSJERNE zijn landheer op de bruiloft aldus aanspreken :

*Lanheare, y hadde it hjir sa jamk, sa wrâldsk, sa myld:
Jon breid is oars noch oars as in albastre byld.
En lykwol leau ik net, y drógje, y sliepe, y weitsje,
Dat mear as ik mei Ynts, y jo mei hjar formeitsje.
Mar, Tsjirl, ik gin 't jo wol, ja tûzen reis sa goed;
Y hien' alhiel jon winsk, as ik it jo jaen koe.*

Het gebruik van *jo* is thans echter in de volkstaal ook in den 1en naamval zoo algemeen geworden, dat het in de schrijftaal in den *gemeenzamen toon* bezwaarlijk meer geweerd kan worden. Waar echter de gemeenzame stijl het niet vordert, schrijve men *jy*, of, als er geen bijzondere klem op het woord gelegd wordt, eenvoudig *je*. (1).

Nadat de oorspronkelijke meervoudsvorm *y*, *jy*, als enkelvoudig gebruikt werd, is allengs een nieuwe meervoudsvorm ontstaan in het woordje *jimme*. Reeds in de jongste stukken der Oud-Friesche taal komt dit voor als *gima*, *jima*. Ontstaan uit *gi-man* beantwoordt het geheel aan het Nederlandsshe *gij-lieden*. Daar dit woord niet alleen als persoonlijk- maar ook als bezittelijk voornaamwoord en in beide betrekkingen in alle naam-

(1) Het woordje *jou*, oudtijds *juw*, met den nagalm van *u* of *w*, in de volkstaal ook wel als *persoonlijk* voornaamwoord gebruikt, is het *bezittelijk* voornaamwoord *uw*.

vallen onveranderd gebruikt wordt, kan er licht een veelvuldiger gebruik van gemaakt worden, dan met een goeden stijl is overeen te brengen. Een volzin als: *Jimme kinne jimme sels bidrippe en bitelje jimme skilden út jimme fortsjinsten*, ware onwelluidend. Het taalgevoel van het volk heeft dan ook reeds te weeg gebracht, dat het als *persoonlijk* voornaamwoord, dikwijls en in sommige streken altijd, wordt afgekort tot *jimm'* of *jim*. In dichterlijke taal wordt voor dit woord zoowel in het enkel- als in het meervoud ook het oude *y* gebruikt, b. v. *Kinne y it lân, dat tweintich ieuwen syn selde namme hálde koe?* J. G. v. B.

B. HET GEBRUIK VAN HET VOORNAAMWOORD VAN DEN DERDEN PERSOON.

Vóór het werkwoord wordt in het mannelijk geslacht altijd *hy* gebruikt, b. v. *hy hat, hy skriuwt*.

Onmiddellijk achter het werkwoord of een der woordjes, waarachter, gelijk wij zagen *dû* in *stû* verandert, wordt in den regel *er* gebruikt, b. v. *hat er, skriuwt er, dat er, as er, ho er*, enz. *Er* blijft onverbogen en komt daarom alleen in den eersten naamval voor.

De vierde naamvalsvorm van *hy* luidde oudtijds *hin, hine*, warrvoor thans meestal de derde naamvalsvorm *him* gebruikt wordt. De vorm *hin*, verkort tot *'in*, is echter in de spreektaal niet geheel uitgesleten. Men zegt b.v. *hy roan 'in efternei en krige 'in to pakken*. Enkele schrijvers maken dan ook somtijds terecht van dezen vierden naamvalsvorm gebruik. Men hoede zich evenwel dien ook in

den derden naamval te bezigen. *Hy joech 'in syn fortsjinne lean*, ware onjuist.

In het vrouwelijk geslacht zijn *hja* en *hju* beide gebruikelijk. Ook *se* wordt gebezigd, doch, ofschoon niet uitsluitend, meer achter dan vóór het werkwoord en achter de woordjes, waar *dú* met *stú*, *hy* met *er* verwisseld wordt, als: *hat se*, *wol se*, *do se*, *dat se*, enz.

Se wordt ook in den derden en den vierden naamval gebruikt, als: *hy jowt se iten*, *hy slacht se*. Met een voorzetsel komt dit woordje echter nooit voor. De Fries zegt nimmer *fen se*, *mei se*, zooals men thans in het Hollandsch *van ze*, *met ze*, ingang tracht te doen vinden.

Eigenaardig wordt somtijds het woordje *hja* vóór een vrouwennaam, in plaats van het aanwijzende *dy* gebruikt, als: *Dat fortriet spilet my hja Griet*. G. J. *En hja faem sjucht út it hier*, *as in wâldeap of wylddjier*. G. J. *As hja faem*, *nei tiids forrinnen*, *wúchsen*, *jeld en jierren hie*. G. J.

Het onzijdige *it* blijft als persoonlijk voornaamwoord in de verschillende naamvallen onverbogen, als: *it bern hat hunger*, *jow it hwat iten en liz it den yn 'e widze*. *It wetter kóket*, *nim it fen 't fjur*. Als wederkeerend voornaamwoord (zie aldaar) wordt het echter verbogen tot *him*, als: *it hynsder bistrykt him*.

Waar een onzijdig woord eene vrouw aanduidt, wordt het vrouwelijk voornaamwoord *hja*, *hjar* gebezigd, als: *dêr is in earm minske*, of *in earm wiif*, *jow hjar in cint*.

C. HET ONBEPAALD PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD.

In de verbuiging van het onbepaalde *men*, ligt een bijzonder verschil met het Nederlandsch waar de verbo-

gen vormen daarvan ontbreken en alzoo niet nauwkeurig kunnen worden weergegeven. De regelen uit Tsjeskmoars sé-eangstme van GYSBERT JAPIKS: *Dér me net in tred ontwiket, Skien de dead yen grymm' oankiket,*" wordt door BILDERDIJK vertaald als: »*Waar men niet een stap kan deinzen, Schoon de dood U moge aangreinzen.*" Men gevoelt, dat dit *u* niet volledig terug slaat op *men*. Het woord *yen* beteekent ieder van hen, die onder het woord *men* verstaan worden. In uitdrukkingen als: *Hy woe neat fen yen wite; Hy gint yen gjin droech brea; hy lit yen ljeauwer forhongerje*, laat *yen* zich het best vertalen door: *iemand onzer, iemand uwer of iemand in het algemeen*. Als wederkeerend voornaamwoord gebruikt, kan *yen*, zooals wij nader zullen zien, in den vierden naamval gewoonlijk door *zich* vertaald worden.

D. BIJZONDERE MEERVOUDS AANDUIDING.

Eene eigenaardige persoons aanwijzing in het meervoud heeft plaats door den hoofdpersoon bij name te noemen, met achtervoeging van de woorden *en-hja*, verbogen als *en-hjar*, of *en-dy*, b.v. *By Jouke-en-hjar binne se oan 't hayen. Tsjerk-en-dy scille to hirdsilen*. Deze en dergelijke uitdrukkingen beteekenen *Jouke of Tsjerk en zij of degenen, die tot hun volk of hun huisgezin behooren*. De voornaamwoorden *hja* en *dy* volgen hierbij de gewone verbuiging, b. v. *Tetke rint by Gabe-en-hjar yn 'e hûs. J. H. H. By domeny-en-dy ha se útfenhúzers. Jan-en-dy's feint is mei de kou nei de merke*.

Deze uitdrukkingen komen, zooals wij zien zullen, ook

als bezittelijke voornaamwoorden voor, als *pake-en-hjar hûs*. *Feike-en-dy's kij*.

De toevoeging *en-hjar* wordt dus met juistheid gebruikt in de *verbogen* naamvallen van het persoonlijk, en in *alle* naamvallen van het bezittelijk voornaamwoord. Waarschijnlijk ten gevolge van het veelvuldig gebruik is in de spreektaal het misbruik ingeslopen, om ook in den eersten naamval van het persoonlijk voornaamwoord den verbogen vorm te bezigen, als: *Jouke-en-hjar binne oan 't hayen*, in plaats van *Jouke-en-hja*. In de schrijftaal behoort dit, als in strijd met de hoofdregelen der taal, te worden vermeden. In alle andere naamvallen spreekt en schrijft men echter terecht: *Jouke-en-hjar*. Wegens den bijzonderen aard dezer samenstelling is het wensche-lijk de deelen er van door verbindings-streepjes aan elkan-der te hechten.

§ 2. De wederkeerende voornaamwoorden.

De verbogen naamvallen der persoonlijke voornaamwoorden worden tevens *wederkeerend* of terugwerkend gebruikt, als: *ik washje my*, *wy washje ús*, *dû bigriemst dy*, *jy bismodsje jo*, *jimme wrekje jimme*, *hy forfeelt him*, *hja klaeit hjar*, *it bist bijowt him*, *hja jowe hjar del*.

Een bijzonder wederkeerend voornaamwoord voor den derden persoon als het Nederlandsche *zich* bevat het Friesch niet.

Daarentegen komt bij het *onbepaald* persoonlijk voor-naamwoord *men* de verbogen naamval *yen* met *zich* overeen, b. v. *Men scoe yen stikken laitsje*. *Men scoe yen forfije*,

dat me in Fries is. J. H. H. Men doar yen net reppe. J. H. H.

Ter versterking van de wederkeerende of terugwerkende kracht van het voornaamwoord wordt er dikwijls het woord *sels* of *selvers* bijgevoegd. GYTBERT JAPIKS gebruikte daarvoor gewoonlijk het woord *selme*. Dit is de vorm van den derden naamval door aanneming van de letter *m*, oudtijds *selvum*, ook verkort tot *selm*. Zoo schreef G. J. zeer juist: *it lilke, dat ús selm misstiet*. Daar deze vorm nog niet geheel is verouderd, is het wenschelijk hem in den derden naamval te behouden, b. v. *wy gûchelje ús selme in red for eagen, J. H. H. ta my selme komme, H. S.* Zoo ook na de voorzetsels, die van ouds den derden naamval achter zich nemen. *Ik tocht by my selme. For yen selme opkomme.*

Als onderling wederkeerig worden gebruikt *eltsjoar*, *elkoar*, *mankoar*, *mekoar* of *in-oar*. Het woord *in-oar* (een ander) wordt ten onrechte dikwijls als *enoar* gespeld. Het is samengesteld met het lidwoord *in* (een), niet met het voegwoord *en*. Duidelijkheidshalve is het wenschelijk de beide woordjes met een koppelstreepje te verbinden, als: *mei in-oar*. Ofschoon deze woorden reeds een meervoud uitdrukken, nemen ze nog dikwijls den meervoudsvorm *en* aan, met verdubbeling van de *r*, als *eltsjoarren*, *mekoarren*, *in-oarren*. In beide vormen nemen ze in den tweeden naamval de *s* aan, als: *eltsjoars* of *elkoarrens lek en brek oplêze*. De derde naamval wordt gevormd door achtervoeging van *me*, als: *Hja joegen elkoarme de hân*. GYSBERT JAPIKS zegt dan ook zeer nauwkeurig:

Hoite en Hoatske, sneins to keamer,

Makken 't mei elkoarme klear.

wumkes.nl

Ook dezen derden naamval behoort men derhalve in het schrift te blijven in acht nemen.

§ 3. De bezittelijke voornaamwoorden.

De bezittelijke voornaamwoorden, uit den tweeden naamval van de persoonlijke gevormd, zijn:

enkelvoud.

meervoud.

van den 1en persoon: myn

ús.

» » 2en » dyn, jou, jins

jimme.

» » 3en » syn, hjar, hir

hjar.

en van het onbepaald persoonlijk voornaamwoord *men*, dat in den verbogen naamval *yen* luidt, is het bezittelijk voornaamwoord *yens*.

Zij blijven in gemeenzamen stijl onverbogen. De tweede naamval wordt door omschrijving met het voorzetsel *fen*, de derde, zoo noodig, door *oan* aangewezen. In gebonden stijl komt echter ook de verbogen tweede naamvalsvorm voor, door toevoeging van *s*, als de bezitting mannelijk of onzijdig, van *er* als ze vrouwelijk of meervoudig is, b. v. *de skoanste dei myns libbens*, G. J. *syns tsjinnern*, G. J. *it ein uzer ellinde*, G. J. *ien hjarrer tearste soargen*, G. J. In enkele bepaalde uitdrukkingen komt ook nog de oude verbogen derde naamval voor, als *to siner tiid*.

Nevens het woord *jou* is het woord *jins* mede van veelvuldig gebruik, met dezelfde beteekenis van *uw*, b.v. *Jins bêste Frjeon, Oeble Fluem*. J. H. H. Dit woord, dat in de Oud-Friesche stukken niet schijnt voor te komen, is waarschijnlijk rechtstreeks afgeleid van het voornaamwoord *jy* in den eersten naamval, evenals *jou* van den verbogen

vorm *jo*, en niet te verwarren met *yens*, dat tot het *algemeen* voornaamwoord *men* behoort.

In plaats van het woord *jou* (uw) gebruikte GYSBERT JAPIKS gewoonlijk *jon*. Daar dit woord eene samentrekking is van het woord *jouwen* kan het alleen in den 3en en 4en naamval van het mannelijk en onzijdig geslacht voorkomen, als: *Y hiene alhiel jon winsk, as ik it jo jaen koe.* G.J.

Opmerkelijk is in sommige gevallen het gebruik van het meervoud der bezittelijke voornaamwoorden. Kinderen zeggen nooit *myn heit*, *myn mem*, alsof deze uitsluitend van het sprekend kind de vader of moeder zou zijn, maar *ús heit*, *ús mem*, evenals ook de ouders van hunne kinderen sprekende, zeggen *ús bern*, *ús Jan*, *ús Tsjamkje*. Zoo noemt zelfs in sommige gedeelten der woudstreken de vrouw haren man: *ús Jan*, *ús Pier*. En GYSBERT JAPIKS laat ook den Frieschen boer *Tsjerne* omtrent zijne vrouw zeggen: *Do 'k boaske, earn, oan ús Ynts*, en verder: *ús Yntske migen*. Eveneens zeggen ook dienstboden en onderhoorigen van hunne meesters of meesteressen of de gezamenlijke huisgenooten: *ús boer*, *ús baes*, *ús frou*, *ús folk*.

Evenals bij de persoonlijke wordt ook bij de bezittelijke voornaamwoorden dikwijls de toevoeging *en-hjar* gebezigd om eene gemeenschappelijke bezitting uit te drukken, b. v. *Age-en-hjar wente* (De woning van Age en zijn gezin). *Pibe-en-hjar hynsder*. *Tsjerk-en-hjar pream*. Zoo ook zegt men zelden: *yn pake tiid* of *yn pake syn tiid*, maar *yn pake-en-hjar tiid*. Het ware weinig nauwkeurig, te spreken alsof de tijd aan een enkel persoon zou hebben behoord. Alleen wanneer die persoon boven

anderen als de vertegenwoordiger was van zijn tijd kan worden aangemerkt, is het voegzaam hem alleen te noemen b. v. *yn Gysberts tiden*. Waar als samengesteld bezittelijk voornaamwoord van de toevoeging *en-dy* gebruik wordt gemaakt, wordt het *aanwijzend* voornaamwoord *dy* in den 2en naamval, en alzoo met achtergevoegde 's gebezigd, b. v. *dit is omke-en-dy's pleats*.

Wanneer het bezittelijk voornaamwoord *zelfstandig* en alzoo zonder naamwoord voorkomt, staat het in den tweeden naamval, met achtervoeging van *s* of *es*, als: 't *Hiele lân fen Waze is uzes*. G. J. *Dit binne mines en dat binne dines*. H. *Ik nim er mines fen. Dat is ien fen hjarres. Hy giet jimmes foarby en nei uzes ta*. Zoo ook bij de evenbehandelde samenstelling: *Dat lân is omke-en-hjarres*.

§ 4. De vragende voornaamwoorden.

De *hw* is oorspronkelijk het kenmerk der vragende voornaamwoorden, als: *hwa*, *hwat* of *hwet*, *hok* (uit *hwelik*, *hu-lik*, *holk*) en *hokker*, alsmede de samenstellingen *hwat-for-ien*, *hwat-for in*, *hwat-for'n*; *hok-for-ien*, *hok-for-in*, *hok-for'n* en *ho ien* of *ho'n*.

Hwa vraagt naar bepaalde personen: *Hwa is dat?* ⁽¹⁾. *Hwat* naar onbepaalde personen of zaken: *Hwat man wier dat?* *Hwat bart der?*

Hokker komt overeen met *welke*, als *hokker fen beiden?* *hok* met *hoedanig*, als *hok in hynsder*, *in brún of in swart?*

⁽¹⁾ Op Schiermonnikoog gebruikt men zelfs *hwa*, waar men in het overige deel van Friesland *hokker* zou gebruiken, b. v. *Hwa Jan de Fries mienste, der binn' hjir twa dy sa hjitte*.

Hok wordt afgewisseld met *hok-for'n*, *ho ien* of *ho'n*, als *ho'n hynsder*. *Hok* wordt beantwoord door *sok* (zulk); *ho ien* of *ho'n* door *sa ien* of *sa'n*. Nevens de vormen *ho'n*, *sa'n* worden in den 4en naamval ook *ho'nen*, *sa'nen* gebruikt. (Zie over de vorming daarvan bl. 115 en 116).

Hwa luidde oudtijds in den 2en naamval van het mannelijk en vrouwelijk geslacht in het enkel- en meervoud *hwaems*, thans *hwaens* of *hwa's*. De 3e naamval van het enkelvoud wordt thans nog, evenals in het oud-friesch, gevormd door achtervoeging van eene *m*, die echter in gemeenzamen stijl ook achterwege blijft. De verbuiging is derhalve aldus:

	enkelvoud.	meervoud.
1e naamval.	<i>hwa</i>	<i>hwa</i> .
2e »	<i>hwa's</i> of <i>hwaens</i>	<i>hwa's</i> of <i>hwaens</i> .
3e »	<i>hwaem</i> of <i>hwa</i>	<i>hwa</i> .
4e »	<i>hwa</i>	<i>hwa</i> .

De verbuiging van *hwat* geschiedt door verwisseling van dit voornaamwoord met het bijwoord *hwer*, met behulp van de voorzetsels *fen* en *oan*, als:

1e naamval.	<i>hwat</i> , <i>hwet</i> .
2e »	<i>hwerfen</i> .
3e »	<i>hweroan</i> .
4e »	<i>hwat</i> , <i>hwet</i> .

Hokker neemt in den 2en naamval de *s* aan: *Der stean twa bisten, hokkers jaer is it bêste?*

Hok, in het enkelvoud gewoonlijk met het lidwoord *in* b.v. *hok in hûs* of voor stofnamen zonder lidwoord, als: *hok goed*, *hok hout*, wordt in het meervoud *hokke*, zonder lidwoord, als *hokke ky binne djûrst*, *de melke of de feare?*

Van veelvuldig gebruik is daarenboven de samenstelling

hok-for-in of *hok-for'n* (wat voor een), b. v. *hok-for-in hynsder, in brún of in swart?* Minder nauwkeurig wordt dit woord, dat met het enkelvoudige *in* (een) is samengesteld, ook somtijds in het meervoud gebruikt, als *hok-for-in kij binne djûrst?* in plaats van *hok-for kij*.

§ 5. De Aanwijzende Voornaamwoorden.

De aanwijzende voornaamwoorden zijn *dizze* of *disse*, ⁽¹⁾ *dy* en *jinge* voor het mannelijk en vrouwelijk en *dit* en *dat* voor het onzijdig geslacht.

Dizze en *dy* blijven in den regel onverbogen en vormen de naamvallen met behulp der voorzetsels *fen* en *oan*. In gebonden stijl komen echter de verbogen vormen van den 2en naamval: *dizzes* en *dizzer*, nog somtijds voor, als *dizzer twa geljeaven*. G. J.

Dy heeft nog alleen den tweeden naamvalsform in de samenstellingen als: *Pake-en-dy's hús*, *Omke-en-dy's lân*. Zoo ook, wanneer het daarachter behoorende zelfstandig naamwoord verzwegen wordt, als; *Wy gean' nei pake-en-dy's*. *Dat is omke-en-dy's*.

Wanneer de onzijdige voornaamwoorden *dit* en *dat* zonder achtergevoegd zelfstandig naamwoord voorkomen, worden ze in de verbogen naamvallen verwisseld met de bijwoorden *hjur* en *der*, in verbinding met de voorzetsels *fen*, *oan*, als:

1e naamval	dit	dat
2e	» hjirfen	derfen.
3e	» hjiroan	deroan.
4e	» dit	dat.

⁽¹⁾ In het Oud-Friesch, waar de *z* weinig gebezigd werd, staat steeds *disse*, GYSBERT JAPIKS daarentegen schreef altijd *dizze*. Thans wordt in sommige streken van Friesland *dizze*, in andere *disse* uitgesproken.

Zoo zegt men b.v. *dit is hjirfen* en *dat heart deroan*.

Jinge komt als *aanwijzend* voornaamwoord alleen voor in vereeniging met *dizze*, als *dizze en jinge* (deze en gene). In het Oud-Friesch luidde dit woord *gene* of *jene*. Bij GYSBERT JAPIKS was het *jinge*. Den ouden vorm hebben we echter nog bewaard in de uitdrukking *oan de ginne kant*, (aan gene of de overzijde.)

§ 6. De bepalende voornaamwoorden.

De bepalende voornaamwoorden zijn *dy jinge*, *datjinge*, *itjinge*, *dyselde*, *datselde*, *itselde*, *sok*, *dok* en *sa ien* of *sa'n*.

De met *jinge* samengestelde woorden, gevolgd door de betrekkelijke voornaamwoorden *dy* of *dat*, zooals *dy jinge*, *dy dêr oankomt*, *dat jinge*, *dat der bart*, worden gewoonlijk vervangen en korter uitgedrukt door *hwa* en *hwat*, als *hwa der oankomt*, *hwat der bart*.

Sok (uit *suslik*, *sulk*) en *dok* (uit *duslik*, *dulk*) beantwoorden aan het vragend voornaamwoord *hok*, b.v. *sok lijen is net út to stean*. *Dok* werd veel door GYSBERT JAPIKS gebruikt. *Dok sizzen achtsje ik net in hier*. *Dok bernsk petear*. *Dok in hert allinne*. Thans is het grootendeels in onbruik.

Sok en *dok* worden in het meervoud *sokke* en *dokke*, b.v. *Sokke mar mear*.

Sa ien beantwoordt aan het vragende *ho ien*. Het wordt verkort tot *sa'n*.

In de volkstaal gebruikt men ook dikwijls den vorm *sa'nen*, evenals ook het vragend voornaamwoord *ho'nen*. Misschien vinden wij hierin een overblijfsel van den ouden

vierde naamvalsform van het oude lidwoord *én, enen*, b.v. *ik ha sa'nen* (ik heb zoo eenen).

§ 7. De Betrekkelijke Voornaamwoorden.

Betrekkelijk zijn de voornaamwoorden alleen tengevolge van de betrekking, waarin zij tot andere rededeelen gebruikt worden. Oudtijds bestond daarvoor ook een afzonderlijk betrekkelijk voornaamwoord *ther, der*, als *di man, der him oensprekt*. Zoo ook gebruikte het GYSBERT JAPIKS, b.v. *'t Is neat as sinneskinen, der blékkerje yn myn each*. Dit afzonderlijk betrekkelijk voornaamwoord geraakt thans meer en meer in onbruik. In sommige streken, ⁽¹⁾ wordt daarvoor gebruikt het woord *dij*, als: *dy man, dij my oanspriik*. Gewoonlijk worden echter thans, evenals in het Nederlandsch, als betrekkelijke voornaamwoorden gebezigd de aanwijzende *dy, dat*, en de vragende *hwa, hwat*.

Het woord *dy* kan betrekking hebben zoowel op *personen* als op *zaken* en wordt, naar gelang van die betrekking, *of* met behulp van het voornaamwoord *hwa* *of* van het bijwoord *hwer*, verbogen. *Hwa* slaat alleen op personen en strekt tot vorming van den 2en en den 3en naamval van *dy*, wanneer dit op een *persoon* betrekking heeft, b.v.

1e nv. de man, dy der oankomt.

2e nv. de man, hwa's of hwaens hûs dit is.

3e nv. de man, hwaem ik it jow.

4e nv. de man, dy ik sjuch.

(1) Onder anderen te Oudega in Smallingerland.

Indien echter het naamwoord, waarop het voornaamwoord betrekking heeft, verzwegen wordt, treedt in alle naamvallen het vragend voornaamwoord *hwa* op, als:

1e nv. *hwa* der oankomt, wyt ik net.

2e nv. *hwa's* of *hwaens* skild it is, wyt ik net.

3e nv. *hwaem* ik hwet joech, wyt ik net.

4e nv. *hwa* ik sjuch, » » »

Als het woord *dy* betrekking heeft op eene zaak, en dus het woord *hwa* niet in de verbuiging te hulp kan komen, worden de 2e en 3e naamvallen altijd gevormd door het bijwoord *hwer* met de voorzetsels *fen* en *oan*, als:

1e nv. de blom, *dy* der bloeit.

2e nv. » *hwerfen* ik spriik.

3e nv. » *hweroan* ik soarg bistege.

4e nv. » *dy* ik forsoarge.

Evenals *dy* door *hwa*, wordt ook het onzijdige *dat* vervangen door *hwat*, als het woord, waarop het betrekking heeft, verzwegen wordt, b.v. *itjinge*, *dat my mankearret* wordt *hwat my mankearret*. Eveneens worden de 2e en 3e naamvallen altijd gevormd door samenstelling van het bijwoord *hwer* met een voorzetsel, als *it hús*, *hwerfen*, *hweroan*, *hweryn*, *hwerop*, enz.

Wanneer dit bijwoord en het voorzetsel gescheiden voorkomen, als *it hús*, *hwer ik fen spriik*, wordt in de volkstaal het bijwoord *hwêr* dikwijls verwisseld met *dêr*, b.v. *it hús*, *dêr ik fen spriik*. Ook bij GYSBERT JAPIKS was dit niet ongewoon. Het mag echter betwijfeld worden of het taalkundig juist is.

§ 8. De Onbepaalde Voornaamwoorden.

De onbepaalde voornaamwoorden zijn: *immen*, *nimmen*, *eat*, *neat*, *oar*, *oare*, *oaren*.

Hiervan kunnen *immen* en *nimmen* in den 2en naamval eene *s* aannemen als de bezitting er onmiddellijk op volgt, als: *immens lek en brek oplêze*; *nimmens egendom*.

Eat en *neat* blijven altijd onverbogen.

Oar wordt verbogen als het bijvoegelijk naamwoord. De sterke vorm *oar* neemt in den 2en naamval eene *s* aan, b.v. *in oars boek*; de zwakke vorm *oare* blijft in alle naamvallen en in het enkel en meervoud gelijk, als: *de oare faem*, *der oare fammen*. Zelfstandig zonder bijgevoegd naamwoord voorkomende, neemt het in het meervoud de *n* aan, als: *de oaren*.

Voorts kan men tot deze soort van voornaamwoorden nog brengen *al*, *elts* of *elk*, *yder*, *ytlike*, *ienich*, *mannich*, *nin*, *gjin*, *sommige* of *somlike*, *folle*, welke echter gewoonlijk als onbepaalde telwoorden beschouwd worden, en daarbij behandeld zijn.

VI. DE WERKWOORDEN.

De werkwoorden gaan, op zeer weinige uitzonderingen na, alle uit op *e* of *je*, oudtijds *a* of *ia*, waarvan de *a* tot de toonlooze *e* is vervloeid.

De uitzonderingen zijn *dwaen*, *jaen*, *slaen*, *gean*, *stean*, *sjen* en *tsjen*.

De *stamwoorden* hebben altijd in de onbepaalde wijs den uitgang *e* onmiddellijk achter het zakelijk deel van het werkwoord, als *ite*, *drinke*, *rinne*, *komme*, *falle*, *farre*, *sliepe*, enz.

De *afgeleide* werkwoorden eindigen: òf op eene enkele *e* en zijn dan, voor zooverre ze uit andere werkwoorden zijn ontstaan, in den regel door klankverandering gevormd; òf op *je*, en worden dan, gelijk later zal blijken, op andere wijze vervoegd, dan de werkwoorden, die op eene enkele *e* eindigen.

De Friesche taal onderscheidt zich derhalve in zooverre van de Nederlandsche, dat de onbepaalde wijs der werkwoorden steeds op *e* en niet op *n* eindigt.

Alleen de vorm, die in de klassieke talen *gerundium* genoemd wordt, en in het Friesch nog bestaat, gaat op *n* uit, zooals in paragraaf 2 zal blijken.

§ 1. Afgeleide Werkwoorden.

A. DOOR KLANKVERANDERING.

Tot de werkwoorden, die door klankverandering zijn ontstaan, behooren:

1e. die, welke de oorzaak uitdrukken van de werking of den toestand, die in het oorspronkelijk woord ligt opgesloten, en daarom ook *oorzakelijke* of *causatieve* werkwoorden genoemd worden, als *drinze* of *drinsgje*, van *drinke*, met de beteekenis van *drenken*, *doen drinken*, *verdrinken*. Zoo ook *felle* van *falle*, *fiere* en *forfiere* van *farre* en *forfarre*, *sette* van *sitte*, *wekje* van *weitsje*, *wytgje* (doen weten, voorspellen) van *wite*, enz.

2e. die, welke door verscherping van den wortelklinker tegelijk eene versterkte beteekenis verkrijgen en daarom *intensitieve* genoemd worden, als *bûke* van *bûgje*, *garje* van *gearje*, *glippe* van *glûpe*, *harkje* van *hearre*, *hifkje* van *heve*, *jachtsje* van *jeije* (oudtijds *jagia*), *knippe* van *knipe*, *mikke* van *mike* (turen), *nikke* van *nige*, *rekke* van *reitsje* (oudtijds *reka*), *slippe* van *slûpe*, *smakke* en *smachtsje* van *smeitsje*, (oudtijds *smakia*), *sparkje* van *sprankje*, *stikke* van *stekke*, *swikke* en *swichtsje* van *swike*, *wippe* van *weve*, *wikke* van *weage*, *wikke* van *wytgje* (dreigend voorspellen) enz.

B. DOOR ACHTERVOEGSELS.

Zeer vele afgeleide werkwoorden gaan uit op *je*, oudtijds *ia*. Bij onzekerheid of eene onbepaalde wijs op *e* of *je* eindigt, raadplege men den verleden tijd of het verleden deelwoord, die bij regelmatig vervoegde werkwoorden op *je* nooit op *de* en *d*, maar altijd op eene enkele *e* eindigen, als *freegje*, *ik frege*, *ik hab frege*; *traepje*, *ik trape*, *ik hab trape*.

Somtijds is nog een andere medeklinker of eene lettergreep vóór den uitgang *je* gevoegd, zoodat dan het werkwoord uitgaat op *gje*, *igje*, *kje*, *elje*, *erje*.

1e. De uitgang *je* is zeer algemeen. Zij vormt werkwoorden hetzij van reeds bestaande, hetzij van andere rededeelen. Voorbeelden daarvan zijn: *achtsje*, *amje*, *anderje*, *ántsje*, *arbeidsje*, *baezje*, *bálkje*, *bealgje*, *bergje*, *betterje*, *bidarje*, *bylje*, *boargje*, *boaskje*, *boerkje*, *brúzje*, *bûkje*, *dykje*, *driigje*, *dounsje*, *eagje*, *eanje*, *earje*, *eangje*, *einje*, *easje*, *easkje*, *ervje*, *fykje*, *freegje*, *foegje*, *folgje*, *gapje*, *gobje*, *gránsje*, *grútsje*, *haegje*, *hakje*, *haetsje*

heakje, hannelje, heegje, helje, hinderje, hingje, heapje, hoopje, hymje, hysje, iesje, ykje, iepenje, jokje, jongje, kealje, kielje, klúnje, klopje, koarje, kriigje, kliemje, kiernje, klúmje, kroadsje, laitsje, leegje, libje, ljeavje, lykje, meije, meitsje, moesje, muntsje, narje, neulje, noaskje, noegje, oefenje, offerje, peilje, pizelje, prykje, pronkje, raspje, reevje, rispje, riboskje, romje, rúmje, rúzje, súzje, súrje, seamje, skamje, skomje, skúrje, slúgje, tarje, tiernje, tiernje, tingje, tógje, túgje, uterje, waeksje, waskje, wiskje, weagje, weakje, wekje, wierje, woelje, wraemje, wrakselje, enz.

2e. Soms wordt eene *g* voor den uitgang *je* gevoegd, zonder dat die tot den stam van het werkwoord behoort, als: *hjitfalgje, priisgje, reisgje, tjirgje*. Bij GYSBERT JAPIKS vooral komt dit veelvuldig voor, als *binsgje, brinsgje, duchtgje, eidgje, glánsge, forwylgje, forwoastgje, klinsgje, peinsgje, wrinsgje*.

Soms evenwel is de tusschengevoegde *g* blijkbaar eene verkorting van *ig*, zooals in *eingje* voor *eindigje*, *besteedgje* voor *bestedigje*, *spiisgje* voor *spizigje*.

Voorbeelden met den uitgang *igje* zijn voorts: *biginstigje, biledigje, biskildigje, biwilligje, fredigje, reinigje, enz.*

3e. Evenals de zelfstandige naamwoorden den verkleinenden vorm aannemen door het achtervoegsel *ke*, geschiedt dit bij sommige werkwoorden door *kje*. Zoo hebben wij *aikje* van *aeije*, *bjiskje* misschien van den stam van *beziech*, *bljirkje* van *blier*, *doukje* van *dou*, *driúwkje* van *driúwe*, *flaikje* van *flaije*, *farkje* van *farre*, *gnyskje* van *gnize*, *hifkje* van *heevje*, *múlkje* van *múle*, *noaskje* van *noas*, *prykje* van *prikke*, *roeikje* van *roeije*, *sljuerkje*

van *sliere*, *slofkje* van *slofje*, *stykje* van *stekke*, *streakje* van *strike*, *triúwkje* van *triuwe*, *sanikje* van *sane*, *tyskje* van *tize*.

4e. De werkwoorden, die eene herhaling of voortduuring van het in het woord gelegen begrip aanduiden en dikwijls tegelijk iets verkleinends of verzachtends met zich brengen, zijn in de Friesche taal van zeer veelvuldig gebruik. Zij hebben de lettergreep *el* of *er* tusschen den stam van het werkwoord en de uitgang *je* en gaan dan uit op *elje* of *erje*.

Voorbeelden op *elje* zijn: *akselje*, *biddelje*, *biggelje*, *bongelje*, *bokselje*, *broddelje*, *búkelje*, *dommelje*, *dreutelje*, *dribbelje*, *eamelje*, *fandelje*, *jonkelje*, *forronfelje*, *forskromfelje*, *giggelje*, *gnabbelje*, *gnibbelje*, *gniffelje*, *grabbelje*, *gribelje*, *grimelje*, *grommelje*, *hakkelje*, *hikkelje*, *heakkelje*, *hannelje*, *haspelje*, *himmelje*, *hippelje*, *hompelje*, *keakelje*, *kabbelje*, *knabbelje*, *knibbelje*, *kantelje*, *konkelje*, *krabbelje*, *kronkelje*, *kwakkelje*, *kwattelje*, *miggelje*, *moffelje*, *mompelje*, *moarmelje*, *nestelje*, *nibbelje*, *ongelje*, *peuzelje*, *pangelje*, *pimpelje*, *prottelje*, *rammelje*, *rânselje*, *rabbelje*, *rottelje*, *rinkelje*, *rommelje*, *sjaggelje*, *slabberje*, *slobberje*, *sparkelje*, *spartelje*, *stribbelje*, *stroffelje*, *strampelje*, *strompelje*, *sutelje*, *takelje*, *tichelje*, *tommelje*, *troggelje*, *truzelje*, *tyspelje*, *trippelje*, *trobbelje*, *wandelje*, *wikselje*, *wimelje*, *wrimelje*, *waggelje*, *wrakselje*, enz.

Voorbeelden op *erje* zijn: *anderje*, *blétterje*, *bibberje*, *bolderje*, *daverje*, *dinderje*, *digerje*, *dobberje*, *fiterje*, *flitterje*, *flodderje*, *flonkerje*, *gobberje*, *heisterje*, *heukerje*, *huverje*, *iverje*, *jammerje*, *jakkerje*, *kladderje*, *kletterje*, *klúnderje*, *knetterje*, *kuijerje*, *longerje*, *lústerje*, *mimerje*, *mompelje*,

mopperje, monsterje, neijerje, opperje, pleisterje, peuterje, panderje, plunderje, skatterje, sketterje, skacherje, singerje, skimerje, slanterje, slûmerje, snetterje, swabberje, toeterje, teisterje, tsjanterje, tsjotterje, tûkerje, úterje, enz.

C. DOOR VOORVOEGSELS.

De voorvoegsels waardoor nieuwe werkwoorden worden gevormd, moeten worden onderscheiden in scheidbare en onscheidbare.

De onscheidbare maken een onafscheidbaar deel uit van het werkwoord en blijven in de vervoeging steeds voor het zakelijk deel van het werkwoord; zij zijn: *ant, bi, for, mis, ont, to, wan, wear.*

Andere zijn of scheidbaar, of somtijds scheidbaar en somtijds onscheidbaar. Als zoodanig komen het meest voor: *efter, fol, foar, yn, oer, onder, op, tsjin, ta, út.*

De meeste dezer voorvoegsels zijn behandeld bij de zelfstandige en de bijvoegelijke naamwoorden. Van andere is de beteekenis als bijwoorden of voorzetsels duidelijk.

Slechts enkele opmerkingen behoeven dus nog eene plaats te vinden.

1e. Het voorvoegsel *ge*, in het Nederlandsch zeer gebruikelijk, komt in het Friesch, behalve enkele uitzonderingen, als *geneare, genêze*, niet voor, noch vóór de onbepaalde wijs, noch vóór het verleden deelwoord; b.v. *barre* (gebeuren) luidt ook in het verleden deelwoord: *bard* (gebeurd.)

2e. Het voorvoegsel *to* heeft, evenals het Duitsche *zer*, de eigenaardige kracht, om de vernietiging te kennen te geven van het voorwerp, waarop de werking van

het werkwoord gericht is, b.v. *tobarne*, *tobite*, *tobrekke*, *toboarste*, *tobúkje*, *tobrizelje*, *tofykje*, *togrieme*, *tokerve*, *toknieze*, *toknetsje*, *toploaitsje*, *tomartelje*, *tomoarselje*, *to-pletterje*, *torane*, *toskúrre*, *totraepje*. Dit voorvoegsel *to* is altijd onscheidbaar.

Hiervan is geheel verschillend het voorvoegsel *ta* (toe) dat altijd scheidbaar is, zooals in: *tabringe*, *tadwaen*, *taharkje*, *taëgenje*, *tafoegje*, *tajaen*, *takomme*, *talitte*, *tamjttle*, *tariede*, *tastean*, *tasjên*.

3e. Eveneens is er verschil tusschen de voorvoegsels *wer* en *wear* of *wjer*.

Wer beteekent *weder*, *wederom*, *terug*, als *werjaen*, *werkomme*, *wersjen*, en is altijd scheidbaar, b.v. *ik jow it him wer*, *ik seach him wer*.

Wear of *wjer* daarentegen komt voor in de beteekenis van *her*, en van *tegen* in eenigszins gewijzigde beteekenis, en is onscheidbaar, als *wjerfarre*, *wjerkôgje*, *wjerklinke*, *wjerlizze*, *wjersteaen*, *wjerstuitsje*, *wjerroppe*, b.v. *it lúd wjerklinkt troch 't hiele gea*.

D. DE SAMENSTELLINGEN.

Evenals bij andere rededeelen, gelijk wij reeds bij de zelfstandige naamwoorden hebben gezien, leent zich de Friesche taal ook bij de werkwoorden zeer gemakkelijk tot samenstellingen.

Als enkele voorbeelden daarvan met zelfstandige naamwoorden mogen gelden: *bibellêze*, *boatsjefarre*, *bokweitterskje*, *briefskriuwe*, *eachglûrkje* en *glûreagje*, *hynsteride*, *hynstetyskje*, *hûshimmelje*, *hûswarje*, *ierappeldolle*, *ierappelskile*, *koffjedrinke*, *koumeltsje*, *nettebreidsje*, *nettebûtsje*, *pream-*

keskouwe, *psalmsjonge*, *reedride*, *roggesichtsje*, *skûtelwaskje*, *skûtmeitsje*, *slydjeije*, *sniebalje*, *sniejeje*, *topsette*, *weinride*, en met bijvoegelijke naamwoorden of andere rededeelen: *hirddrave*, *hirdride*, *hirdsile*, *knikkebolje*, *skodholje*, *skimerjounje*, *útjenhûzje*, enz.

Sommige dezer samenstellingen zijn zoo innig, dat zij ook in de vervoeging bewaard blijven, b.v. *As de Hear dus weinrydt op 'e wolken*. J. C. P. S. *Hja psalmsongen mei mekoarme*. *De frouljue hûshimmelje*; *hy hûswarret*; *de arbeiders koffjedronken op 't lân*; *de jonges boatsjefarre op 'e wiel*; *hy scil 't reedriden wol leare*, *mar preamkeskout yet hwat*; *it sniejaget de hiele dei*; *heit slydjaget op it iis*; *de jonges sniebalje tsjin mekoarren*; *de arbeider bokweittêrsket by de boer*; *de ljue hirddrave*, *hirdsile*, *hirdride om 'e priis*; *de bern hoepjeje of topsette*; *de âldboer skodhollet*; *hja skimerjounje yet hwet*; *de jongfaem útjenhûzet by uzes*.

Andere samenstellingen komen hoofdzakelijk alleen voor als *gerundium* of *handelingsvorm* (waarover in § 2) b. v. *boerwirden is elk-en-iens foech net*; *rykwirden wier him gjin kinst*; *dy 't baeswêzen wend is, hat gjin sin oan feintwirden*; *men krijt it net for moaisjên*; *earmfôdwêzen is nin noflik baentsje*; *moaiwêzen kostet jild*. Dergelijke samenstellingen zijn echter minder innig, zoodat de deelen in de vervoeging gescheiden worden, b.v. *hy skriuwt in brief*.

§ 2. De vervoeging der werkwoorden.

I. VORMEN VAN HET WERKWOORD IN DE VERVOEGING.

Bij de vervoeging der werkwoorden onderscheidt men :

wumkes.nl

1. Vier wijzen, als *de onbepaalde, de aantoonende, de aanvoegende, en de gebiedende wijs*.

2. *Het gerundium*, ⁽¹⁾ dat wellicht ook *handelingsvorm* genoemd zou kunnen worden.

3. Twee deelwoorden, als *het tegenwoordig* en *het verleden deelwoord*.

A. DE ONBEPAAALDE WIJS EN HET GERUNDIUM (HANDELINGSVORM.)

De onbepaalde wijs gaat, gelijk wij zagen, met uitzondering van enkele onregelmatige werkwoorden, altijd uit op eene zachte *e*, oudtijds *a*.

Daarnevens bestaat in de tegenwoordige taal nog, evenals van ouds, een vorm op *n* uitgaande, die in de klassieke talen als *gerundium* bekend is en hier *handelingsvorm* genoemd wordt.

Terwijl in het Oud-Friesch de onbepaalde wijs standvastig op *a* uitging, als *driwa*, thans *driuwe* (drijven), *fara*, thans *farre* (varen), *endgia*, thans *eingje* (eindigen), *habba*, thans *habbe* of *hawwe* (hebben), *leta*, thans *litte* (laten), luidde daarvan het gerundium of de handelingsvorm in de oudste geschriften, *to driwande*, *to farande*, *to endgiande*, *to habbande*, *to letande*. In latere teksten van het Oud-Friesch is echter de *d* reeds uitgesleten, als *to driwane*, *to farane*. Thans is daarvan ook de eindletter *e* afgesleten, en de *a* der onbepaalde wijs tot de zachte *e* vervloeid, zoodat de handelingsvorm of het gerundium

⁽¹⁾ DR. J. H. HALBERTSMA. *Vrije Fries* X pag. 409 en volg. en *Taalgids*, 9e jaargang 1867 pag. 20.

De Nederlandsche benaming *handelingsvorm* voor *gerundium* geef ik gaarne voor beter.

in het hedendaagsch Friesch luidt: *to driuwen, to farren, to eingjen, to hebben, to litten, enz.*

In het gebruik van de onbepaalde wijs zonder *n*, en van den handelingsvorm op *n*, zal de Fries zich nooit vergissen, *Hy scil farre, ride, sile, prate, ite, jimmetsje*, maar *hy gjit to farren, to riden, to silen, to iten, to jimmetsjen*. Ook GYSBERT JAPIKS nam het verschil nauwkeurig in acht, als hij zong:

*Wif woe, mei in dolle holle,
Ta de wrâld út holle-bolle:
t'Hús to bliúwen wier nin tier;
Op in iken boerd to driúwen,
Rêstleas op en del to kliúwen
Kard' hy boppe it grien fol djier.*

Terwijl in den tweeden regel het woord *holle-bolle*, na het hulpwerkwoord *woe* in de onbepaalde wijs staat, volgen in de 3e, 4e en 5e regels de woorden *to bliúwen, to driúwen, to kliúwen* in het gerundium.

Daarentegen wordt in het vierde vers het werkwoord steeds in de onbepaalde wijs gebruikt, als:

*Mei in float great skyps lavearje
Wol ik skomje, romje en klearje
Fen Dúnkerkers 't skolprich sâlt.
Dermei liet hy plommen waeye,
't Gleone swird oer 'e holle swaeye,
Dat, yn moed, spek-Jan al daet.*

Zeer ten onrechte lezen we daarom in de uitgave van GYSBERT JAPIKS door P. LEENDERTS Wz., in *Reamer en Sape*: *'t Swird blixemet, de roeren hear ik tongerje, De wylde djier wiid gapjend nei ús hongerje.*

De dichter zelf schreef volkomen juist *tongerjen* en *hongerjen*.

In eene andere fout verviel, gelijk reeds door Dr. J. H. HALBERTSMA terecht is opgemerkt, de geleerde Dr. EPKEMA, die in het woordenboek op GYSBERT JAPIKS, alle werkwoorden in de onbepaalde wijs ten onrechte op *n* liet uitgaan.

Het verschil wordt altijd nauwkeurig in acht genomen. Zoo zegt men: *Wize ljue ite om to libjen, mar oaren libje om to iten.* J. H. H. *Heit rekke to forstjerren.* H. S. *Mem moast hjar sjen to reddten.* W. D.

Deze gerundiale of handelingsvorm heeft echter niet noodzakelijk altijd het voegwoord *to* voor zich, b.v.

*Tiete siet allinne, oan 'e griene wei,
Skoaskjen yn 'e sinne, op in simmerdei.* G. J.

*Dyn sêchs bernkes, earne djier,
Rinne gúzjen om 'e stúke.* G. J.

Zoo ook: *hy bleau er yn stykjen.* E. H. *hy gong yn 'e stêd wenjen; ik hearde him oankommen; hy kaem de doar útsetten.* W. D.

De handelingsvorm wordt ook zelfstandig gebruikt, met of zonder het lidwoord *it* of eenig ander bepalend rededeel: *Sonder sjen of hjerren, rint men yn 't for-djerren* G. J. *Dyn kleyen achtsje ik net in hier* G. J. *Dok sizzen ik nin fiter acht* G. J. *It famne pronkjen* G. J. *De wurden stoeken him yn 't sizzen.* E. H. *It boartsjen fen knikken, topsetten en hoepjeyen* J. H. H. *It is mei sizzen net to dwaen. Sizzen is neat, mar dwaen is in ding.* (spreekwoorden).

Ook kan de handelingsvorm als bijvoegelijk vóór een zelfstandig naamwoord gebruikt worden, en gedooft dan,

evenals de zwakke vorm van het bijvoegelijk naamwoord, de achtervoeging van eene *e*, als *it to lêzene boek*, *de to grêvene sleat*, *de op to jane riedlingen*.

B. DE AANTOONENDE, AANVOEGENDE EN GEBIEDENDE WIJS.

1. In de aantoonende wijs komt het werkwoord voor in de verschillende tijden, waarin de werking plaats heeft en in betrekking tot de verschillende personen, die de werking verrichten of ondergaan, b.v.

Tegenwoordige tijd, 1e persoon enkelvoud, *ik yt*.

Onvolm. verleden » 2e » » *du ietste*.

Volmaakt » » 3e » » *hy hat iten*.

Meer dan volm. verl. tijd 1e pers. meerv. *wy hiene iten*.

1. Toekomende tijd 2e » » *jimme scille ite*.

2. » » 3e » » *hja scoene ite*.

Evenals in het Nederlandsch worden alleen de tegenwoordige en onvolmaakt verleden tijden door het werkwoord zelf gevormd. De volgende tijden worden samengesteld met de hulpwerkwoorden *habbe* of *wêze* en *scille*.

De volmaakt- en meer dan volmaakt verleden tijden nemen daarbij het verleden deelwoord, de toekomende tijden de onbepaalde wijs achter het hulpwerkwoord.

2. De aanvoegende wijs komt in hoofdzaak met de aantoonende overeen. Alleen neemt het werkwoord in het enkelvoud van den tegenwoordigen tijd, gelijk ook het hulpwerkwoord in den volmaakt verleden tijd eene *e* aan, b.v. *dat ik ite*, *datstu ytste*, *dat hy ite*, en *dat ik iten habbe*, *dastu iten haste*, *dat hy iten habbe*.

Zij komt voornamelijk voor om een wensch te kennen

te geven, met het voegwoord *dat* voor het persoonlijk voornaamwoord.

3. De gebiedende wijs kan alleen tegen den aangesproken en derhalve slechts in den tweeden persoon voorkomen. In het enkelvoud vertoont zij zich in den kortsten vorm, den stamvorm van het werkwoord, b.v., *yt*, *skriuw*, *rin du hinne!*

In het meervoud neemt deze vorm niet, zooals in het Nederlandsch, eene *t* aan. Het werkwoord staat dan in den vorm, dien het in den *tegenwoordigen tijd* na het voornaamwoord *jimme* heeft, waarachter, zooals *jimme ite*, *skriuwe*, *rinne*, nooit eene *t*, maar eene zachte *e* voorkomt. Duidelijk blijkt dit, als men in de gebiedende wijs het woord *jimme* voorop zet, b.v. *jimme halde op*, *jonges!* Zoo zegt men ook: *farre wol*.

Deze meervoudsvorm, thans in het spraakgebruik dikwijls verwaarloosd, werd door GYSBERT JAPIKS altijd nauwkeurig in acht genomen, en waar de maat of het rijm eischten de *e* weg te laten, wees hij dit door een afkappingsteeken aan, als:

Hertse, búrljue, komme búte;

Rinn', rinne út, ei wêzz' net lóch;

Kike, kike, lóke, sjoch'!

Zoo zegt ook GODSFRJEON, tegen twee voetgangers:
kliuwe op myn wein, komm' ride mei.

Men schrijve dus niet: *Háldt op jonges!* maar *hálde op!*

C. DE DEELWOORDEN.

Evenals in het Nederlandsch zijn in het Friesch twee

deelwoorden : het *tegenwoordige* en het *verleden deelwoord*.

1e. Het tegenwoordig deelwoord wordt gevormd door achtervoeging van *nd* of *nde*, als *barnende*, *farrende*, *driûwende*, *lêzende*.

Vóór een naamwoord, (attributief) neemt het, evenals het bijvoegelijk naamwoord, naar gelang het in den zwakken of den sterken vorm gebruikt wordt, al of niet eene achtergevoegde *e* aan, b.v. *in driuwend skip*, *it driuwende skip*.

Na een naamwoord, in verbinding met een hulpwerkwoord (predicatief), laat het in de volkstaal *somtijds* zelfs de *d* wegvallen. Als zoodanig komen voor: hij wier *afterhâlden*, *mijen*, *hoeden*, *razen*, inplaats van *afterhâldend*, *mijend*, *hoedend*, *razend*. Daar dientengevolge het tegenwoordig deelwoord gelijk zou worden aan het gerundium, is het wenschelijk, in de schrijftaal dit gebruik zoo spaarzaam mogelijk te volgen.

2e. Het verleden deelwoord neemt nooit zooals in het Nederlandsch, het voorvoegsel *ge* vóór zich, b.v: *spritsen* (gesproken), *britsen* (gebroken), *blet* (gebloed), *barnd* (gebrand), *noege* (genoodigd).

De vorm verschilt naar gelang het werkwoord behoort tot de *zwakke* of de *sterke* vervoeging en tot de eerste of de tweede klasse, waarin elk dezer soorten wordt onderscheiden.

Van de *zwakke* of ongelijkvloeiende werkwoorden omvat de *eerste* klasse die, welke de zachte *e* onmiddellijk achter den stam hebben, als *barne*, *brûke*. Het verleden deelwoord daarvan gaat uit op *d*, als *bârnd*, *klaidd*, *griemd*, of op eene *t* als de stam van het werkwoord eindigt op

een der harde of scherpe medeklinkers *ch*, *f*, *k*, *p*, *t*, *s*, als *brúkt*, *krúpt* enz.

De werkwoorden van de *tweede* klasse dezer soort, eindigende op *je*, hebben in het verleden deelwoord steeds eene enkele *e* achter den stam, als *folge* van *folgje*, *hope* van *hoopje*.

Van de *sterke* of ongelijkvloeiende werkwoorden, gaat in de *eerste* klasse het verleden deelwoord steeds uit op *t*, als *laet* van *liede*, *ret* van *riede*.

In de *tweede* klasse dezer soort gaat echter het verleden deelwoord, behoudens enkele uitzonderingen, op *en* of *n* uit, als *spritsen* van *sprekke*, *krompen* van *krimpe*, *fearn* van *farre*, *foun* van *fine*, enz.

Bij de vervoeging der zwakke en sterke werkwoorden worden deze vormen nader verklaard.

Het verleden deelwoord strekt om de volmaakt- en meer dan volmaakt verleden tijden, en de lijdende vormen der werkwoorden, met behulp van de hulpwerkwoorden, *habbe*, *wêze*, *wirde*, uit te drukken, als *ik hab iten*, *hy hat skreaun*, *hy is stoarn*, *hy wirdt noege*.

Wanneer het als bijvoegelijk naamwoord gebruikt wordt, kan het, indien het niet reeds op *e* uitgaat, eene *e* aannemen, als *it bitsjoende bern*, *it bigriemde glês*, *it stoarne bist*.

II. DE HULPWERKWOORDEN.

Daar de hulpwerkwoorden, zooals wij zagen, dienen tot vorming van de samengestelde tijden, vinde de vervoeging er van hier eene eerste plaats.

De gewone hulpwerkwoorden zijn: *habbe* of *hawwe*, *wêze*, *wirde* en *scille*.

Enkele andere werkwoorden als *kinne*, *wolle*, *moatte*, kunnen mede als zoodanig voorkomen, en hebben, evenals *scille*, het werkwoord altijd in de onbepaalde wijs achter zich.

A. HABBE OF HAWWE. (hebben).

Onbepaalde wijs: *habbe* of *hawwe*.

Gerundium of handelingsvorm: *to hebben* of *hawwen*.

Tegenwoordig deelwoord: *habbende*, *hawwende*.

Verleden deelwoord: *hawn*.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.

ik hab of haw.

du hast of hest, hastu.

jy habbe of hawwe.

hy, hja hat of het, hat er.

wy, jimme, hja habbe of hawwe.

Onvolmaakt verleden tijd.

ik hie.

du hiest, hiestu.

jy hiene.

hy, hja hie, hied er.

wy, jimme, hja hiene.

Volmaakt verleden tijd.

ik hab hawn, enz.

Meer dan volm. verl. tijd.

ik hie hawn.

Eerste toekomende tijd.

ik scil habbe.

Tweede toekomende tijd.

ik scoe habbe.

Aanvoegende wijs.

(voor zoover zij van de Aantoonende wijs verschilt).

Tegenwoordige tijd.

dat ik habbe.

dastu haste.

dat jy habbe.

Volmaakt verleden tijd.

dat ik hawn habbe.

dastu hawn haste.

dat jy hawn habbe.

Gebiedende wijs.

enkelvoud, hab of haw.

meervoud, habbe of hawwe.

B. WÊZE. (wezen of zijn).

Onbepaalde wijs : wêze.*Gerundium of handelingsvorm* : to wêzen.*Tegenwoordig deelwoord* : wêzende.*Verleden deelwoord* : west of wêzen.*Aantoonende wijs.**Tegenw. tijd.**Onvolm. verl. tijd.*

ik bin.

ik wier.

du bist, bistu.

du wierst, wierstu.

jy binne.

jy wierne.

hy, hja is, is er.

hy, hja wier, wier er.

wy, jimme, hja binne.

wy, jimme, hja wierne.

*Volm. verl. tijd.**Meer dan volm. verl. tijd.*

ik hab west of wêzen, enz.

ik hie west of wêzen.

*Eerste toek. tijd.**Tweede Toek. tijd.*

ik scil wêze.

ik scoe wêze.

Aanvoegende wijs.

gelijk aan de Aantoonende wijs.

*Gebiedende wijs.**Enkelvoud* : wêz.*meervoud* : wêze.

C. WIRDE. (worden).

Onbepaalde wijs : wirde.*Gerundium of handelingsvorm* : to wirden.*Tegenwoordig deelwoord* : wirdende.*Verleden deelwoord* : wirden.*Aantoonende wijs.**Tegenw. tijd.**Onvolm. verl. tijd.*

ik wird.

ik waerd of wirdde.

du wirdste, wirdstu.

du waerdest, waerdstu.

jy wirde.

jy waerden of wirdden.

hy, hja wirdt, wirdt er.

hy, hja waerd of wirdde.

wy, jimme, hja wirde.

wy, jimme, hja waerden of
wirdden.

Volm. verl. tijd.

ik bin werden, enz.

Meer dan volm. verl. tijd.

ik wier werden, enz.

Eerste Toek. tijd.

ik scil wirde.

Tweede toek. tijd.

ik scoe wirde.

*Gebiedende wijs.**enkelvoud*: wird.*meervoud*: wirde.

D. SCILLE. (zullen).

Onbepaalde wijs: scille.*Gerundium of handelingsvorm*: to scillen.*Tegenwoordig deelwoord*: scillende.*Verleden deelwoord*: scillen.*Aantoonende wijs.**Tegenw. tijd.*

ik scil.

du scilste, sciste, scitte.

scilstu, sciste; jy scille.

hy, hja scil, scil er.

wy, jimme, hja scille.

Onvolm. verl. tijd.

ik scoe.

du scoest, scoestu.

jy scoene.

hy, hja scoe, scoed er.

wy, jimme, hja scoene.

Volm. verl. tijd.

ik hab scillen, enz.

Meer dan volm. verl. tijd.

ik hie scillen, enz.

De werkwoorden *habbe* en *scille* hadden oudtijds in den onvolmaakt verleden tijd *hied*, *hieden* en *scoed*, *scoeden*. Thans is de *d* nagenoeg uitgesleten. Alleen wanneer het voornaamwoord van den derden persoon *er* achter het werkwoord komt, wordt zij nog uitgesproken, als: *hied er*, *scoed er*. De meervoudsvormen, *hieden*, *scoeden* zijn vervormd tot *hiene*, *scoene*.

Dit is ook het geval met den onvolm. verl. tijd van

wolle (willen), en *kinne* (kunnen), als : *woed er, hja woene, koed er, hja koene.* ⁽¹⁾.

III. VERDEELING DER WERKWOORDEN NAAR DE WIJZE HUNNER VERVOEGING.

De vervoeging der werkwoorden verschilt naar mate zij behooren tot :

A. de *zwakke* of *gelijkvloeiende*, waarvan de wortelklinker in alle vormen der verschillende tijden gelijk blijft ;

B. de *sterke* of *ongelijkvloeiende*, waarvan de wortelklinker in den onvolmaakt verleden tijd en dikwijls ook in het verleden deelwoord verandert ,

en *C.* de *onregelmatige*, die in de vervoeging van de gewone regelen afwijken.

Van elke dezer soorten volgen enkele voorbeelden, gemakshalve in de opgegeven orde. ⁽²⁾.

A. DE ZWAKKE WERKWOORDEN.

De zwakke of gelijkvloeiende werkwoorden worden onderscheiden in twee klassen.

De eerste omvat die, welke in de onbepaalde wijs eene enkele *e* onmiddellijk achter den stam hebben, als *miene, barne, brúke*.

⁽¹⁾ De werkwoorden *lizze, sizze, dwaen* hebben eveneens in den onvolm. verl. tijd de *d* uitgeworpen, en luiden in het meervoud in plaats van *leiden, seiden, deden*, thans *leine, seine, diene*.

⁽²⁾ Daar de sterke werkwoorden de oudste zijn, zou aan deze anders de eerste plaats toekomen.

De tweede klasse omvat die, welke in de onbepaalde wijs uitgaan op *je* (oudtijds *ia*), zonder of met andere letters tusschen den stam en dit achtervoegsel, als *hoopje*, *reisgje*, *roeikje*, *biddelje*, *digerje*.

De vervoeging der beide klassen is verschillend.

1e KLASSE.

De zwakke werkwoorden op eene enkele *e* uitgaande, nemen in den onvolmaakt verleden tijd *de* of *te*, en in het verleden deelwoord *d* of *t* achter den stam.

De uitgangen *de* en *d* zijn de meest gewone, als *barne*, *barnde*, *barnd*.

Alleen de werkwoorden, waarvan de stam op een harden of scherpen medeklinker, als *ch*, *f*, *k*, *p*, *t*, of op *s* na een korten klinker eindigt, nemen *te* en *t* aan, als *brúke*, *brúkte*, *brúkt*.

Voorbeeld met d in den verleden tijd.

miene (meenen).

Onbepaalde wijs: *miene*.

Gerundium of handelingsvorm: *to mienen*.

Tegenwoordig deelwoord: *mienende*.

Verleden deelwoord: *miend*.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.

Onvolm. verl. tijd.

ik mien.

ik miende.

du mienst, mienstu.

du miendest.

jy miene.

jy mienden.

hy, hja mient, mient er.

hy, hja miende.

wy, jimme hja miene.

wy, jimme hja mienden.

Volm. verl. tijd.

Meer dan volm. verl. tijd

ik hab miend, enz.

ik hie miend, enz.

Eerste toek. tijd.
ik scil miene, enz.

Tweede toek. tijd.
ik scoe miene, enz.

Gebiedende wijs.

Enkelv. mien.

Meerv. miene.

Wanneer de stam van een werkwoord reeds op een *d* eindigt, verkrijgt het in den onvolmaakt verleden tijd, door aanneming van het achtervoegsel *d*, eene dubbele *d*, b.v. *lade, ik laed, ik laedde.*

Voorbeeld met t in den verleden tijd.

brûke (gebruiken).

Onbepaalde wijs: brûke.

Gerundium of handelingsvorm: to brûken.

Tegenwoordig deelwoord: brûkende.

Verleden deelwoord: brûkt.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.

Onvolm. verleden tijd.

ik brûk.

ik brûkte.

du brûkst, brûkstu.

du brûktest, brûktestu.

jy brûke.

jy brûkten.

hy, hja brûkt, brûkt er.

hy, hja brûkte, brûkte er.

wy, jimme, hja brûke.

wy, jimme, hja brûkten.

Volm. verl. tijd.

Meer dan volm. verl. tijd.

ik hab brûkt, enz.

ik hie brûkt, enz.

Eerste toek. tijd.

Tweede toek. tijd.

ik scil brûke.

ik scoe brûke.

Gebiedende wijs.

Enkelv. brûk.

Meerv. brûke.

Wanneer de stam van het werkwoord reeds op eene *t* uitgaat, wordt die in den onvolm. verl. tijd door het achtervoegsel *te* verdubbeld, bv. *prate, ik praette.*

2e KLASSE.

De tweede klasse der zwakke werkwoorden, op *je*, oudtijds *ia*, uitgaande, waarvan de *a* tot *e* is vervloeid, namen oudtijds in den onvolm. verl. tijd ook het achtervoegsel *de*, en achter het verl. deelwoord eene *d* aan, b.v. *folgia* (volgen) *folgede*, *folged*. Die uitgangen *de* en *d* zijn thans volledig afgesleten, als *folgje*, *ik folge*, *ik hab folge*. De onvolm. verl. tijd en het verl. deelwoord van deze klasse gaan thans algemeen op *e* uit.

GYSBERT JAPIKS schreef den onvolm. verl. tijd dezer werkwoorden steeds met verdubbelden medeklinker, evenals of de *d* met den voorafgaanden medeklinker ware samengesmolten, b.v. *folgje folgge*, *traepje traeppe*. Naar het schijnt ten onrechte. De uitgang *de* is niet met den voorafgaanden medeklinker samengesmolten, maar volledig afgesleten. Dit blijkt vooral doordien ook de *d* achter het verleden deelwoord geheel is weggefallen. Het voorbeeld van GYSBERT JAPIKS wordt daarom niet gevolgd. Men schrijft in den verleden tijd *folge*, *trape*. Eene reden aan de spelling ontleend, vordert ook deze schrijfwijze. De werkwoorden van herhaling op *erje* en *elje* zouden anders in den verl. tijd de *r* of *l* moeten verdubbelen, als *digerje*, *digerre*, *biddelje*, *biddelle*, waardoor de uitgang *erre*, *elle* ten onrechte met de *scherpkorte* in plaats van met de *toonlooze e* zou moeten worden uitgesproken. Alleen als de stam een korten klank heeft, wordt naar eisch der spelling, de medeklinker verdubbeld, b.v. *libje*, *hy libbe*.

Het kenmerkend onderscheid tusschen den tegenwoordigen en den onvolm. verl. tijd is alzoo, dat in den laat-

sten tijd de *j* wegvalt, en het enkelvoud van den tweeden persoon op *e* eindigt.

Voorbeeld op je.

hoopje (hopen).

Onbepaalde wijs : hoopje.

Gerundium of handelingsvorm : to hoopjen.

Tegenwoordig deelwoord : hoopjende.

Verleden deelwoord : hope.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.

Onvolm. verl. tijd.

ik hoopje.

ik hope.

du hopest.

du hopeste.

jy hoopje.

jy hopen.

hy, hja hopet.

hy, hja hope.

wy, jimme, hja hoopje.

wy, jimme, hja hopen.

Volm. verl. tijd.

Meer dan volm. verl. tijd.

ik hab hope, enz.

ik hie hope, enz.

Eerste toek. tijd.

Tweede toek. tijd.

ik scil hoopje.

ik scoe hoopje.

Gebiedende wijs.

Enkel- en Meervoud : hoopje.

Voorbeeld op gje.

reisgje (reizen).

Onbepaalde wijs : reisgje.

Gerundium of handelingsvorm : to reisgjen.

Tegenwoordig deelwoord : reisgjende.

Verleden deelwoord : reisge.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.

Onvolm. verl. tijd.

ik reisgje.

ik reisge.

du reisgest.

du reisgeste.

jy reisgje.

jy reisgen.

hy, hja reisget.

hy, hja reisge.

wy, jimme, hja reisgje.

wy, jimme, hja reisgen.

<i>Volm. verl. tijd.</i>	<i>Meer dan volm. verl. tijd.</i>
ik bin reisge , enz.	ik wier reisge , enz.

<i>Eerste toek. tijd.</i>	<i>tweede toek. tijd.</i>
ik scil reisgje , enz.	ik scoe reisgje , enz.

Gebiedende wijs.

Enkel- en meervoud : reisgje.

Voorbeeld op kje.

Roeikje (roeien.)

Onbepaalde wijs : roeikje.

Gerundium of handelingsvorm : to roeikjen.

Tegenwoordig deelwoord : roeikjende.

Verleden deelw. roeike.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.

Onvolm. verl. tijd.

ik roeikje.	ik roeike.
du roeikest.	du roeikeste.
jy roeikje.	jy roeiken.
hy , hja roeiket.	hy , hja roeike.
wy , jimme , hja roeikje.	wy , jimme , hja roeiken.

Tot de werkwoorden op *gje* en *kje* behooren oorspronkelijk ook de onregelmatige *feije* , *jeije* , *kleije* , die oudtijds *fagia* , *jagia* en *klagia* luidden, en *laitsje* , *loaitsje* , *koaitsje* , *ploaitsje* , *meitsje* , *reitsje* , *smeitsje* , *weitsje* , die oudtijds de *k* in plaats van *ts* hadden, als *lakia* , *lokia koka* , *ploka* , *makia* , *reka* , *smakia* , *wekka*. De oorspronkelijke *g* en *k* komen in de vervoeging dezer werkwoorden telkens terug, zooals bij de behandeling der onregelmatige werkwoorden zal blijken.

*Voorbeelden van werkwoorden van herhaling
op elje en erje.*

biddelje (bedelen) digerje, (turen).

Onbepaalde wijs : biddelje , digerje.

Gerundium of handelingsvorm : to biddeljen , to digerjen.

Tegenwoordig deelwoord : biddeljende , digerjende.

Verleden deelwoord : biddele , digere.

Aantoonende wijs.

Tegenw. tijd.

Onvolm. verl. tijd.

ik biddelje , digerje.

ik biddele , digere.

du biddelst , digerst.

du biddelste , digerste.

jy biddelje , digerje.

jy biddelen , digeren.

hy , hja biddelt , digert.

hy , hja biddele , digere.

wy , jimme , hja biddelje , digerje. wy , jimme , hja biddelen , digeren.

B. DE STERKE WERKWOORDEN.

De sterke of ongelijkvloeiende werkwoorden veranderen in den onvolmaakt verleden tijd en dikwijls ook in het verleden deelwoord van wortelklinker.

Zij laten zich , evenals de zwakke , in twee klassen verdeelen.

De eerste klasse omvat die , welke in de vervoeging , nevens de verandering van wortelklinker , de uitgangsvormen der zwakke werkwoorden aannemen , als *te* in den onvolm. verl. tijd en *t* achter het verleden deelwoord , als *riede* , *rette* , *ret* ; *spriede* , *sprate* , *spraet*.

De tweede klasse omvat die , welke den onvolm. verl. tijd alleen door verandering van wortelklinker vormen en in het verleden deelwoord op *en* of *n* uitgaan , b v. *kieze* , *keas* , *keazen* ; *brekke* , *brïk* *britsen*.

1e KLASSE.

De sterke werkwoorden der eerste klasse vormen, door niet alleen van wortelklinker te veranderen, maar tevens den uitgang *te* en *t* in den verleden tijd en het verleden deelwoord aan te nemen, als het ware een overgang tusschen de zwakke en de sterke werkwoorden. Zij kunnen, naar gelang van den klinker, dien zij in den onvolm. verleden tijd aannemen, gevoegelijk in twee groepen worden onderscheiden.

Als zoodanig kunnen tot de *eerste* groep gerekend worden die, welke in den verleden tijd een *a* aannemen, en zulks even als oudtijds, als b.v. *leda* (leiden), dat in den onvolm. verl. tijd *latte*, en in het verleden deelwoord *lat* had.

Hiertoe behooren :

Onbep. wijs. Tegenw. tijd. Onvolm. verl. tijd. Verl. deelw.

liede (leiden).	ik lied.	ik laette.	laet.
skiede (scheiden).	ik skied.	ik skaette.	skaet.
spriede (spreiden).	ik spried.	ik spraette.	spraet.
stjitte (stooten)	ik stjit.	ik staette.	staet.
deye (dooden).	ik dei	ik daette.	daet.

De werkwoorden van deze groep zijn onregelmatig in den Tegenw. tijd, doordien ze in dezen tijd in den 2en en 3en persoon eene *a* aannemen, als : *ik lied*, *du laetst*, *hy laet*, *wy*, *jimme*, *hja liede*. Evenzoo gaan ook de overige werkwoorden van deze groep.

De *tweede* groep heeft, evenals van ouds, de scherp-korte *e* in den verleden tijd.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deeltw.</i>
bliede (bloeden).	ik blied.	ik blette.	blet.
briede (braden).	ik bried.	ik brette.	bret.
opfiede (opvoeden)	ik fied op.	ik fette op.	opfet.
liede (luiden).	ik lied.	ik lette.	let.
riede (raden).	ik ried.	ik rette.	ret.
sliepe (slapen).	ik sliep.	ik slepte.	slept.
mjitte (ontmoeten)	ik mjit.	ik mette.	met.
fortrijtte (verdrieten)	it fortrijt my.	it fortrette my.	fortret.

Evenals de werkwoorden der voorgaande groep, zijn ook deze in den Tegenw. tijd onregelmatig, doordien ze in den 2en en 3en persoon de scherpkorte *e* aannemen. b. v. *ik blied, du bletst, hy blet, wy, jimme, hja bliede.*

2e KLASSE.

Onder de sterke werkwoorden zijn die der tweede klasse verreweg de talrijkste.

Zij nemen de uitgangen *te* en *t* niet aan, maar veranderen in den onvolmaakt verleden tijd en veeltijds ook in het verleden deelwoord alleen van wortelklinker. Het deelwoord gaat, behoudens enkele uitzonderingen, op *en* of samengetrokken op eene enkele *n* uit.

Naar gelang van den klank, dien ze, naar de volgorde der klinkletters, in den onvolm. verl. tijd aannemen, laten ze zich in *tien* groepen onderscheiden.

Van elke dezer groepen volgen de voorbeelden.

Verschillende werkwoorden van deze klasse lijden echter gevaar allengs hun *sterk* karakter te verliezen. Terwijl in streken, waar over het algemeen de Friesche taal vrij zuiver wordt gesproken, ook de echte vormen rein bewaard blijven,

worden daarentegen in andere deelen van Friesland verschillende *sterke* werkwoorden somtijds geheel of gedeeltelijk, als *zwak* gebruikt, door, zonder verandering van wortelklinker, enkel in den onvolm. verl. tijd *de* of *te*, of in het verleden deelw. *d* of *t* achter den stam te plaatsen. Zoo kan men b.v. van het werkwoord *kieze* (kiezen), de vormen van den verleden tijd als *kiesde*, *kiesd*, inplaats van *keas*, *keazen*, hooren uitspreken. Maar het is de taak der Friesche schrijvers de taal tegen dergelijke verbastering te behoeden. Daarom worden in de volgende voorbeelden alleen de echte vormen, voor zoo verre ze nog in gebruik zijn, vermeld, terwijl daar onder zoo veel mogelijk wordt gewezen op de afwijkingen, die hier of daar in meerdere of mindere mate voorkomen.

De *eerste* groep heeft de lange *ae* of *â* in den onvolm. verleden tijd. Reeds in de oude werkwoorden *koma* of *kuma* (komen) en *nima* (nemen) zweefde die klank tusschen *a* en *o*, als *koma*, *kam* of *kom*, *kommen*, *nima*, *nam* of *nom*, *nimen*. Thans wordt meest algemeen de *ae* uitgesproken, ofschoon de naar *o* overhellende *â* ook gebruikelijk is.

Tot deze groep behooren slechts de beide genoemde werkwoorden *komme* en *nimme* en de afleidingen daarvan, als de met onscheidbare voorvoegsels verbonden woorden *bikomme*, *forkomme*, *niskomme*, *ontkomme*, *binimme*, *for-nimme*, *ontnimme*, en andere, met scheidbare voorvoegsels verbonden, als *yn-*, *op-*, *útkomme*, *ynnimme* en dergelijke.

De hoofdvormen zijn de volgende :

<i>Onbepaalde wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verled. deelw.</i>
<i>komme</i> (komen).	ik kom.	ik kaem of kâm.	kommen.
<i>nimme</i> (nemen).	ik nim.	ik naem of nâm.	nommen.

In sommige streken wordt het verleden deelwoord als *komd* en *nimd* uitgesproken, evenals behoorden deze werkwoorden tot de zwakke vervoeging; de onvolm. verl. tijd zoude dan eveneens *komde*, *nimde* moeten luiden. In andere streken hoort men *kôm*, *nôm*, welke woorden misschien als samentrekkingen van *kommen*, *nommen* zouden kunnen worden beschouwd. GYSBERT JAPIKS schreef *kommen*, *komn* en *nimd*, WASSENBERGH *nomd*. De regelmatige vormen *kommen*, *nommen* zijn evenwel ook nog gebruikelijk, b.v. *Hy wier de sneintojouns net kommen: Dat hie hjar alle fleur binommen*. W. D. Het is dus wenschelijk in goeden stijl, wanneer, b.v. wegens het rijm, de afwijkingen niet worden vereischt, de regelmatige vormen *kommen* en *nommen* te bewaren. Zie bl. 144.

De *tweede* groep had oudtijds *a* (als *biada*, *bad*, *beden*), thans den tweeklank *ea* in den onvolmaakt verleden tijd.

Hiertoe behooren:

Onbepaalde wijs. Tegenw. tijd. Onvolm. verl. tijd. Verl. deelw.

biede (bieden).	ik bied.	ik bea.	bean.
siede (zieden).	ik sied.	ik sea.	sean.
frieze (vriezen).	it friest	it frear	fêrzen.
kieze (kiezen)	ik kies	ik keas	keazen.
forlieze (verliezen).	ik forlies.	ik forlear.	forlern.
bidde (bidden).	ik bid.	ik bea.	bidden.
jiette (gieten).	ik jiet.	ik geat.	getten.
forjitte (vergeten).	ik forjit.	ik forgeat.	forgetten.
miette (meten).	ik miet.	ik meat.	metten.
sjitte (schieten).	ik sjit.	ik skeat.	sketten.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
slute (sluiten).	ik slút.	ik sleat.	sletten.
lige (liegen).	ik liig.	ik leag.	leagen.
bidrage (bedriegen.)	ik bidraeg.	ik bidreag.	bidragen.

Tot deze groep behooren ook de overigens onregelmatige werkwoorden *fleanne* (vliegen), *fleach*, *flein*; *sjen* (zien), *seach*, *sjoen*, en *tsjen* (tijgen), *teach*, *tein*.

De *derde* groep veranderde oudtijds den klank *iwe* in *éf* en *even* (als skrieve, skref, skreven), en heeft thans *eau* in den verleden tijd.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
bliuwe (blijven).	ik bliuw.	ik bleau.	bleaun.
driuwe (drijven).	ik driuw.	ik dreau.	dreauun.
kliuwe (klimmen).	ik kliuw.	ik kleau.	kleaun.
priuwe (proeven).	ik priuw.	ik preau.	preaun.
riuwe (rijgen).	ik riuw.	ik reau.	reaun.
skriuwe (schrijven).	ik skriuw.	ik skreau.	skreaun.
triuwe (drukken).	ik triuw.	ik treau.	treauun.
wriuwe (wrijven).	ik wriuw.	ik wreau.	wreaun.

De verleden deelwoorden van alle werkwoorden dezer groep worden, als samengetrokken uit *bleauwen*, enz., niet ten onrechte ook als *bleawn*, enz. geschreven.

De *vierde* groep heeft evenals oudtijds *ei* in den onvolmaakt verleden tijd (lidza, leid).

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
lizze (liggen).	ik liz.	ik laei (lag).	lein.
lizze (leggen).	ik liz.	ik lei (legde).	lein of leid.
sizze (zeggen).	ik siz.	ik sei.	sein.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
snije (snijden).	ik snij.	ik snei of snie.	snein of snien.)
spije (spuwen).	ik spij.	ik spei.	spein.
swije (zwijgen).	ik swij.	ik swei.	swein.

Van *snije* komen ook de vormen *snijde* en *snijd* en van *swije*: *swige* en *swijd* voor. (Vergelijk bl. 144). Nevens *spije* bestaat ook het *zwakke* werkwoord *spuije*, dat in de verleden tijden regelmatig *spuide*, *spuid* heeft.

De werkwoorden der *vijfde* groep hadden oudtijds de lange zachte *e* in den verleden tijd, als *breka*, *brék*, *breken*. Die lange *e* is thans overgegaan in den tweeklank *ie* of in de lange *i* (ii). Beide soorten van deze groep volgen afzonderlijk.

a. Tot de werkwoorden, die den tweeklank *ie* in den onvolmaakt verleden tijd hebben, behooren:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
glide (glijden).	ik glyd.	ik glied.	gliden.
ride (rijden).	ik ryd.	ik ried.	riden.
stride (strijden).	ik stryd.	ik stried.	striden.
bite (bijten).	ik byt.	ik biet.	biten.
krite (krijten).	ik kryt.	ik kriet.	kriten.
skite (schijten).	ik skyt.	ik skiet.	skiten.
slite (slijten).	ik slyt.	ik sliet.	sliten.
smite (smijten).	ik smyt.	ik smiet.	smiten.
spite (spijten).	spyt.	spiet.	spiten.
wite (wijten).	ik wyt.	ik wiet.	witen.
litte (laten).	ik lit.	ik liet.	litten.
sitte (zitten).	ik sit.	ik siet.	sitten.
bisitte (bezitten).	ik bisit.	ik bisiet.	bisitten.
splitte (splijten).	ik split.	ik spliet.	splitten.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
lije (lijden).	ik lij.	ik lie.	litten.
lêze (lezen).	ik lêz.	ik lies.	lézen.
genêze (genezen).	ik genês.	(ik genies).	genezen.
frette (vreten).	ik fret.	ik friet.	fretten.
stelle (stelen).	ik stel.	ik stiel.	stellen.

Bij enkele dezer werkwoorden toont zich eene neiging, om in den Onvolm. verl. tijd den *zwakken* vorm aan te nemen. Zoo wordt nevens *kriet*, *krytte*, nevens *wiet*, *wytte* en nevens *spliet*, *splitte* gebezigd. Vergelijk bl. 144). Van *genêze* schijnt de *sterke* vorm *genies* te zijn verouderd. Men zegt thans *genêsde* of *geneesde*.

b. Tot de werkwoorden, die meestal *ii*, maar ook somtijds den tweeklank *ie* in den onvolmaakt verleden tijd laten hooren, worden gebracht:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
brekke (breken).	ik brek.	ik briik (briek).	britsen.
dekke (dekken).	ik dek.	ik diik (diek).	ditsen.
rekke (rekken).	ik rek.	ik riik (riek).	ritsen.
sprekke (spreken).	ik sprek.	ik spriik (spriek).	spritsen.
stekke (steken).	ik stek.	ik stiik (stiek).	stitsen.
strike (strijken).	ik stryk.	ik striik (striek)	stritsen.
bitrekke (betrekken).	ik bitrek.	ik bitriik (bitriek).	bitritsen.
blike (blijken).	ik blyk.	ik bliik (blik).	bleken.
wike (wijken).	ik wyk.	ik wiik (wiek).	weken.
gripe (grijpen).	ik gryp.	ik griip (griep).	grepen.
bigripe (begrijpen).	ik bigryp.	ik bigriip (bigriep)	bigrepen.
knipe (knijpen).	ik knyp.	ik kniip (kniep).	knepen.

Uit deze voorbeelden blijkt, dat bij eenige werkwoorden, in het verleden deelwoord, de *k* is verwisseld met *ts*, als *brekke*, *britsen*, terwijl waar dit niet het geval is, de

harde medeklinker *k*, evenals ook de *p*, zich allengs begint te vereenigen met de scherpe *t*. Zoo hoort men thans ook: *dekke*, *dekke*, *dekt*; *rekke*, *rekte*, *rekt*; *blike*, *blykte*, *blykt*; *strike*, *strykte*, *strykt*; *wike*, *wykte*, *wykt*; *gripe*, *grypte*, *grypt*; *knipe*, *knypte*, *knypt*, (zie bl. 144).

Tot de zesde groep behooren enkele werkwoorden die de scherpe-korte *i* (gewoonlijk als scherp-korte *u* uitgesproken) in den verleden tijd hebben, als:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
bergje (bergen).	ik bergje.	ik birg.	birgen.
bimerke(bemerkten)	ik bimerk.	ik bimirk.	bimirken.
merke (merken).	ik merk.	ik mirk.	mirken.

De werkwoorden der zevende en achtste groepen hadden oudtijds eene lange *o* in den verleden tijd, als *sterven*, *stor*, *storven*; *fara*, *for*, *faren*. Die *o* heeft zich deels tot den tweeklank *oa*, deels tot den tweeklank *oe* ontwikkeld. Zij splitsen zich dus thans in twee groepen.

Tot die der zevende groep met *oa* in den verleden tijd behooren:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
bidjerre (bederven).	ik bidjer.	ik bidoar.	bidoarn.
fordjerre (verderven).	ik fordjer.	ik fordoar.	fordoarn.
stjerre (sterven).	ik stjer.	ik stoar.	stoarn.

Tot die der achtste groep met den tweeklank *oe*, behooren:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
drage (dragen).	ik draeg.	ik droeg.	dragen.
falle (vallen).	ik fal.	ik foel.	fallen.
farre (varen).	ik far.	ik foer.	fearn.
swarre (zweren).	ik swar.	ik swoer.	(swern).
slaen (slaan).	ik slach.	ik sloech.	slein.
waechsje (wassen).	ik waechsje.	ik woechs.	woechsen.
weage (wegen).	ik weag.	ik woeg.	woegen.
stappe (stappen).	ik stap.	ik stoep.	stapt.
skeppe(voortbrengen).	ik skep.	ik skoep.	(skepen).
krippe of krûpe (kruipen)	ik krûp.	ik kroep.	kropen.
kinne (kunnen).	ik kin.	ik koe.	kinnen.
kenne (kennen).	ik ken.	ik koe.	kend.
blieze (blazen).	ik blies.	ik bloes.	blazen.
dûke (duiken).	ik dûk.	ik doek.	dûkt.
lûke (trekken).	ik lûk.	ik loek.	litsen.
rûke (ruiken).	ik rûk.	ik roek.	rûkt.
slûpe (sluipen).	ik slûp.	ik sloep.	slopen.
sûpe (zuipen).	ik sûp.	ik soep.	sopen.
wolle (willen).	ik wol.	ik woe.	wollen.

Enkele woorden hebben in den onvolmaakt verleden tijd de oorspronkelijke lange *o*, als naar de *a* zweemende *ô*, behouden, als :

drippe (druipen).	ik drip.	ik drôp.	dropen.
roppe (roepen).	ik rop.	ik rôp.	roppen.

Gelijk bij de vijfde groep is opgemerkt, blijkt ook hier, dat de werkwoorden, waarvan de stam op de harde medeklinkers *k* of *p* eindigt, neiging hebben, om daarop de scherpe *t* te laten volgen. Zoo komen als afwijkende vormen voor: *swarre*, *swarde*, *sward*; *krûpe*, *krûpte*, *krûpt*, *blaze*, *blaesde*, *blaesd*; *dûke*, *dûkte*, *dûkt*; *lûke*, *lûkte*, *lûkt*; *rûke*, *rûkte*, *rûkt*; *slûpe*, *slûpte*, *slûpt*; *sûpe*, *sûpte*, *sûpt*;

drippe, dripte, dript. Zie bl. 144). *Skeppe* in de betekenis van *putten, opscheppen*, heeft de zwakke vormen: *skeptē, skept.*

De werkwoorden der *negende* groep hadden oudtijds de korte *o* of korte *u*, als: *helpa hulp, springa sprong*, in den verleden tijd, waarvoor thans vrij algemeen de korte *o* wordt gebruikt. Hiertoe behooren:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
<i>hâlde</i> (houden).	ik <i>hâld</i>	ik <i>hold.</i>	<i>hâlden.</i>
<i>helpe</i> (helpen).	ik <i>help.</i>	ik <i>holp</i> of <i>hulp.</i>	<i>holpen,</i> (<i>hulpen.</i>)
<i>melke</i> of <i>meltsje</i> (melken).	ik <i>melk.</i>	ik <i>molk.</i>	<i>molken.</i>
<i>skelde</i> (schelden).	ik <i>skeld.</i>	ik <i>skold.</i>	<i>skolden.</i>
<i>smelte</i> (smelten).	ik <i>smelt.</i>	ik <i>smolt.</i>	<i>smolten.</i>
<i>swelle</i> (zwellen, zweren).	<i>swelt.</i>	<i>swol.</i>	<i>swollen.</i>
<i>treffe</i> (treffen).	ik <i>tref.</i>	ik <i>trof.</i>	<i>troffen.</i>
<i>jilde</i> (kosten).	<i>jildt.</i>	<i>gold, gou.</i>	<i>golden.</i>
<i>glimme</i> (glimmen).	ik <i>glim.</i>	ik <i>glom.</i>	<i>glommen.</i>
<i>krimpe</i> (krimpen).	ik <i>krimp.</i>	ik <i>kromp.</i>	<i>krompen.</i>
<i>swimme</i> (zwemmen).	ik <i>swim.</i>	ik <i>swom.</i>	<i>swommen.</i>
<i>bifinge</i> (bevangen).	ik <i>bifing.</i>	ik <i>bifong.</i>	<i>bifongen.</i>
<i>fange</i> (vangen).	ik <i>fang.</i>	ik <i>fong.</i>	<i>fongen, finzen.</i>
<i>hingje</i> (hangen).	ik <i>hingje.</i>	ik <i>hong.</i>	<i>hongen.</i>
<i>kringe</i> (kringen).	ik <i>kring.</i>	ik <i>krong.</i>	<i>krongen.</i>
<i>minge</i> (mengen).	ik <i>ming.</i>	ik <i>mong.</i>	<i>mongen.</i>
<i>springe</i> (springen).	ik <i>spring.</i>	ik <i>sprong.</i>	<i>sprongen.</i>
<i>swinge</i> (zwaaien).	ik <i>swing.</i>	ik <i>swong.</i>	<i>swongen.</i>
<i>twinge</i> (dwingen).	ik <i>twing.</i>	ik <i>twong.</i>	<i>twongen.</i>
<i>wringe</i> (wringen).	ik <i>wring.</i>	ik <i>wrong.</i>	<i>wrongen.</i>
<i>blinke</i> (blinken).	ik <i>blink.</i>	ik <i>blonk.</i>	<i>blonken.</i>
<i>drinke</i> (drinken).	ik <i>drink.</i>	ik <i>dronk.</i>	<i>dronken.</i>
<i>klinke</i> (klinken).	ik <i>klink.</i>	ik <i>klonk.</i>	<i>klonken.</i>

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
sinke (zinken).	ik sink.	ik sonk.	sonken.
skinke (schenken).	ik skink.	ik skonk.	skonken.
slinke (slinken).	ik slink.	ik slonk.	slonken.
winke (wenken).	ik wink.	ik wonk.	wonken.
skrikke (schrikken).	ik skrik.	ik skrok.	skrokken.
sjonge (zingen).	ik sjong.	ik song.	songen.
stjonke (stinken).	ik stjonk.	ik stonk.	stonken.
fjuchtsje (vechten).	ik fjuchtsje.	ik focht.	fochten.
waskje (wasschen).	ik waskje.	ik wosk.	wosken.

Van enkele dezer werkwoorden komen ook de volgende afwijkingen voor: *hálde*, onv. verl. tijd *háldde*; *swelle*, *swolde*, *swold*; *glimme*, *glimde*, *glimd*; *bifinge*, *bifingde*, *bifingd*; *fange*, *fangd*; *hingje*, *hinge*, *hiuge*; *minge*, *mingde*, *mingd* en *skrikke*, *skrikte*, *skrikt*.

Tot de *tiende* groep behooren eenige werkwoorden, welke oudtijds, evenals die van de voorgaande groep, de korte *o* of *u* in den verleden tijd en het deelwoord hadden, zooals b.v. *binda*, *bond*, *bunden*; *beginna*, *bigon*, *bigonnen*, of ook wel de korte *a*, als *renne*, *ran*, *runnen*; *winna*, *wan*, *wonnen*, maar thans die korte klinkers tot de tweeklanken *óu* en *oá* verlengd en daarmede tegelijk den uitgang *en* van het verleden deelwoord hebben doen samensmelten.

Hiertoe behooren de werkwoorden:

a met zachte *i* in den stam en den tweeklank *óu* in den verleden tijd, als:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
bine (binden).	ik byn.	ik boun.	boun.
fine (vinden).	ik fyn.	ik foun.	foun.
fordwine (verdwijnen)	ik fordwyn.	ik fordwoun.	fordwoun.
wine (winden).	ik wyn.	ik woun.	woun.

b. met scherp-korte *i* in den stam, die den tweeklank *oá* (of somtijds ook *óu*), in den verleden tijd hebben, als:

Onbep. wijs. Tegenw. tijd. Onvolm. verl. tijd. Verl. deelw.
bigjinne (beginnen). ik *bigjin*. ik *bigoan* (*bigoun*). *bigoan* (*bigoun*).
rinne (loopen). ik *rin*. ik *roan* (*roun*). *roan* (*roun*).
spinne (spinnen). ik *spin*. ik *spoon* (*spoun*). *spoon* (*spoun*).
winne (winnen). ik *win*. ik *woan* (*woun*). *woan* (*woun*).

C. ONREGELMATIGE WERKWOORDEN.

Behalve de hulpwerkwoorden, die reeds onder II behandeld zijn, ondergaan nog verscheidene andere eene meer of minder onregelmatige vervoeging.

Enkele daarvan worden in den Onvolm. verl. tijd sterk vervoegd door verandering van wortelklinker, maar nemen in het verleden deelwoord, overeenkomstig de zwakke vervoeging eene *d* aan, als:

Onbep. wijs. Tegenw. tijd. Onvolm. verl. tijd. Verl. deelw.
skouwe (schuiven) ik *skou*. ik *skau*. *skoud*.
stouwe (stuiven). ik *stou*. ik *stau*. *stoud*.

De *zwakke* vormen van den Onvolm. verl. tijd, als *skoude* en *stoude*, worden thans ook veel gebruikt.

Verschillende andere werkwoorden kunnen, met meerdere of mindere afwijkingen, tot reeds behandelde groepen van de zwakke of sterke soort gebracht worden.

Zoo behooren oorspronkelijk tot de 2e klasse der zwakke werkwoorden, uitgaande op *je*:

a. De werkwoorden *feye*, *jeye*, *kleye*, die oudtijds *fagia*, *jagia*, *klagia* luiden, waarvan de klank *ag* in de

onbepaalde wijs en in enkele personen van den Tegenw. tijd in *ei* is veranderd, als:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
feije (vegen).	ik fei.	ik fage.	fage.
	du fagest.	du fageste.	
	hy faget.	hy fage.	
	wy jimme, hja feije.	wy, jimme, hja fagen.	

Evenzoo gaan *jeye* en *kleye*.

b. De werkwoorden *laitsje*, *meitsje*, *smeitsje*, *reitsje*, *weitsje*, *koaitsje*, *loaitsje*, *ploaitsje* (oudtijds *lakia*, *makia* enz.), die in de onbepaalde wijs en in enkele personen van den Tegenw. tijd de *k* met *ts* verwisseld hebben, als:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
laitsje (lachen)	ik laitsje.	ik lake.	lake.
	du lakest.	du lakeste.	
	hy laket.	hy lake.	
	wy jimme hja laitsje.	wy, jimme, hja laken.	
meitsje (maken).	ik meitsje.	ik makke	makke.
	du makkest.	du makkeste.	
	hy makket.	hy makke.	
	wy, jimme, hja meitsje.	wy, jimme, hja makken.	
smeitsje (smaken) evenals meitsje.			
reitsje (raken).	ik reitsje.	ik rekke.	rekke.
	du rekket.	du rekkeste.	
	hy rekket.	hy rekke.	
	wy, jimme, hja reitsje.	wy, jimme, hja rekken.	
weitsje (waken) evenals reitsje.			

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
koaitsje (koken).	ik koaitsje.	ik kôke.	kôke.
	du kôkest.	du kôkeste.	
	hy kôket.	hy kôke.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	koaitsje.	kôken.	

loaitsje (kijken)
evenals koaitsje.

ploaitsje (plukken)	ik ploaitsje.	ik plôke of ploaite.	plôke.
	du plokst.	du plôkeste of ploaiteste.	
	hy plokt.	hy plôke of ploaite.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	ploaitsje.	plôken of ploaiten.	

Tot de tweede groep van de 2e klasse der sterke werkwoorden, met den tweeklank *ea* in den onvolm. verl. tijd, behooren *fijnenne* of *fleanne*, *sjen*, *tsjen*, met de bijzonderheid, dat zij in de vervoeging de *g* of *ch* aannemen, die waarschijnlijk oorspronkelijk tot den stam van het werkwoord behoort, als :

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
fijnenne (vliegen).	ik fljuch.	ik fleach.	flein.
of fleanne.	du fljuchst.	du fleachst.	
	hy fljucht.	hy fleach.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	fljugge, fljenne of fleanne.	fleagen.	

sjen (zien).	ik sjuch.	ik seach.	sjoen.
	du sjuchst.	du seachst.	
	hy sjucht.	hy seach.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	sjugge of sjen.	seagen.	

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelv.</i>
tsjen (tijgen).	ik tsjuch.	ik teach.	tein.
	du tsjuchst.	du teachst.	
	hy tsjucht.	hy teach.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	tsjugge of tsjen.	teagen.	

Tot de vierde groep behooren *sizze* en *lizze* (oudtijds *sidse*, *lidse*), die in den verleden tijd den tweeklank *ei* aannemen, maar de *z* van den stam laten wegvallen.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verled. deelv.</i>
sizze (zeggen).	ik siz.	ik sei.	sein.
	du seist.	du seiste.	
	hy seit.	hy sei.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	sizze.	seine.	
lizze (liggen).	ik liz.	ik laei.	lein.
	du leist.	du laeist.	
	hy leit.	hy laei.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	lizze.	laeijen.	
lizze (leggen)	ik liz.	ik lei.	lein of leid.
evenals sizze.	enz.	enz.	

Zoo ook kunnen tot de *achtste* groep, met den tweeklank *oe* in den verleden tijd, de werkwoorden *kinne*, *kenne* en *wolle* gebracht worden, die in genoemden tijd de *n* of *l* van den stam laten wegvallen, als:

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelv.</i>
kinne (kunnen)	ik kin.	ik koe.	kinnen.
	du kinst.	du koest.	
	hy kin.	hy koe, koed er.	
	wy, jimme, hja	wy, jimme, hja	
	kinne.	koene (koeden).	

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
kenne (kennen).	ik ken. du kenst. hy ken. wy, jimme, hja kenne.	ik koe. du koest. hy koe, koed er. wy, jimme, hja koene (koeden).	kend.
wollen (willen).	ik wol. du wost. hy wol. wy, jimme, hja wolle.	ik woe. du woest. hy woe, woed er. wy, jimme, hja woene (woeden).	wollen.

Tot de *negende* groep, met de korte *o* in den verleden tijd, behooren de werkwoorden *bringe*, *tinke*, *siikje*, *keapje meye*, met de bijzonderheid, dat ze daarbij de medeklinkers van den stam in *ch* veranderen.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
bringe (brengen).	ik bring. du bringst. hy bringt. wy, jimme, hja bringe.	ik brocht. du brochtst. hy brocht. wy, jimme, hja brochten.	brocht.
tinke (denken).	ik tink. du tinkst. hy tinkt. wy, jimme, hja tinke.	ik tocht. du tochtst. hy tocht. wy, jimme, hja tochten.	tocht.
siikje (zoeken).	ik siikje. du sikest. hy siket. wy, jimme, hja siikje.	ik socht. du sochtst. hy socht. wy, jimme, hja sochten.	socht.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
keapje (koopen).	ik keapje. du keapest. hy keapet. wy, jimme, hja keapje.	ik kocht. du kochtst. hy kocht. wy, jimme, hja kochten.	kocht.
meije (mogen).	ik mei. du meist. hy mei. wy, jimme, hja meije.	ik mocht. du mochtst. hy mocht. wy, jimme, hja mochten.	meijen.

Enkele werkwoorden, als *moatte*, *doarre* en *wite* of *witte*, nemen eene *s* vóór den stammedeklinker aan, als :

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelw.</i>
moatte (moeten).	ik moat. du moast. hy moat. wy, jimme, hja moatte.	ik moast. du moaste. hy moast. wy, jimme, hja moasten.	moatten.
doarre (durven).	ik doar. du doarst. hy doar. wy, jimme, hja doarre.	ik doarst. du doarste. hy doarst. wy, jimme, hja doarsten.	doarren.
wite of witte (weten)	ik wyt of wit. du wist of wist. hy wyt of wit. wy, jimme, hja wite of witte.	ik wist. du wiste. hy wist. wy, jimme, hja wisten.	witen of witten

Enkele werkwoorden gaan in verschillende opzichten onregelmatic. Het zijn *jaen*, *slaen*, *dwaen*, *gean*, *stean*.

<i>Onbep. wijs.</i>	<i>Tegenw. tijd.</i>	<i>Onvolm. verl. tijd.</i>	<i>Verl. deelv.</i>
jaen (geven).	ik jow of jaen. du jowst. hy jowt. wy, jimme hja jowe of jane.	ik joech. du joechste. hy joech. wy, jimme, hja joegen.	jown.
slaen (slaan).	ik slach of slaen. du slachst. hy slacht. wy, jimme, hja slagge of slane.	ik sloech. du sloechste. hy sloech. wy, jimme, hja sloegen.	slein.
dwaen (doen).	ik doch ofdwaen. du dochst. hy docht. wy, jimme, hja dogge ofdwane.	ik die, (diich). du dieste (diichste). hy die (diich). wy, jimme, hja diene (digen).	dien.
gean (gaan).	ik gean. du gjist of giest. hy gjit of giet. wy, jimme, hja geane.	ik gong (gyng). du gongste (gyngste). hy gong (gyng). wy, jimme, hja gongen (gyngen).	gien.
stean (staan).	ik stean (stan). du stjist of stiest. hy stjit of stiet. wy, jimme, hja steane (stanne).	ik stie (stoe). du stieste (stoeste). hy stie (stoe). wy, jimme, hja stiene (stoene).	stien.

Ten slotte zij opgemerkt, dat bij enkele werkwoorden somtijds eene onregelmatige gebiedende wijs gebruikt wordt.

Zoo wordt bij het overigens regelmatig zwak vervoegde werkwoord *hearre* of *hjerre* (hooren) gewoonlijk de gebie-

dende wijs van *harkje* (luisteren) gebezigd, als *hark eris* en ook wel de onregelmatige vorm: *hoar is*.

Van *sjen* (zien) wordt nevens den vorm *sjuch* ook zeer dikwijls het woordje *hen*, (zie) gebruikt.

§ 3. Verdeeling der werkwoorden naar hunne redekunstige beteekenis.

De verdeeling der werkwoorden naar hunne redekunstige beteekenis, als *overgankelijke* in bedrijvenden en lijdenden vorm, *onovergankelijke*, *wederkeerbare* en *onpersoonlijke* is gelijk aan die in het Nederlandsch.

Slechts enkele aanwijzingen en opmerkingen mogen dus voldoende zijn.

1e. De *overgankelijke* werkwoorden kunnen een voorwerp in den vierden naamval bij zich hebben, waarop de werking overgaat, b.v. *ik skriuw in brief*, *du yst dyn brea*, *hy slacht it hynsder*.

Zij kunnen voorkomen in bedrijvenden en lijdenden vorm.

In bedrijvenden vorm worden ze in de samengestelde tijden altijd met het hulpwerkwoord *habbe* vervoegd, als: *ik hab skreaun*, *du hast iten*, *hy hat slein*.

In lijdenden vorm geschiedt de vervoeging door middel van het hulpwerkwoord *wirde*: *de brief wirdt skreaun*, *it brea wirdt iten*, *it hynsder wirdt slein*.

2e. De *onovergankelijke* werkwoorden nemen geen voorwerp in den vierden naamval bij zich, als *stean*, *gean*, *komme*, *rinne*, *arbeidsje*, *laitsje*, enz.

Sommige dezer werkwoorden worden in de samengestelde tijden met *habbe*, andere met *wéze* vervoegd: b.v. *ik hab stien*, *ik bin gien*, *ik hab arbeide*, *ik bin kommen*.

De regelen daaromtrent stemmen grootendeels overeen met die van het Nederlandsch. Als enkel de handeling als zoodanig wordt uitgedrukt, zonder op den daaruit ontstanen toestand te letten, wordt gewoonlijk het hulpwerkwoord *habbe* gebruikt, als: *ik hab lake, ik hab arbeide*. Maar als de handeling een toestand ten gevolge heeft, ligt het meer in den aard der taal om *wêze* te gebruiken, als: *ik bin him ontroan, du bist foartgien, hy is forâldere*.

Eenige werkwoorden dezer soort laten zich zoowel met *habbe* als met *wêze* vervoegen, naar gelang eene op zich zelf staande *handeling*, of ook een *toestand* wordt te kennen gegeven. Op de vraag: *Hwat hastu dien?* antwoordt men: *ik hab roan*, maar op de vraag: *ho bist' hjir kommen?* *ik bin roan*.

Het werkwoord *wêze* wordt, anders dan in het Nederlandsch, in den regel met het hulpwerkwoord *habbe* vervoegd, b.v. *it lok fen rjuchter der trye Godinnen west to hebben*. G. J. *Men moat er west habbe*. E. H. *Hwer hastu hinne west?* *Ik hab nei stêd ta west*.

Wanneer *wêze* echter het *bestaan*, het *leven*, of de *wijze van bestaan* uitdrukt, wordt het met zich zelve vervoegd, b.v. *hy is er west* (hij is er geweest, het leven is er uit.) E. H. *Hwat hy west is en dien hat*. J. H. H. *Dy ik west bin, bliuw ik*. J. H. H.

3e. Bij de wederkeerige werkwoorden gaat de werking op den handelenden persoon zelf over, b.v. *yen waskje* (zich wasschen). *ik waskje my, du waskest dy, hy wasket him, men wasket yen, wy waskje ús, jimme waskje jimme, hja waskje hjar*.

4e. Bij de *onpersoonlijke* werkwoorden is er geen per-

soon aan te wijzen, van wien de werking uitgaat. Zij nemen daarom meestal het onzijdig voornaamwoord *it* vóór zich, als: *it reint, it friest, it heilt, it snijt* of *sniejaget, it króket, it is waerm, it is káld*.

Somtijds gaat de werking van eenig onbezield voorwerp uit. Het gemeen zelfstandig naamwoord wordt dan, in plaats van een persoonlijk voornaamwoord, vóór het werkwoord geplaatst, als: *it wetter bifriest, it iis kreaket*.

Wanneer de werking op een persoon overgaat, volgt het persoonlijk voornaamwoord in den derden of vierden naamval gewoonlijk achter het werkwoord, als *it fortret my, it forwondert my, it heugt my*.

Bij enkele werkwoorden wordt in dit geval echter het voornaamwoord ook voorop gezet, als: *my tinkt, my tocht, my heugt*., zoo ook bij GYSBERT JAPIKS: *my eanget rju for 't rabjen fen 'e ljue*.

§ 4. De rangschikking der werkwoorden in hoofd- en afhankelijke zinnen.

In den *hoofdzin* staat, bij samengestelde tijden, het verleden deelwoord altijd achter het hulpwerkwoord, b.v. *ik hab arbeide, hy is kommen*.

Maar in *afhankelijke* zinnen komt het hulpwerkwoord even standvastig achter het hoofdwerkwoord, en niet, zooals het Nederlandsch toelaat, afwisselend er vóór of er achter. b.v. *ik woe, dastu meigien wierste; ik wyt net, hoste hjir kommen biste; wustu, hwa ik sjoen hab*, waarvoor men in het Nederlandsch kan zeggen: ik wilde, dat gij meegegaan waart, of waart meegegaan, enz.

Dezelfde regel geldt ook voor den toekomenden tijd.

In den *hoofdzin* komt het hulpwerkwoord *scille* vóór de onbepaalde wijs van het werkwoord, en in den afhankelijken zin er achter, b.v. *ik scil ite*, *ried*, *hwet ik ite scil*; *ik scil hjoed dwaen*, *hwat ik jister dwaen scoe*.

Eene woordvoeging als: *hwat ik hab sjoen*, of *hwat ik scoe dwaen*, wordt van geen Fries gehoord.

VII. DE BIJWOORDEN.

Bijwoorden dienen ter bepaling van de handeling die door een werkwoord, of van eene eigenschap die door een bijvoegelijk naamwoord wordt uitgedrukt, of tot versterking van een ander bijwoord, b.v. *Hy arbeidet kloek*, *hy makket tige moai wirk*, *hy wennet tichte by*.

§ 1. Vorming van bijwoorden.

Sommige bijwoorden kunnen geacht worden oorspronkelijk te zijn, als: *dan*, *del*, *ek*, *fier*, *fûl*, *ho*, *nou*, *ôf* (aef), *tel*, *wol* enz. en de eigenlijke voorzetsels, voor zoo verre ze ook als bijwoorden gebruikt worden, als *by*, *foar*, *yn*, *nei*, *oan*, *om*, *op*, *troch*, *út*, b.v.: *Hy komt by*, *hy gjit de doar út*, *hy rint him nei*.

Rechtstreeks van voorzetsels afgeleid, door samentrekking met het voorzetsel *bi* of *by* zijn: *binne*, *boppe*, *bûte* (oudtijds *binna*, *boppa*, *buta*) *bifoaren*, *binefter*, *bineffens*, *bynei*, *bytroch*, *bioasten*, *bisuden*.

Met de ontkenning *ne* zijn gevormd *net*, *nea*, *nearne* of *nearnje*, *neat*, *ninter*.

Hjir, *dér*, *jinsen*, *hwêr* zijn waarschijnlijk verwant aan de voornaamwoorden *hy*, *dy*, *jinge*, *hwa*.

Dêr en *hwêr* vervangen nog gewoonlijk de betrekkelijke en aanwijzende voornaamwoorden *dy*, *hwa* en *hokker* in de verbogen naamvallen. Van een boom, b.v. zegt men niet: *de túken fen dy*, maar *de túken derfen*; ook niet: *fen hokker de túken ófwaeid binne*, maar *hwerfen de túken ófwaeid binne*.

Met *hjir* en *dér* staan weer afgeleide bijwoorden in verband. Tot *hjir* behooren *harren* (hierheen), *hinne* (heen), en *hyn* of *hein* (heinde), dat we nog hebben in *hyn ofte nei*. Tot *dér* behoort *fen dinne* (van daan).

Het bijwoord *nóch* (genoeg), vormt door verbinding met bijvoegelijke naamwoorden in den tweeden naamval van den zwakken vorm nieuwe bijwoorden, als *likernóch*, *moaijernóch*, enz.

Op dezelfde wijze geschiedt dit bij verbinding met andere rededeelen, b.v. *opper* in *opperbést*, *ynner* in *ynnerlik*, *uter* in *úterlik*, enz.

Zeer vele bijwoorden bestaan uit verbogen naamvallen van andere rededeelen, als :

den *tweeden naamval* in: *deis*, *nachts*, *jouns*, *moarns*, *sneins*, *rjuchts*, *lofts*, *mids*, *láns*, *heechstens*, *minstens*, *bleatfoets*, *goemoeds*, *hielhúds*, *hokkerdeis*, *onforhoeds*, of met voorzetsels verbonden, *by tiids*, *yn tiids*, *fen fierrens*, *mei gauwens*, *mei koartens*, *efterbeks*, *onderhâns*, *onderweis*, *om utens*.

den *derden naamval* in: *bitiid*, *tobek*, *toréch*, *torjuchte*, *to ripe*, *to mjitte*.

Het verschil tusschen *bitiid* en *by tiids* is, dat het eerste *vroeg*, het tweede *vroeg genoeg* beteekent.

Verschillende uitgangen dienen mede tot vorming van bijwoorden. Als zoodanig komen hoofdzakelijk voor: *lik* en *ing* of *ings*, als *binlik*, *dalik*, *dwaenlik*, *einlik*, *egentlik*, *goedlik*, *iepentlik*, *ynlik*, *kwealik*, *máglik*, *moeilik*, *ryklik*, *smoarlik*, *tydlik*, en *bekkelings*, *hoasfoetlings*, *koartlings*, *krústlings*, *sydlings*, *tydlings*, *trochstrings*.

Beide uitgangen geven een verschil van beteekenis: *tydlik* b.v. beteekent voor een korten tijd, *tydlings*, van tijd tot tijd.

Verkleinwoorden worden gevormd door achtervoeging van *kes*, *tsjes* of *jes*, als *séftkes*, *ljeafkes*, *súntsjes* of *sunichjes*, enz.

§ 2. Gebruik der bijwoorden.

Naar hunne beteekenis kunnen de bijwoorden worden onderscheiden in die van :

1. *hoedanigheid*, als *goed*, *goedlik*, *kwealik*, *binlik*, *blier*, *fûl*, *fûleindich*, *deilis*, *kjel*, *rimpen*. *rij*, *seftkes*.

2. *hoegrootheid* of *hoeveelheid*, als: *great*, *lyts*, *mear*, *min*, *nôch*, *danich*, *rju*, *amper*, *heal*, *skraech*, *tige*.

3. *plaats en ruimte*, als: *hji*, *harren*, *hinne*, *hyn* of *hein*, *der*, *fen* *dinne*, *jinsen*, *bûte*, *binne*, *boppe*, *nést*, *njunken*, *earne*, *nearne*, *fier*, *del*, *efter*, *onder*, *rjuchts*, *lofts*, *lâns*, *tobek*. Hiertoe behoort ook *ôf* (af), dat ook verzacht wordt tot *ou*, gelijk in het Oud-Friesch het gewone of ook reeds als *ove* voorkomt. Enkele malen luidt het daar ook *aef*, gelijk bij GYSBERT JAPIKS standvastig *æf*.

4. *tijd*, als: *nou*, *nys*, *yet*, *nog*, *do*, *hjoed*, *jister*, *deis*, *snjeons*, *soms*, *eris*, *gau*, *fluch*, *tel*, *honear*, *wanear*, *dalik*, *einlik*, *jimmer*, *ninter*, *ea*, *nea*, *faek*, *faken*,

altyd , allinkum , njunkenlytsen , skielik , wylst , towilen.

5. *wijze , hetzij van bevestiging of ontkenning of van twijfel , als ja , né , net , grif , máglik , miskien , mis , om-mers , siker , wol , wis , wier , sawier , wrychtich , stellich.*

6. *het redekunstig zinsverband , als omdôch , omneat , forgees , dôchs , dêrom , hwêrom , lykwols , yndied , sabeare.*

Omtrent het gebruik van sommige bijwoorden mogen enkele opmerkingen voldoende zijn.

Daar zij niet met zelfstandige naamwoorden in verbin-ding worden gebracht , ondergaan zij in den regel geene verbuiging.

Toch zijn niet alle bijwoorden onveranderlijk.

Waar zij dienen tot versterking van een bijvoegelijk naamwoord of een ander bijwoord , nemen zij , evenals de bijvoegelijke naamwoorden in den zwakken vorm, eene zachte *e* achter zich , als *wakkere moai , danige lestich , wearlichske mál , divelske raer H. bidroefde ondogens W. D. bare skoan H. S.*

Sommige van voorzetsels afgeleide bijwoorden nemen na een ander voorzetsel , evenals zelfstandig gebruikte bijvoegelijke naamwoorden , den uitgang *en aan* , als *fen onderen nei boppen ; fen binnen en fen bûten ; kom nei bûten ta.* Maar zonder voorzetsel blijven zij onveranderd: *de jonges boartsje bûte. J. H. H.*

Vele bijwoorden van hoedanigheid en van hoegrootheid of hoeveelheid laten bovendien een vergrootenden en over-treffenden trap toe, die, evenals bij de bijvoegelijke naam-den , door achtervoeging van *er* en *est* gevormd worden , als *ynnich , ynniger , ynnichst ; rimpen , rimpener , rimpenst.*

Omtrent de tusschenvoeging van eene *d* in den ver-

grootenden trap achter de vloeibare letters *l*, *n* en *r*, als *fier*, *fierder*, *fierst*, vergelijkte men hetgeen daaromtrent is opgemerkt bij de bijvoegelijke naamwoorden.

Het bijwoord *graech* of *jerne* vormt de trappen van vergelijking onregelmatig, als *graech*, *ljeauwer*, *ljeaust*. Naar de uitspraak in sommige streken zijn ze evenwel gelijk aan die van het bijvoegelijk naamwoord *ljeaf*, hetwelk *ljeaver*, *ljeafst* wordt.

Sommige bijwoorden van tijd hebben eene verschillende beteekenis naar gelang ze al of niet verbogen zijn en al of niet een lidwoord voor zich hebben, b.v. *joun*, *snein*, beteekenen een bepaalden toekomenden tijd, als *heden avond*, *aanstaanden Zondag*: *Scoe de smid joun net komme?* E. H. *Myn feint komt Snein to joun*. In den tweeden naamval, als *jouns*, *moarns*, *deis*, *nachts*, *snjeons*, zonder bepalend lidwoord, beteekenen deze woorden in het algemeen *des avonds*, *des morgens*, *des daags*, *des nachts*, *des Zaterdag*s, waarbij in het Nederlandsch altijd het verbogen lidwoord *des* gebruikt wordt. Met het bepalend lidwoord geeft het verbogen woord, als *de jouns*, *de moarns*, *de Mayes* den bepaalden verleden tijd te kennen, als: *Hy wier de Snein to jouns net kommen*. W. D.

Opmerking verdient het, dat de Friesche taal, nooit aan schoolsch voorgeschreven regelen gebonden, steeds den ouden regel heeft gehandhaafd, dat eene dubbele ontkenning strekt tot hare versterking. In het Oud-Friesch kwamen niet slechts *ne* en *net* (naut) steeds vereenigd voor, als *alle ther hiam selven naut helpe ne muge* (allen die zich zelven niet helpen kunnen), maar zelfs lezen we er: *Sa ne mey hi na nene manne nin naut retse*, (zoo

en mag hij geenen man geen niets reiken). Zoo ook schreef GYSBERT JAPIKS: *Komste nummer naet yn sted? 't Lyket nearn' noch nearne nei.* En latere schrijvers: *Dat jout nooit nin goede aisieders J. H. H. Mei sok preekjen krigest nooit nin birop. J. H. H. Neat gjin onkromte by lizze W. D.*

VIII. DE VOORZETSELS.

De voorzetsels regeerden oudtijds den 3en of den 4en naamval, terwijl sommige naar gelang van den zin, waarin ze voorkwamen, òf den 3en òf den 4en naamval achter zich namen.

Sommige uitdrukkingen, als *ter eare, ter herte, ter bede, ter dea* herinneren aan den 3en naamval.

Daar thans de 3e en de 4e naamvallen van de lidwoorden, de zelfstandige en de bijvoegelijke naamwoorden gelijk zijn, zou men kunnen zeggen, dat de voorzetsels, evenals in het Nederlandsch, ook in het hedendaagsch Friesch alle den 4en naamval regeeren.

Sommige voornaamwoorden hebben echter nog den derden naamvalsvorm met *m* bewaard, als: *hwaem, selme, elkum* en *elkoarme* of *mekoarme*, en GYSBERT JAPIKS en latere schrijvers gebruiken ook deze vormen in dien naamval, b.v. *By hwaem ik my lokkich hâld.* G. J. *Ik meitsje in pylle fen my selme.* G. J. *Hoite en Hoatske, sneins to keamer, Makken 't mei elkoarme klear.* G. J. *Wy gûchelte ús selme in rêd for eagen.* J. H. H. *Ta my selme komme.* H. S.

Daarom volgen hier de voorzetsels met aanwijzing der naamvallen, die zij van ouds achter zich nemen.

Den *derden* naamval regeeren: *binne*, *bûte*, *boppe*, *by*, *bihalve*, *efter*, *fen*, *foar*, *bifoar*, *mei*, *nei*, *onder* of *ûnder*, *oant* of *ont*, *sont* of *sûnt*, *ta*, *to*, *út*.

Den *vierden* naamval regeeren: *for*, *jin* of *tsjin*, *lâns*, *nêst*, *njunken*, *oer*, *sonder* of *sûnder*, *troch*.

Den *derden* of den *vierden* naamval regeeren enkele voorzetsels, die zoowel eene rust als eene beweging kunnen aanduiden, als: *yn*, *oan*, *twiske*, *op*. Bij uitdrukking van rust volgt de derde, bij beweging of streven naar een doel de vierde naamval, b. v. *hja lizze op elkoarme*; *hy praet yn him selme*; maar: *hja fljugge yn eltsjoarren*.

Op te merken valt:

1. dat er onderscheid bestaat tusschen *foar*, oud-Friesch *fara*, Hoog Duitsch *vor*, dat eene plaatsbepaling of een voorrang in tijd te kennen geeft, en

fer, oud-Friesch *fori*, Hoog Duitsch *für*, met de beteekenis van: *ten behoeve van*, *in plaats van*, *als*.

2. dat *to* overeenstemt met het Nederlandsche *te*, gelijk *ta* met *tot*, b.v. *fen de mûle ta it ear* J. G. v. B. terwijl *ta* als bijwoord het Nederlandsch *toe* beteekent.

3. dat *binne*, *bûte*, *boppe*, *twiske*, (oudtijds *binna*, *bûta*, *boppa*, *twiska*), als zuivere voorzetsels gebruikt, niet, zooals in het Nederlandsch, eene *n* achter zich nemen. GYSBERT JAPIKS handhaafde dezen regel immer zeer nauwgezet, b.v. *O, dat boaskjen bûte rie!* Zoo ook: *bûte doar*, *twiske frjeonen* G. J. *twiske hjar beiden* H. S. Vandaar ook: *bin'n'-hús* en *bût-hús*. Alleen wanneer deze woorden

voorkomen als bijwoorden (zie aldaar) en van een ander voorzetsel afhangen, kan er eene *n* achtergevoegd worden, b.v. *fen boppen del*.

IX. DE VOEGWOORDEN.

De voegwoorden laten zich naar hunne beteekenis meereendeels onderscheiden in :

1. *verbindende*, als: *en*, *ek*, *boppedien*, *fierders*, *of of ef*, *sawol-as*;

2. *tegenstellende*, als: *mar*, *dóch*, *dóchs*, *lykwols*, *of-of*;

3. *vergelijkende*, als: *as*, *lyk as*, *eft* (alsof) *ho-ho*, *ho-desto*, *to*;

4. *redengerende*, als: *want* of *went*, *hjirom*, *derom*, *derfendinne dat*, *omdat* of *om't*, *opdat*, *oermits*, *sadat*;

5. *voorwaardelijke*, als: *as*, *al*, *wannear*, *mits*, *howol*, *skien*, *efskien*.

Opmerkingen :

en was oudtijds *ende*, hetwelk nog over is in *hielendal*, *om ende by*, *troch-ende-wer-troch* (door en door).

of luidde oudtijds *jeftha*, *jefst*, *jef*, *jofte*, *ofte*, *of*. Bij GYSBERT JAPIKS werd het standvastig als *æf* geschreven. Thans worden *ef* en *of* beide gebruikt. Daar de klinker in dit voegwoord kort is, in tegenstelling met het bijwoord *óf* en *aef*, wordt het door enkele schrijvers ten onrechte met de verlengde *a* als *aef* gespeld.

eft, wordt thans gebruikt in de beteekenis van *alsof*, zooals bij GYSBERT JAPIKS van eene schilderij: *It liket wetter beammen*, *djier*, *En eft er hús en minske yn wier*.

noch als ontkenning kwam in het oudste Friesch niet voor. Daarvoor werd *nahweder*, *nauder* of *ner* gebruikt. Toch is het woord in de jongere stukken van het Oud-Friesch reeds gebruikelijk. Bij GYSBERT JAPIKS is het reeds zeer gewoon, als in *earne noch nearne*, *rêst noch fré*, enz. Zoo ook bij latere schrijvers, als in *nacht noch dei*, *oars noch oars*, *gean noch stean*, *kop noch stirt* E. H. *skik noch roai*, *sjen noch hearre*, *út noch yn net*. W. D. Daar het dus sedert eeuwen in de spreektaal is opgenomen en thans algemeen gebruikt wordt, mag het geacht worden in het Friesch het burgerrecht te hebben verkregen.

dat als voegwoord, tot 't verkort, wordt zeer dikwijls in afhankelijke zinnen welluidendheidshalve tusschen gevoegd, als: *dy 't er is*, *hwa 't er komt*, *do 't er kâm*, *ho 't er like*, *of 't er mei wol*.

dat, *hwat*, *want*, *wannear* worden ook met *e* uitgesproken en geschreven, als *det*, *hwet*, *hwennear*. In het Oud-Friesch werd de *e* voornamelijk gebezigd in de oostelijke dialecten, terwijl in het Westerlauwersch Friesch de *a* gewoon was, als *dat*, *hwat*, *hwant* of *want*, *hwannear* of *wannear*. GYSBERT JAPIKS schreef *dat*, *hette*, *want*, *wennear*.

as, *al*, *of*. In min beschaafde taal wordt het verschil in beteekenis van deze woordjes vaak gebrekkig in acht genomen. Een venter kan men somtijds hooren roepen: *ierappels as koalrapen*, *selaed as boeskoal*, in welke uitdrukkingen in plaats van het *vergelijkende* »*as*» het *onderscheidende* »*of*» bedoeld wordt. Ook enkele overigens zeer goede schrijvers maken somtijds een onjuist gebruik van deze woordjes, b.v. *as* in plaats van *of*: »*hy frege*

as er mei mocht," »wy scille sjen, hwa as baes is," »it dúrre mar efkes, as der kaem er oan." Zoo ook as in plaats van al: »as wier 't den ek", »men kin it wol riede, as is it net sein."

GYSBERT JAPIKS zou zich in het nauwkeurig gebruiken dezer woordjes nooit vergissen. Hij schreef terecht het woordje *ef*, in: »'t Liket, frjeon, ef bergen swolle." »Dér wier foart de ien ef de oar." »'k Scil yette rinne, ef ik joun in stúr kin winne," en het woordje *al*, in: »Al mochte nou dus kibje, Joun scitte blijer libje" en: »Dú bliuwste iiskáld en stjûr, Al barnste my gleon as fjûr."

as en dan. Zie omtrent het gebruik hiervan bij vergelijkingen in den stellenden en den vergrootenden trap, hetgeen vermeld is onder III, Het Bijvoegelijk naamwoord, § 4, aan het slot.

X. DE TUSSCHENWERPSELS.

Tusschenwerpsels worden zonder eenigen spraakkunsten samenhang met de woorden der rede, vóór, tusschen of achter den zin gevoegd.

Van dien aard zijn de willekeurige of onwillekeurige gevoelsuitingen, als: *o*, *och*, *fij*, *foei*, *hea*, *wé*, *hilla*, *ho*, *hou*, *hen*, *hysa*, *sa*, *mars*, en bij het opheffen b. v. van kinderen: *oeke-bakke*;

of de klanknabootsingen, als: *piip*, *miau*, *bé*, *hamoe*, *bom-bam*, *bons*, *klets*, *klots*, enz.

Bij GYSBERT JAPIKS werden aanroepingen of vloekwoorden gebezigd, die aan den heidenschen godsdienst onzer voorouders ontleend schijnen, als: *mieri*, *by gammen*, *wylde wjirmen*. Deze uitdrukkingen zijn thans verouderd. Des te opmerkelijker is het, dat thans nog in het Friesch enkele tusschenwerpsels, in klank en beteekenis overeenkomen met de Engelsche, als *piip-ba*, Eng. *bo-peep*, (kikebo), terwijl ook de uitdrukking van de hossebos-sende voor- en achteroverwaartsche beweging in de eerste woorden van *size-size-tsjerne* overeenkomt met het Eng. *see-saw*.

I N H O U D.

EERSTE AFDEELING.

De Spelling en Uitspraak.

	Bladzijde
Inleiding	1.
I. Algemeene Beschouwingen omtrent de klanken.	7.
§ 1. De toonteekeus	7.
§ 2. De klinkletters	9.
§ 3. De twee- en drieklanken.	10.
II. De klinkletters en hare twee- en drieklan- ken in het bijzonder	12.
De A.	12.
De E.	13.
De I.	16.
De O.	19.
De U.	23.
III. De Medeklinkers	
Algemeene Beschouwingen	26.
§ 1. Verwante medeklinkers	26.
§ 2. Vloeibare medeklinkers	34.
§ 3. Verdubbeling van medeklinkers	37.
IV. Medeklinkers in het bijzonder	39.

TWEEDE AFDEELING.

De Rededeelen.

	Bladzijde
Inleiding	44.
I. Het lidwoord	46.
§ 1. Het bepalend lidwoord	46.
§ 2. Het onbepalend lidwoord.	49.
II. Het zelfstandig naamwoord	50.
§ 1. Vorming van zelfstandige naamwoorden.	50.
A. Afleiding door klankwijziging.	51.
B. » » voorvoegsels	52.
C. » » achtervoegsels.	54.
D. Verkleinwoordjes	58.
E. Samenstellingen	59.
§ 2. De geslachten der zelfstandige naam- woorden.	60.
A. Mannelijk zijn	61.
B. Vrouwelijk zijn	63.
C. Onzijdig zijn	64.
D. Verschil met het Nederlandsch	66.
E. Bijzondere Opmerkingen	67.
§ 3. De verbuiging der zelfstandige naam- woorden.	69.
A. Zwakke verbuiging	70.
B. Sterke verbuiging.	74.
§ 4. De vorming van het meervoud der zelfstandige naamwoorden.	76.
§ 5. De buigingsvorm in het meervoud	79.
§ 6. Voorbeelden van verbuiging.	80.
A. Zwakke verbuiging	80.
B. Sterke verbuiging.	81.
III. Het Bijvoegelijk naamwoord	81.
§ 1. Eigendommelijke bijvoegelijke naam- woorden.	82.

§ 2.	Vorming van bijv. naamwoorden door voor- en achtervoegsels	84.
A.	Voorvoegsels	84.
B.	Achtervoegsels	84.
§ 3.	De buigingsvormen der bijv. naam- woorden.	87.
§ 4.	De trappen van vergelijking	90.
IV.	Telwoorden	93.
§ 1.	Bepaalde telwoorden	93.
§ 2.	Onbepaalde telwoorden	97.
V.	De voornaamwoorden	100.
§ 1.	De persoonlijke voornaamwoorden en hunne verbuiging	100.
A.	Het gebruik van het voornaamwoord van den tweeden persoon	102.
B.	Het gebruik van het voornaamwoord van den derden persoon	105.
C.	Het onbepaald persoonlijk voornaam- woord	106.
D.	Bijzondere meervoudsaanduiding	107.
§ 2.	De wederkeerende voornaamwoorden	108.
§ 3.	De bezittelijke »	110.
§ 4.	De vragende »	112.
§ 5.	De aanwijzende »	114.
§ 6.	De bepalende »	115.
§ 7.	De betrekkelijke »	116.
§ 8.	De onbepaalde »	118.
VI.	De werkwoorden	118.
§ 1.	Afgeleide werkwoorden	119.
A.	Door klankverandering	119.
B.	Door achtervoegsels	120.
C.	Door voorvoegsels	123.
D.	De samenstellingen	124.
§ 2.	De vervoeging der werkwoorden	125.

I. Vormen van het werkwoord in de vervoeging.	125.
A. De onbepaalde wijs en het gerundium (handelingsvorm)	126.
B. De Aantoonende-, Aanvoegende- en Gebiedende wijs	129.
C. De deelwoorden	130.
II. De Hulpwerkwoorden	132.
A. Habbe of hawwe (hebben).	133.
B. Wêze (wezen of zijn)	134.
C. Wirde (worden)	134.
D. Scille (zullen)	135.
III. Verdeeling der werkwoorden naar de wijze hunner vervoeging	136.
A. De zwakke werkwoorden	136.
1ste klasse	137.
2e klasse	139.
B. De sterke werkwoorden	142.
1ste klasse	143.
Eerste groep	143.
Tweede groep	143.
2e klasse	144.
Eerste groep	145.
Tweede »	146.
Derde »	147.
Vierde »	147.
Vijfde »	148.
Zesde »	150.
Zevende »	150.
Achtste »	150.
Negende »	152.
Tiende »	153.
C. Onregelmatige werkwoorden	154.

§ 3. Verdeeling der werkwoorden naar hunne redekunstige beteekenis	161.
1e. Overgankelijke in bedrijvenden en lij- denden vorm	161.
2e. Onovergankelijke	161.
3e. Wederkeerige	162.
4e. Onpersoonlijke.	162.
§ 4. De rangschikking der werkwoorden in hoofd- en afhankelijke zinnen	163.
VII. De bijwoorden.	164.
§ 1. Vorming van bijwoorden.	164.
§ 2. Gebruik der bijwoorden	166.
VIII. De Voorzetsels	169.
IX. De Voegwoorden	171.
X. De Tusschenwerpsels	173.
Inhoud.	175.